

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI**

**TOPLUMDA DİN DUYGUSU VE KONTV DE CANLI
YAYINLANAN “İSLAM VE HAYAT” PROGRAMINDA
YÖNELTİLEN SORULAR ÜZERİNE BİR İNCELEME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**FATİH KÜT
048102081003**

**DANIŞMAN:
PROF. DR. MUSTAFA TAVUKÇUOĞLU**

KONYA-2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Fatih KÜT		
	Numarası	048102081003		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	TOPLUMDA DİN DUYGUSU VE KONTV DE CANLI YAYINLANAN "İSLAM VE HAYAT" PROGRAMINDA YÖNELTİLEN SORULAR ÜZERİNE BİR İNCELEME			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
İmzası
Fatih KÜT

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Fatih KÜT
	Numarası	048102081003
	Ana Bilim / Bilim Dalı	FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI/ DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof.Dr. Mustafa TAVUKÇUOĞLU
	Tezin Adı	TOPLUMDA DİN DUYGUSU VE KONTV DE CANLI YAYINLANAN "İSLAM VE HAYAT" PROGRAMINDA YÖNELTİLEN SORULAR ÜZERİNE BİR İNCELEME

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan başlıklı bu çalışma ^{24.05.2019} tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	Mustafa Tavukçuoğlu	
2	Dr. Öğr. Üyesi	M. Fatih TURANALP	
3	Dr. Öğr. Üyesi	Sümeyra RİLECİK	

TOPLUMDA DİN DUYGUSU VE KONTV DE CANLI YAYINLANAN “İSLAM VE HAYAT” PROGRAMINDA YÖNELTİLEN SORULAR ÜZERİNE BİR İNCELEME

ÖZET

Dini duygu ve düşüncenin üç temel üzerinde yapıldığını söylemek mümkündür; inanç, ibadet ve ahlak. Bu üç temel ile ilgili çok farklı unsurlar etkili olabilmektedir. Mesela; Aile, din eğitimi veren okullar-kurumlar, akraba çevresi, arkadaş grupları gibi unsurların yanı sıra, son yıllarda televizyon kanallarında yayınlanan dini programlar da dini duygu, tutum ve davranışlar konusunda çok önemli bir işlevi üstlenmişlerdir. Her ne kadar bazı görüşler çok önemli bulmasa da ülkemizde ve iç Anadolu bölgemizde son yıllarda bu tür programların sayısının artması, insanların dini programları izlemeyi tercih ettikleri gerçeğini gözler önüne sermektedir. Toplumun Dini duygusu, tutumu ve davranışına etkisi konusunda televizyonun bir etkisi olup olmadığı, etkisi var ise ne kadar etkili olduğu noktası da araştırmamızın temelini oluşturmaktadır.

Konu sınırlandırılması bakımından televizyon kanallarındaki dini programlardan sadece Konya da yayın yapan kontv’de yayınlanan İslam ve hayat programına 2017 yılı içerisinde gelen sorulardan hareketle, toplumun dini duygusuna etkisini araştırmakla, araştırmamızın sonucunda daha sağlıklı ve işlevsel bilgiler elde edilmiştir. Bu amaçla araştırmamızda sadece kontv de yayınlanan İslam ve hayat programına 2017 yılı içerisinde gelen, Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi Prof. Dr. Orhan Çeker’e yöneltilen soruların analizi yapılmıştır. Araştırma sonucunda, dini programlardan olan İslam ve hayat programına gelen sorulardan hareketle, yaygın din eğitimi bağlamında yetişkinlerin dini duygu, tutum ve davranışları arasında anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular, televizyonlarda yayınlanan dini programların özellikle İslam ve hayat programının yetişkinlerin dini duygu, tutum ve davranışlarını değiştirdiği ve dini bilgilerini arttırdığı sonucuna ulaşmamızı sağlamıştır.

Anahtar kelimeler: Din, eğitim, duygu, izleyici, televizyon, iletişim, dini program

RELIGION IN THE SOCIETY AND AN INVESTIGATION ON THE QUESTIONS IN THE “ISLAM AND LIFE” PROGRAM LIVE ON KON TV

Abstract

It is possible to say that religious emotion and thought are built on three bases; faith, worship and morality. Very different elements related to these three fundamentals can be effective. E.g; In addition to elements such as family, schools, institutions, relatives, friends groups, religious programs that have been broadcasted on television channels have played a very important role in religious feelings, attitudes and behaviors. Although some opinions do not seem to be very important, the increasing number of such programs in our country and in the region of Central Anatolia in recent years reveals the fact that people prefer to follow religious programs. The basis of our research is whether television has an effect on the effect of society on religious sense, attitude and behavior, and how effective it is, if any.

In terms of limiting the subject, from the religious programs on television channels to the Islamic and life program published in Konya only in the convoy broadcasting in Konya in 2017, by investigating the effect of society on religious feeling, more healthy and functional information was obtained as a result of our research. For this purpose, in our research, the only program in Islam and life program published in 2017, Necmettin Erbakan University Faculty of Theology Professor of the Department of Islamic Law Prof.Dr. The questions posed to Orhan Çeker were analyzed. As a result of the research, it was found out that there are significant relationships between the religious feelings, attitudes and behaviors of adults in the context of non-formal religious education based on the questions from the religious programs Islam and life program. The findings have led us to conclude that religious programs broadcasted on television, especially the Islam and Life program, change the religious feelings, attitudes and behaviors of adults and increase their religious knowledge.

Key Words: Religion, education, emotion, audience, television, communication, religious program

ÖNSÖZ

Bu çalışmamızda toplumda din duygusu ve Kontv de canlı yayınlanan “İslam ve Hayat” programında yöneltilen sorular üzerine bir inceleme gerçekleştirdik. Çalışmamızın ana gayesi kontv de yayınlanan İslam ve hayat programına gelen soruları inceleyerek, toplumun duygusal boyutunu din eğitimi açısından ele almaktır. Çalışmamızın ilk bölümünde bireyin ve toplumun duygu boyutunu farklı açılardan değerlendirmeye aldık. Bireyde ve toplumda din duygusu konu başlığımızın altında onbir ayrı alt başlık belirledik. Duygu kelimesinin anlamını, duygunun ne olduğunu anlamaya çalıştık. Kur’an da duygu kavramının nasıl ve hangi kelimelerle geçtiğini inceledik. Din kavramı ve insan nasıl anlaşılmalıdır sorusuna yanıt bulmaya çalıştık. Duygu eğitimi, hem bireye hem topluma niçin verilmelidir konusunu ele aldık. Ayrıca bu bölümde duyguların temizlenmesi ve iyiye yönelmesinde dinin etkisi nasıldır? Duygular ve fitrat arasındaki ilişki nasıldır? Eğitimin anlamı ve duyguların yönlendirilmesi nasıl olmaktadır? Duygular eğitiminde olumlu ve olumsuz duygular nelerdir? Duygu eğitiminde yararlanılacak faktörler nelerdir? Duyguların eğitiminde ailenin ve çevrenin etkisi nedir? Duygu eğitiminde medyanın yeri nasıldır? Konularını ele aldık. İkinci bölümde ise kontv “İslam ve Hayat” programına gelen soruları kategorik olarak inceledik. Bu bölümü, dini programların izleyici kitlesi, İslam ve hayat programı genel izleyici kitlesi, gelen soruların muhteva incelemesi adı altında üç ana başlık altında topladık. Bu inceleme yapılırken İslam ve hayat programının 2017 de yıl boyunca canlı yayınlanan programlarından istifade ettik. Yayınların arşiv görüntülerinden çözümlene yapılarak, gelen soruları kategorik şekilde ele aldık. Muhteva incelemesinde öncelikle İbadet ile ilgili gelen soruları inceledik ve bu konuda sekiz alt başlık belirledik. İbadet kategorisinde en fazla soru namaz ile ilgili gelen sorulardan olmuştur. İkinci en fazla soru gelen kategori alanımız abdest ve gusül abdesti ile ilgili gelen sorular olmuştur. Ayrıca ibadetle ilgili gelen sorular kategorisinde; ramazan ve oruç, zekât, kurban, cenaze, umre ve hac ve bayanlarla ilgili gelen sorular yer almıştır. İkinci bölümde bulunan muhteva incelememizde iman ve İslam inancı ile ilgili gelen sorulara ve günümüzün en önemli problemlerinden olan evlenme-boşanma ve miras meselelerini içerisine alan sorulara yer verilmiştir. Ayrıca günümüzdeki ticari muameleler ve çeşitli dini meseleler ile ilgili sorular ve tasavvuf ile ilgili sorular izleyiciden geldiği gibi verilmiştir. Bu çalışmanın amacı, din eğitiminin amacı ile yakından ilgilidir. Çünkü din eğitiminin amacı, topluma faydalı, aşırıya kaçmayan, duygusal anlamda dengeli, dini anlamda öğrendikleri bilgileri hayatında yaşayan, kaliteli insanlar yetiştirmektir. Böylelikle hem kendiyile hem de toplumla barışık, iletişimi güçlü, sağlıklı bir toplum oluşacaktır. İnsanoğlunun yaşam mücadelesi bir

anlamda iletişim çabasından ibarettir. Yaşamın her alanında, çarşıda, pazarda, seyahatte, tarlada iletişim gerçekleşmektedir. Ayrıca insanlar, içinde yaşadıkları zamanın, beraberinde getirdiği maddî ve manevî değişimden etkilenmektedirler. Bu bağlamda düşünüldüğünde kitle iletişim araçları bu etkileşimin tam ortasındadır. Bunların başında ise günümüzde en etkili kitle iletişim aracı olan televizyon gelmektedir. Televizyon insanları o kadar etkilemektedir ki insanların ne yiyeceğinden, ne giyeceğine, insanlar arası iletişimin nasıl olması gerektiğine kadar her şeyi bir algı yönetimi maharetiyle vermektedir. Özellikle gençler bu algı yönetiminden çok etkilenmektedir. Bu olaylara din eğitimcisi gözüyle baktığımızda, televizyonun algı yönetimi etkinliği karşısında kayıtsız kalmamız gereklidir. Çünkü din eğitimcisinin temel hedefi, mesajlarını etkili bir biçimde insanlara ulaştırmak olmalıdır. Allah ve peygamberler arasında gerçekleşen iletişim sürecinde elde edilen mesajların diğer insanlara aktarılması dini açıdan önemli bir faaliyettir. Bu açıdan baktığımızda Özellikle, din eğitimcilerinin, toplumda vaaz veren yetkililerin, müftülerin, etkili iletişim becerilerine sahip olması, din hizmetlerinin niteliğini olumlu şekilde etkileyecektir. Belirli değer, inanç, ritüel ve duygular bütünlüğüne sahip olan din, bunlar aracılığı ile inananlara belli bir yaşam tarzı ve bir dünya görüşü sunmaktadır. Böylece dindar insan, dinî değerlerin ve inanç duygularının etkisi altında davranışlarını dinî değerlere göre düzenlemektedir. Din eğitimcisi, özellikle güncel meselelerle ilgili toplumun duygusal boyutunu incelerse, aynı zamanda halkın sorduğu güncel sorulardan çözümler yaparsa, topluma daha faydalı bir din eğitimi verebilir. Bu açıdan bakıldığında hedefimiz, toplumun duygusal anlamdaki durumunu programa gelen sorulardan istifade ederek tahlil etmektir. Böylelikle sorulardan çıkardığımız genel tahliller, bizlere toplumun günümüzde dini anlayış bakımından nerede olduğunu gösterecektir. Bu bağlamda düşündüğümüzde çalışmamız, geleceğin din eğitimcilerine ve fetva verme yetkisi olanlara, ışık tutacak bir çalışma olacaktır. Bu çalışmamda bana yardımlarını esirgemeyen yıllarca Kontv ekranlarında “İslam ve Hayat” programını beraber yaptığımız sayın Prof. Dr. Orhan Çeker’e, programın yayınlanmasında katkıları bulunan ve arşivlerini bize kullandıran Kontv ailesine, çalışmam sırasında bana büyük destek olan eşim ve çocuklarıma, Prof. Dr. Muhiddin Okumuşlar bey’e, özellikle bana rehberlik yapan ve desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen Danışman Hocam sayın Prof. Dr. Mustafa Tavukçuoğlu’na teşekkürü borç bilirim.

Fatih KÜT
Konya 2019

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vii
TABLolar LİSTESİ	viii

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Problemi.....	1
2. Araştırmanın Amacı	2
3. Araştırmanın Önemi	2
4. Sınırlılıklar	3
5. Yöntem	3
6. Literatür İncelemesi.....	5

BİRİNCİ BÖLÜM

(YAYGIN DİN EĞİTİMİ BAĞLAMINDA)

BİREYDE ve TOPLUMDA DİN DUYGUSU

1.1.Duygu kelimesinin anlamı.....	9
1.2.Kur'an'da Duygu Kavramı.....	10
1.3.Din Kavramı Ve İnsan.....	18
1.4.Duygu Eğitiminin Gerekliliği.....	21
1.5.Duyguların Temizlenmesi Ve İyiyeye Yönelmesinde Dinin Etkisi.....	25
1.6.Duygular Ve Fıtrat Arasındaki İlişki.....	28
1.7.Eğitimin Anlamı Ve Duyguların Yönlendirilmesi.....	33
1.8.Duygular Eğitiminde Olumlu Ve Olumsuz Duygular.....	40
1.9.Duygu Eğitiminde Yararlanılacak Faktörler.....	48
1.10.Duyguların Eğitiminde Ailenin Ve Çevrenin Etkisi.....	57
1.11.Duygu Eğitiminde Medyanın Yeri.....	63

İKİNCİ BÖLÜM

(YAYGIN DİN EĞİTİMİ BAĞLAMINDA) KONTV “İSLAM VE HAYAT” PROGRAMINA GELEN SORULARIN İNCELENMESİ

2.1.Dini programların izleyici kitlesi.....	67
2.2.İslam ve hayat programı genel izleyici kitlesi.....	73
2.3.Gelen soruların muhteva incelemesi.....	76
2.4.1.İbadet İle İlgili Gelen Sorular.....	78
2.4.1.1.Namaz İle İlgili Gelen Sorular.....	80
2.4.1.1.1.Cemaatle namaz ile ilgili sorular.....	81
2.4.1.1.2.Namazı bozan durumlar ile ilgili sorular.....	84
2.4.1.1.3.Namazda seferilik ve kaza namazı ile ilgili sorular.....	88
2.4.1.1.4.Namaz vakitleri ve ezan ile ilgili sorular.....	90
2.4.1.1.5.Namazla ilgi muhtelif sorular.....	91
2.4.1.2. Ramazan Ve Oruç İle İlgili Gelen Sorular.....	94
2.4.1.3.Abdest Ve Gusül Abdesti İlgili Gelen Sorular.....	95
2.4.1.4.Zekât İle İlgili Gelen Sorular.....	99
2.4.1.5.Kurban İle İlgili Gelen Sorular.....	101
2.4.1.6.Cenaze İle İlgili Gelen Sorular.....	104
2.4.1.7.Umre Ve Hac İle İlgili Sorular.....	106
2.4.1.8.Bayanlarla İlgili Gelen Sorular.....	108
2.5.İman Ve İslam İnancı İle İlgili Gelen Sorular.....	111
2.6.Evlenme, Boşanma Ve Miras İle İlgili Gelen Sorular.....	114
2.7.Ticari Muameleler İle İlgili Gelen Sorular.....	119
2.8. Çeşitli Dini Meseleler İle İlgili Sorular.....	121
2.8.1. Kuranı Kerim İle İlgili Gelen Sorular.....	122
2.8.2. Kul hakkı ve şüpheli durumlarla ilgili sorular.....	124
2.8.3. Dini Meseleler İle İlgili farklı Sorular.....	127
2.9.Tasavvuf İle İlgili Sorular.....	130
BULGULAR VE YORUMLAR.....	132
SONUÇ.....	136
KAYNAKÇA.....	138

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e. : Aynı Eser

a.g.e. : Adı Geçen Eser

a.g.m. : Adı Geçen Makale

a.m. : Aynı Makale

a.s.: Aleyhissalâtu vesselâm

Bkz. Bakınız

Çev. : Çeviren

Der. : Derleyen

Haz. : Hazırlayan

İÜİFD: İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

M.Ü. İ.F.V.Y:Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları

MEB: Millî Eğitim Bakanlığı

OMÜİFD: On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

RTÜK: Radyo Televizyon Üst Kurulu

S. : Sayı

s. :sayfa

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

UÜİFD: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1: Cemaatle Namaz Konusunda Gelen Sorular.....	81
Tablo 2: Namazı Bozan Durumlar İle İlgili Sorular.....	84
Tablo 3: Namazda Seferilik Ve Kaza Namazı İle İlgili Sorular.....	88
Tablo 4: Namaz Vakitleri Ve Ezan İle İlgili Sorular.....	90
Tablo 5: Namazla İlgili Muhtelif Sorular.....	91
Tablo 6: Namaz İbadeti İle İlgili Gelen Soruların Rakamsal Verileri.....	93
Tablo 7: Ramazan Ve Oruç İle İlgili Gelen Sorular.....	94
Tablo 8: Abdest Ve Gusül Abdesti İlgili Gelen Sorular.....	96
Tablo 9: Zekât İle İlgili Gelen Sorular.....	99
Tablo 10: Kurban İle İlgili Gelen Sorular.....	101
Tablo 11: Cenaze İle İlgili Gelen Sorular.....	104
Tablo 12: Umre Ve Hac İle İlgili Sorular.....	107
Tablo 13: Bayanlarla İlgili Gelen Sorular.....	108
Tablo 14: İbadetle İlgili Gelen Soruların Sayısal Verileri.....	110
Tablo 15: İman Ve İslam İnanç Esasları İle İlgili Sorular.....	112
Tablo 16: Evlenme, Boşanma Ve Miras İle İlgili Sorular.....	115
Tablo 17: Ticari Muameleler İle İlgili Sorular.....	119
Tablo 18: Kuranı Kerim İle İlgili Gelen Sorular.....	122
Tablo 19: Kul Hakkı Ve Şüpheli Şeylerle İlgili Sorular.....	124
Tablo 20: Çeşitli Dini Meseleler İle İlgili Genel Sorular.....	127
Tablo 21: Çeşitli Dini Meseleler İle İlgili Sorular.....	129
Tablo 22: Tasavvuf İle İlgili Sorular.....	131
Tablo 23: Programa Gelen Tüm Soruların sayısal verileri.....	132

GİRİŞ BÖLÜMÜ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE PROBLEMİ

Araştırmamızın konusu toplumda din duygusunun hareketliliği ve bunun göstergesi olarak Konya’da ve bölgede yayın yapan Kontv’de canlı olarak yayınlanan dini programlarda yöneltilen soruların, din duygusunun hangi alanlarında yoğunluk kazandığını belirlemek, örgün ya da yaygın din eğitimi alanına, din eğitimcilerinin etkinliklerine bakış açısı kazandırmak ve katkıda bulunmaya çalışmaktır. Televizyonun etkileri konusunda olumlu ya da olumsuz olması bağlamında birbirine taban tabana zıt sayılabilecek fikirlerin varlığından söz etmek mümkündür. Ancak bu karşıt fikirlerin dahi ortak olarak buluştukları bir noktadan söz edebiliriz. Bu da; televizyonun ister olumlu ister olumsuz olsun, mutlaka bir etkiye sahip olduğu ve bu etkinin insanların yalnızca boş zamanlarını değerlendirdikleri bir araç olmaktan öte; hayat akışları içerisinde ya da toplumsal düzeydeki birçok konuda olduğu sonucuna götürmektedir. Buna bağlı olarak toplumların temel dinamiklerinden birisi olan din ya da dini hayat olgusuna da etkisi olması kaçınılmazdır.

Çalışmamız toplumdaki din duygusu, duyguların eğitimi ve dinin rolü konusu Kontv’de canlı yayınlanan dini programda yöneltilen soruların kategorik bir şekilde araştırılmasından ibarettir. Bu bağlamda toplumda din duygusunun hareketliliği ve önemi üzerinde durulacaktır. Dini duygunun davranışlara etkisi konusu başka bir araştırma konusu olduğundan bu konu şimdilik ele alınmayacaktır. Kitle iletişim araçları içerisinde özellikle televizyon, büyük kitlelere ulaşma özelliği olduğu için eğitici bir öneme sahiptir. Hayatımızda vazgeçilmez bir araç haline gelmiştir. Bu nedenle dini içerikli programlar toplumun dini duygularını yönlendirmektedir. Bu sebepten dolayı toplumun dini duygularının ne halde olduğunu belirlemek amacıyla, mevcut durumun betimsel bir gözle incelenerek eğitimi olumlu yönde etkileyebilecek önlemleri görmek ve göstermek düşüncesiyle bir durum tespiti yapmak gerekir.

Konya ilimizde yayın yapan Kontv isimli televizyonda Dini Programlardan olan Canlı Yayınlan İslam ve hayat programına yöneltilen Sorular faktörünü incelemek bu çalışmanın konusu olacaktır. Toplumsal hayatın ayrılmaz bir parçası konumuna gelen kitle iletişim araçlarının en önemlisi sayılabilecek televizyon, sosyal ve kültürel hayat üzerinden toplumsal yapıyla çok canlı bir şekilde etkileşim halindedir. Televizyon, teknolojik bir araç olma vasfının çok üzerine çıkmış, insanlar için vazgeçilmesi düşünülemeyen ve toplumsal hayatımıza damgasını vuran hatta müdahale edebilen bir fenomen haline gelmiştir. Bu süreç içerisinde televizyon programları izleyicilerinin tüm ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmuş, program yapıları da buna göre oluşmuş ve böylelikle insanların gündelik hayatlarını, kişisel tutum ve davranışların

oluşumundan toplumsal kimlik edinmeye kadar geniş bir yelpazede kavramıştır. Televizyon programlarının yapısı içerisinde dini programlar ve din konulu çeşitli programlar da bulunmaktadır. Bu dini / din konulu programlar formatları, kullandıkları dil ve üslup, konuları ve konuklarıyla, konuları ele alış tarzlarıyla dikkat çekici bir konum arz etmektedir. Türk toplumsal yapısı içerisinde çok farklı yönleriyle tezahür eden dini bir hayata sahip olan insanların da bu programlar aracılığıyla dini duygularında, yaygın din eğitimi açısından bir etkileşim meydana gelmiştir. Bu çerçevede araştırmamızın problemi televizyon izleyicilerin dini konulu programlar(İslam ve hayat örneği) dolayısıyla dini duygularında meydana gelen değişiklikler olarak belirlenmiştir.

Araştırmamızın alt problemleri ise şunlardır:

- I. Televizyon izlemenin yetişkinler üzerindeki duygusal etkileri ve dini bilgi düzeyi arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
- II. Dini programlar izlendikten sonra bireyin ya da toplumun duygularında meydana gelen değişiklik ile dini bilgi düzeyi arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmada, toplumda din duygusunun ne kadar önemli olduğu ve toplumun içindeki dini duyguları yönlendiren kitle iletişim araçlarından olan televizyonda yayınlanan kontv'deki "İslam ve Hayat" programına gelen soruları inceleyerek toplumun dini duygularının ve dini bilgilerinin hangi durumda olduğunu öğrenmek bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Araştırmamızın birinci bölümü teorik çerçeveden, ikinci bölümü ise içerik analizi metodu ile incelenmiştir. Araştırmamız, teorik çerçeveden oluşan birinci bölümle, konunun kavramsal alt yapısının belirlenmesi, içerik analizinde oluşan ikinci bölümde ise, kontv de yayınlanan, İslam ve hayat programı izleyicisinden gelen soruların, yaygın din eğitimi bağlamında, içerik analizi metodu ile, yetişkin bireylerin dini duygularında meydana gelen etkileri, yaygın din eğitimi açısından, nicel bir bakış açısıyla incelemeyi amaçlamıştır. Ayrıca din eğitimi faaliyeti yürütenlerin bu araştırmadan elde edilen tecrübelerden yararlanacakları ümidi taşınmaktadır.

3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

İnsanın fitraten getirmiş olduğu duyguların eğitilmesi ve müspet hale getirilmesi için eğitimin ve özellikle din eğitiminin önemi ortaya çıkmaktadır. Günümüz dünyasında insanların hayli gergin, stresli ve mutsuz olduğu görülmektedir. Mutlu bir toplum ve

dönüşümü için insanın davranışlarına yön veren duyguların eğitilmesi-yönlendirilmesinin faydalı olacağını düşünmekteyiz. Genelde eğitimin, özelde din eğitiminin insanın hayata bakış açısını bu güzellikler yönünde eğitmesi-yönlendirilmesinin uygun olduğu düşüncesindeyiz. Konu insan eğitimi olduğu için insanın duyguları ve bu duyguların eğitilmesi-yönlendirilmesi için gerekli olan din faktörü ön plana çıkmış olmaktadır. İnsanın davranışlarını etkileyen ve yönlendiren duygu eğitimi ve din faktörü bunun için önemlidir.

Bu bağlamda eğitim açısından bakıldığında, televizyonun topluma sağladığı bilgi çeşitlerinden birisi de dini bilgiler veren programlardır. Belirli zamanlarda televizyonda yayınlanan dini programların, bireyler üzerinde nasıl bir etki bıraktığı ve bu tür programlardan ne tür bir beklenti içerisinde oldukları konusunda araştırmalar azdır. Bu tür çalışmaların az olması, her geçen gün televizyonun birey ve toplum üzerindeki etkisinin artmasından dolayı, (özellikle din bilimleri alanında) dini programların toplum üzerine etkileri konusunda çalışmaların yaygınlaştırılmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu nedenden dolayı araştırmamız tespit edilen bu boşluğu doldurmaya yönelik bir çalışmadır.

4. ARAŞTIRMANIN SINIRLARI

Bu çalışmamızın alanı Konya’da Kontv’de Salı akşamları saat 20.50 de yayınlanan “İslam ve Hayat” programının 01.01.2017-31.12.2017 tarih aralığında yaklaşık 45 adet canlı yayında gelen soruların sınıflandırılması, kategorize edilmesi ve yaygın din eğitimi açısından bir değerlendirme yapılmasından ibarettir. Soruların tamamı programın sürekli konuğu olan, Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Fıkıh Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi Prof. Dr. Orhan Çeker’e tevdi edilen sorulardır. Bu programın seçilmesinin ana amacı fıkıh programı olmasından dolayı çok çeşitli soru gelmektedir, ayrıca izleyiciler tarafından daha fazla soru sorulmaktadır. Bu yüzden araştırmamız sadece İslam ve hayat programına 2017 de gelen soruların incelenmesi ile sınırlı olacaktır. Bu çalışmamız toplumun dini-duygusal anlamdaki mevcut durumunu bize tasvir etmektedir. Fakat bu duyguların çıktıkları olan davranışlar bilinmediği ve gözlemlenemediği için bu çalışmamızın sınırları dışında bırakılmıştır.

5. YÖNTEM

“Metot, bilinmeyen bir şeyi bulup meydana çıkartmak veya bilinen bir şeyi başkalarına gösterip ispat etmek için düşünceleri doğru ve sistematik bir şekilde sıralamak ve kullanmak sanatıdır.” Metot kelimesi, araştırma yolu ile bulunup ortaya konabilecek somut sebep-netice

ilişkilerini ve (mümkün olduğu hallerde) bu ilişkilerin 9 temelinde yer alan soyut ilmi kanunları tespit edebilmek için izlenmesi gereken yol anlamına gelir.”¹ Araştırmanın teorik olan I. Bölümü dokümantasyon yöntemi kullanılarak belgesel gözlem metodu kullanılarak, medya yani kitle iletişim araçları, eğitim, duygu eğitimi, din eğitimi, din psikolojisine, din sosyolojine dair çalışmalar taranarak hazırlanmıştır. Araştırmanın sorular kısmından oluşan II. Bölümü ise, içerik analizi yapılarak prof.dr. Orhan Çeker’in hazırlamış olduğu İslam ve hayat programında izleyicilerden gelen 2017 yılı ocak ayından aralık ayına kadar olan sorular seçilerek yaygın din eğitimi alanında analiz yapılarak oluşturulmuştur.

İçerik analizi sosyal bilimcilere arşivlerden, belgelerden, gazetelerden, sinema, dizi gibi çeşitli görsel dokümanlardan, çeşitli kitle iletişim araçlarından elde edilen bilgilerin bir anlam kazandırılması amacıyla sistematik olarak incelenmesidir. Daha somut bir ifade ile belirli konular hakkında mahkeme kararlarının incelenmesi, gazete haberlerinin incelenmesi, çeşitli tarihler arasında tarih arşivlerinin incelenmesi, televizyon görüntülerinin nasıl yansıtıldığına incelenmesi, romanların incelenmesi vb. gibi konular örnek gösterilebilir. İçerik analizinin güçlü bir yöntem olmasının ön önemli dayanağı istatistikî verilerle nitel verileri birleştirebilmesidir. Nicel veriler bulguların kalitesini artıracak gibi, nicel ve nitel arasında, her biri yeni bakış açıları, diğerinin beslediği temel üzerine inşa ettiği bir ilişki vardır. Bu ilişkiyi doğru ve sorgulayıcı bir şekilde kurmak araştırmanın kalitesinin yükseltecektir.²

Araştırma sorumuzu dini programlara gelen sorular yaygın din eğitimi bağlamında, yetişkinlerin duyguları ile nasıl bir bağ içerisindedir diye belirledik. Örnekleme olarak Konya ili olarak sadece kontv izleyicisinden İslam ve hayat programının izleyicilerini ele aldık. Bu programın ele alınmasında ana sebeplerden birisi fıkıh programı olmasıdır. Fıkıh programı izleyicilerin güncel meselelerini ve İslam ilmihal bilgilerini içerdiği için daha çok izlenmektedir. Aynı zamanda İslam ve hayat programının uzun yıllar kontv de Salı akşamları prime time saat diliminde yayın yapması izlenilirliliğini arttırmıştır. İzleyicilerin adeta bir ders saatini bekler gibi programı bekleyip izlemesi ve sorularını gerek telefon, gerekse internet üzerinden facebook ve watsap gibi günümüz iletişim aygıtlarında sorması izlenir, etkili bir program olmasına katkıda bulunmuştur. Bundan dolayı bu programın araştırma konusu yapılmasında başta fıkıh programı olması, diğer dini programlara göre izleyici kitlesinin geniş olması, daha çok dikkat çekmesi, başka illerden ve yurt dışından izleyicilerden çok fazla soru gelmesi olarak gösterilebilir.

¹Arslantürk, Zeki, Din Sosyolojisi- Din Sosyolojisinin Nedirliği,1.Baskı, İstanbul, 2014, s.113

² Yıldırım, Besim İletişim Araştırmalarında Yöntemler, Konya,2015 S.145

6. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Ülkemizde, televizyon olgusu ile ilgili olarak çok geniş bir literatür bulunmaktadır. Bu literatürün büyük bir kısmı televizyonun iletişim sürecindeki konumu itibariyle, iletişim fakültelerince gerçekleştirilmiş ve teknik bilgi yönleri itibariyle iletişim çalışmalarına dahil olduğu tespit edilmiştir. Bunun dışında televizyon olgusu farklı alan uzmanlarınca da incelenmiştir. Bizim araştırma projemizin hazırlanması sırasında başladığımız ilgili literatür taramasında, televizyonda dini programlar, birey ve toplumun duygusal davranışlarına etkisi ilişkisinin incelendiği bu tarz bir çalışmaya rastlanamamıştır.

Bu alanda literatür incelediğinde Yök'ün sitesinden elde ettiğimiz veriler ışığında İbrahim Yenenin hazırladığı kayseri Erciyes üniversitesinde hazırlanan Televizyonlarda Yayınlanan Dini Programların İzler kitlenin Dini Tutum Ve Davranışları Üzerine Etkileri - Konya Örneği -yüksek lisans tezi dikkatimizi çekti. Tezin araştırma konusu, sosyal bir olgu olarak kitle iletişimin en önemli aracı konumundaki televizyon yayınları ile dini tutum ve davranışlar arasındaki ilişkiyi incelemek. Araştırma konusu iki boyutta ele alınmıştır. Birincisi teorik olarak, sosyo - kültürel bağlamda iletişim, kitle iletişim ve kitle iletişim aracı olarak televizyon - dini tutum ve davranış ilişkisini sistematik din sosyolojisi açısından ele almak, İkincisi ise pratik olarak, Konya şehir merkezinde yaşayan televizyon izleyici kitlesinin (izlerkitle) dini tutum ve davranışlarının teorik çerçeve ile ilişkisini göz önünde tutarak incelemektedir.

Bu araştırma kitle iletişimi -din ve televizyon- din etkileşimini içermesi bakımından sosyolojinin alt dallarından olan iletişim sosyolojisi ile yakından ilgilidir. Bundan dolayı kuramsal çerçeve bölümünde ele aldığı konuların verileri, genel olarak iletişim, kitle iletişimi ve en önemli kitle iletişim aracı olarak televizyon / toplumsal etkileşim alanlarındaki yaklaşımlardan meydana gelen teorilerden oluşmaktadır.³ Tezin konusu, televizyonlarda yayınlanan dini programların, izleyicilerin dini tutum ve davranışları üzerindeki etkilerinin, Konya şehri örneğinde incelemektir. Bu amaçla bir anket formu hazırlanmış, 170 kişi ile anket çalışması yapılmıştır. Sınırlı sayıda katılımlı gözlem ile katılımcılarla yapılan görüşmeler, tezin temel veri kaynağı olmuştur. Araştırmanın amacı, televizyonlarda yayınlanan dini programların, izlerkitlenin dini tutum ve davranışları üzerindeki etkilerini tespit etmek, bunlara; yaş, cinsiyet, eğitim durumu, şehirde kalış

³ Yenen, İbrahim, Televizyonlarda Yayınlanan Dini Programların İzler Kitlenin Dini Tutum Ve Davranışları Üzerine Etkileri,- Konya Örneği – Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,2005,Kayseri, S.1.

süresi, gelir düzeyi gibi değişkenlerin etkilerinin olup olmadığını ve etki derecelerini sosyolojik açıdan tespit etmektir. Görüldüğü gibi bu konu sosyolojik olarak incelenmiş ankete dayalı bir çalışma olmuştur. Bizim konumuz ise yaygın din eğitimi ile alakalı İslam ve hayat programına gelen soruları betimsel bir gözle içerik analizine uygun olarak araştırmaktır.

Dini programların etkisi konusu ile ilgili diğer alan araştırması metodu ile yapılan televizyonlarda yayınlanan dini programların üniversite öğrencilerinin dini tutum ve davranışları ile ilişkisi: (Adana örneği) çalışması ile Ahmet Turgut Tanrıverdi'nin yüksek lisans tezi, çalışmasıdır. Ülkemizde son yıllarda bu tür programların sayısının artması, insanların dini programları izlemeyi tercih ettikleri gerçeğini gözler önüne sermektedir. Din konusunda televizyonun bir etkisi olup olmadığı, etkisi var ise ne kadar etkili olduğu noktası da araştırmamızın temelini oluşturmaktadır. Konu sınırlandırılması bakımından televizyon kanallarındaki dini programların üniversite gençliğine etkisini araştırmakla, araştırmamızın sonucunda daha sağlıklı ve işlevsel bilgiler elde edilmiştir. Bu amaçla araştırmamızda Çukurova Üniversitesi Balcalı Kampüsü'nde Lisans eğitimi veren Fakültelerde öğrenim gören 440 öğrenciye anket uygulanmıştır. Araştırma sonucunda, dini programları izleme durumu ve sıklığı ile üniversite gençliğinin din tutum ve davranışları arasında anlamlı ilişkiler olduğu istatistiksel olarak tespit edilmiştir.⁴

Bir diğer çalışma Ayşe Zişan Furat'ın İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında Doktora Tezi olarak yapılan bir çalışma olan Yetişkinlerin Yaygın Din Eğitiminde Televizyonun Yeri ve Fonksiyonları (İstanbul Örneği) - Sır Dizileri Ve Dini Programlar – çalışmasıdır. Bu çalışmaya göre Günümüzde dini konular, sadece din eğitimi amacı ile hazırlanan programlarda değil; sinema filmleri, tartışma programları, belgeseller ve hatta çizgi filmleri de içerisine alan çok geniş bir program yelpazesi içerisinde konu edilmektedir. Bu durum sadece ülkemize mahsus olmayıp, dünyanın diğer ülkelerinde de televizyon yayınlarına bakıldığında, özellikle son dönemlerde dini temaların, kavramların veya figürlerin sıklıkla ele alındığı görülmektedir.

Bu durumun arkasında pek çok farklı neden yattığı ifade edilebilirse de, konu üzerine yapılan araştırmalar, medyada dini konuların yoğun bir şekilde ele alınmasının, izleyicilerin dini görüşlerini oluşturmada önemli bir faktör haline geldiği konusunda

⁴ Tanrıverdi, Ahmet Turgut, Televizyonlarda Yayınlanan Dini Programların Üniversite Öğrencilerinin Dini Tutum Ve Davranışları İle İlişkisi: Adana Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016 Adana, S.1

birleşmektedir. 1996 sonrasında ülkemiz televizyonlarında ekranlara gelmeye başlayan ve genellikle “sır dizileri” olarak adlandırılan televizyon dizileri de, işte bu süreç içerisinde ekranlarda görülmeye başlayan ve içerisinde dini konulara ağırlıklı olarak yer verilen yapımlar arasındadır. Kamuoyunda pek çok açıdan tartışılan bu programlarla birlikte, dini içerikli yayınlara yeni bir bakış açısı getirilmiş ve bu şekilde de geniş bir izleyici kitlesine ulaşılmıştır. Bu çalışmanın temel problemi, televizyonun uzun vadede izleyicilerin bilgi, tutum ve algılarının değişiminde etkili olduğu fikrinden yola çıkarak, sır dizileri örneğinde televizyonun insanların dini düşüncelerinin oluşumundaki etkilerinin değerlendirilmesidir.⁵ Görüldüğü gibi bu çalışma sadece sır dizilerini ele almış bir çalışmadır. Dini programlardaki sorular ile alakası yoktur.

Diğer bir çalışma ise Kevser Çelebi'nin Yüksek Lisans Tezi olarak hazırladığı, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalında gerçekleştirdiği Medya Ve Din İlişkisi Bağlamında, Tv Programlarında Sorulan Dini Sorular Ekseninde Kadın Problemleri isimli çalışmadır. Bu çalışmada ‘Medya’ ve ‘Din’ ilişkisi bağlamında bir sosyalleşme kaynağı olarak medya, medyanın toplumun ve bireyin dini inanışlarına etkisi, kadının toplumdaki yerine değindikten sonra medyada yapılan dini yayınlar neticesinde, televizyon programlarında sorulan dini sorulardaki her türlü kadın problemlerini paylaşmak, sosyolojik bir tahlil yapmak ve tezin sınırlarını belirlemek vasıtasıyla Türk Televizyonlarında yayınlanmakta olan üç program belirlendi ve rast gele seçilen bölümlerde tespit edilen kadın problemleri içeren 250 adet soru kayda alınmıştır. Araştırmanın sorular ile hazırlanan bölümü; Nihat HATİPOĞLU Sorularınızı Cevaplıyor Programı, Necmettin NURSAÇAN ile Sohbetler ve Necmettin NURSAÇAN ile Cuma Sohbetleri adlı programlar ve Mustafa KARATAŞ İle Muhabbet adlı programlarla sınırlandırılmıştır. 03.06.2016- 26.07.2016 tarihleri arası erişime açık olan yayınların incelenmesi ile oluşturulduğundan bu zaman dilimi ile sınırlandırılmış olduğundan sadece bunlar izlenmiştir.⁶

Yazmış olduğum tezin literatürdeki yerini öğrenmek adına Yüksek Öğretim Kurumu Ulusal Tez Merkezi incelendiğinde özellikle yukarıda gördüğümüz hazırlanan tezlerin yakın bağlamda olsa da doğrudan ilişkili olmadığı görülmektedir.

⁵ Furat, Ayşe Zişan, Yetişkinlerin Yaygın Din Eğitiminde Televizyonun Yeri Ve Fonksiyonları (İstanbul Örneği) - Sır Dizileri Ve Dini Programlar – Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,2008, İstanbul. S.5.

⁶ Çelebi, Kevser Medya Ve Din İlişkisi Bağlamında, Tv Programlarında Sorulan Dini Sorular Ekseninde Kadın Problemleri, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2018, İstanbul, S.5

BİRİNCİ BÖLÜM

(YAYGIN DİN EĞİTİMİ BAĞLAMINDA)

BİREY ve TOPLUMDA DİN DUYGUSU

İnsan, toplu halde yaşayan sosyal bir varlıktır. Bu sebeptendir ki, tarihin hiçbir devrinde insan yalnız yaşamamış ve böyle bir yaşayış için de gayret sarf etmemiştir. İslam Medeniyeti ise, ne ferdiyeti inkâr edici sosyalist bir karaktere sahiptir, ne de ferdiyeti öne çıkarıp toplumu ihmal eden liberalist bir yapıya sahiptir. Onda, toplum içinde fert, inkârı ve ihmali kabil olmayan ve toplumu meydana getiren nüve bir unsur olduğu gibi toplum da bu nüvelerin meydana getirdiği mukaddes bir sentezdir. Bu sebeple İslam Medeniyeti'nde ne fert ne de toplum ihmal edilmiştir. İslam Medeniyeti, sağlam bir toplumun ancak sağlam fertlerden kurulabileceği gerçeğinden hareketle fertlerin yetiştirilmesine ve bu faaliyette en önemli müessesese olan ailenin sağlam temellere dayanılarak korunmasına önem vermiştir.⁷ İslam Medeniyeti'nin başka bir hususiyeti de İnsanın yaratılışına uygun olarak madde ve mana arasında ölçülü bir denge kurmasıdır.⁸ Bu hususiyeti ile İslam medeniyeti, ruhçu ve materyalist bir dünya görüşünü benimsemez. Fakat bu iki muhtevayı da belirli ölçülerle dengeleyerek sağlam bir yapı oluşturur. Zira bu iki unsurdan sadece birine önem vererek diğerini ihmal eden insanlar, sağlıklı bir medeniyet meydana getiremezler. Batı medeniyetinin en büyük hastalığının, insanların manevi yapılarını ihmal etmesinden kaynaklandığı açıktır.

İslam Medeniyeti'nde insan ne makinedir, ne de melektir. Maddî ve manevî, ikili bir yapıya sahip varlıktır. İslam onu böyle görür ve böyle geliştirir. Onu böyle tanımak ve bu bütünlük içinde geliştirmek medeniyetlerin görevidir. Ondaki bu dengenin bozulması, İnsan tarifinin şu veya bu şekilde tahrifidir.⁹ Bu olaya din duygusu bağlamında baktığımızda bireyde ve toplumda din duygusu tarihin tüm devirlerinde ve bütün topluluklarda toplumsal yaşamın merkezinde, evrensel ve köklü bir biçimde yer almıştır. İnsana hitap eden dini duygu, insan yaşamının olduğu her dönemde insanla birlikte var olmuştur. Dini duygular, bir yönüyle toplulukların sosyo-kültürel sistemleri içerisinde önemli bir yerde bulunurken bir yönüyle de insan varoluşuna ilişkin hayati anlamlar barındırmaktadır. Bu itibarla din duygusu, insan ve toplum hayatının vazgeçilmez bir ögesi olarak her dönem canlılığını muhafaza etmektedir. Bu vesile ile ilk bölümde bireyde ve toplumda din duygusu ele alınacaktır.

⁷ Baltacı, Cahid, İslam Medeniyeti Tarihi, İstanbul,2010,s.51-52

⁸ Furkan, 25/67

⁹ Baltacı, Cahid,a.g.e.s.51

1.1 Duygu Kelimesinin Anlamı

Duygu insanın iç dünyası ile alakalı karmaşık ve çeşitli faaliyetlerdir. Bu olayları belli bir anlam içinde anlatmak çok zordur. Bundan dolayı, duygu kelimesinin tek bir anlamı olmayacaktır. Bununla birlikte bilim adamları duygu kelimesini farklı şekillerde tanımını yapmışlardır. Buna göre mesela F. Krueger duyguyu’’ruhta tecrübe edilen şeylerin ve onların en verimli beslenme yerlerinin ana kaynağı’’olarak tanımlamaktadır.¹⁰ H. Rahrocher’e göre ise’’duygular, şuurun etkisi olmadan iç ve dış olaylara bir tepki olarak beliren ve ekseriya dil ile anlatılması güç olan, hoş ya da hoş olmayan ruhsal olgulardır.’’¹¹ B. Ewert, duyguyu,’’insan ruhunda cereyan eden, belli bir süre içinde karakteristik bir gelişme gösteren ve yaşanmakta olan çevreye, ya da çevrede yaşanan çeşitli durumlara karşı yönelmeyi ve sakınmayı gerektiren olumlu ya da olumsuz özel iç yaşayışlar’’olarak tanımlar.¹²Bazı psikologlar için insanın içinde türlü eğilimlere ve fiillere ait durumların doğrudan doğruya farkına varılması da bir duyguyu ifade edebilmektedir.¹³

Özellikle son zamanlarda insan gelişmesi hakkındaki açıklamalarda, son yıllarda üzerinde durulan ve eğitime büyük ölçüde yardımcı olan bir konu da heyecan ve duygular dinamizmine ait anlayışlardır. Duyguların ana konularından olan heyecan, insan hayatının gelişmesi ve değişmesi üzerinde, zekâ gelişmesinden daha fazla öneme sahiptir. Bir insanı, bir genci harekete geçiren ve hareketinin istikametini tayin eden başlıca kuvvetler, ferdi anlayışı, zekâsı değil, fakat ferdin kendisinin de çoğu zaman farkına varamadığı duyguları ve heyecanı olmaktadır. Özellikle yetişmekte olan insanlara heyecan hayatının bütün davranışlarına, büyük ölçüde yön vermekte olduğunu bugünkü psikolojik araştırmalar ortaya koymuştur.¹⁴ Duygular insanın içinde bulanık bedeninin ürettiği enerjisidir. Bu demek değildir ki insan doğarken beraberinde sadece duygusal enerjilerle doğar, ya da sırf bir beden kütlesi olarak meydana gelir. Bilakis insan doğarken onun varlık yapısının derinliklerinde bedeni ve duygusal kabiliyetlerinin yanı sıra manevi duygular ve enerjiler de birlikte doğar. Bu enerji ve kuvvetler onun varlık yapısında gizli olarak kalır.

Bu tıpkı doğumundan bir müddet sonra gözlerinin görmeye başlaması gibidir. Çocuğun doğumuna baktığımızda önce hisleri ile doğduğunu görürüz, daha sonra bu hislerin güçlendiğini ve geliştiğini müşahade edebiliriz. Bedenindeki organları da aynı şekilde tedrici

¹⁰ Yavuz, Kerim, Çocuğun Dünyası ve Gelişme, İstanbul, 1992, s.30

¹¹ Yavuz, Kerim, a.g.e. s.30

¹² Yavuz, Kerim, a.g.e.,s.30

¹³ Yavuz, Kerim, a.g.e.,s.31

¹⁴ Ayhan, Halis, Eğitim Bilimine Giriş, İstanbul, 1985, s.69

olarak gelişir, güçlenir ve yemeye, içmeye, bir takım ifrazlarda bulunmaya başlar. İşte insanın duygusal yapısı böylece başlar.¹⁵ Duygusal olayların öznel olmasından ve kişiye göre sonsuz farklılıklar göstermesinden dolayıdır ki, her dilde duygulara yönelik kavramlar ve tanımlamalar hem kesin değildir, hem de çok çeşitlidir. Bu konudaki tanım ve terimler, zamana, yazarlara, hatta aynı yazarın çeşitli eserlerine göre birbirinden farklı anlamlar taşıyabilir.¹⁶ Bundan dolayı tanımları burada sonlandırabiliriz.

1.2 Kur'an'da Duygu Kavramı

Kur'an'da duygu kavramını daha iyi anlamak için öncelikle Hz. Âdem'in yaratılışına göz atmak iyi olacaktır. Hz. Âdem'in hem kalbi aklı, hem de zihni aklının var olduğunu yüce kitabımızdan öğreniyoruz ki bizi diğer yaratılmışlardan ayıran en belirgin özelliğimiz esma'nın hakikatini bilebilmektir. Bu konu kuranı kerimde şu şekilde belirtilmiştir: "Hani rabbim meleklere, Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım demişti. Onlar, Biz seni övgü ile tenzih ederken ve senin kutsallığını dile getirip dururken orada fesat çıkaracak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın? Dediler. Allah: Şüphesiz ben sizin bilmediklerinizi bilirim buyurdu ve Âdem'e bütün isimleri öğretti. Sonra bunları meleklere gösterip: Sözüünüzde doğru iseniz şunların isimlerini bana söyleyin dedi. Seni tenzih ederiz! Bize öğrettiğinden başka hiçbir bilgimiz yoktur. En kâmil ilim ve hikmet sahibi şüphesiz sensin cevabını verdiler. Ey Âdem! Bunların isimlerini onlara bildir dedi. Âdem bunların isimlerini onlara bildirince de: Size ben göklerin ve yerin gizlisini kesinlikle bilirim; yine sizin açıkladığınızı da gizlediğinizi de bilirim demedim mi! buyurdu. Meleklerle, Âdem'e secde edin, dediğimizde İblis dışındakiler derhal secde ettiler; o direndi, büyüklendi ve kâfirlere oldu. Ey Âdem! Sen ve eşin cennette otur, orada istediğiniz yerden rahatça yiyip için ve şu ağaca yaklaşmayın; yoksa zalimlerden olursunuz" dedik. Şeytan oradan onların ayağını kaydırarak da buldukları yerden onları çıkardı. Biz de: Birbirinize düşman olmak üzere inin! Bir zamana kadar sizin için yeryüzünde kalacak bir yer ve ihtiyaç maddeleri vardır dedik. Bunun üzerine Âdem'e rabbinden bazı sözler ulaştı (bunlarla tövbe etti); rabbi de onun tövbesini kabul buyurdu. Şüphesiz O, tövbeleri kabul buyuran ve rahmeti sınırsız olandır. Onlara şöyle dedik: Oradan hepimiz inin! Benden size muhakkak bir rehber gelecektir. Kim benim gönderdiğim rehber uyarırsa artık onlara ne korku vardır ne de üzüleceklerdir. İnkâr eden ve ayetlerimizi yalan

¹⁵ Kutup, Muhammed, İnsan Psikolojisi Üzerine Etütler (Çev. Prof. Dr. Bekir Karlığa), İstanbul,1992,s.133

¹⁶ Gövsa, İbrahim Alaettin, Çocukta Duygusal Gelişim, İstanbul,1998,s.13

sayanlara gelince onlar cehennemliklerdir ve orada devamlı kalıcıdır.>'17 Rabbimiz ruh üfleyerek, Hz. Âdem'e isimlerin hakikatini öğretmiş ve bizi yaratılmışların en şerefli konumuna getirmiş ve sorumlu tutmuştur. Bakara Suresine baktığımızda 28. ayetinden itibaren, hem Allah'ı inkâr manasındaki küfrü, hem de ilâhî nimetlerin kıymetini bilmemek ve şükran vazifesini yerine getirmemek manasındaki küfrü engelleyen deliller, işaretler ve nimetler sıralanmaya başlanmıştır. İnsana hayat verme, öldükten sonra tekrar diriltme, yeryüzünde ne varsa hepsini insan için yaratma nimetlerinden sonra 30-35. ayetlerde hilâfet, ilim, meleklerin secdesi ve cennet nimetleri sıralanmaktadır. İleride gelecek birçok ayette¹⁸

İlk insan olan Âdem'in nasıl yaratıldığı ve diğer insanların nasıl üreyip çoğaldıkları anlatılacaktır. Burada anlatılan insanın yaratılması değil, Allah tarafından ona verilen özellikler, sorumluluklar, yetki ve nimetlerdir. Bunlardan biri ve belki de en önemlisi hilâfet özelliğidir. Sözlükte hilâfet, "bir kimsenin diğerinin yerini alması, onu temsil etmesi, onun salâhiyetlerini kullanması" manasına gelir. Allah'ın yeryüzünde yaratacağı halife, ya Allah'ın halifesidir, ya da daha önce yeryüzünde yaşamış şuurlu varlıkların halifesidir; onların yerine gelmiş, onların yerini almıştır. Meleklerin, ileride insan soyunun neler yapacağına dair bildiklerini ortaya koyarak buna rağmen Âdem'in halife olarak yaratılmasının hikmetini sormaları, Allah Teâlâ'nın da Âdem'in buna lâyık olduğunu onlara anlatmak üzere yaptığı imtihan, Âdem'e verdiği bilgi ve kabiliyet buradaki hilâfetin Allah ile ilgili olduğunu, Âdem'in ve insanoğlunun yeryüzünde Allah'ın halifesi olacaklarını göstermektedir. Bir ümmeti yeryüzünde halife kılmak, onlara "hilâfet yetkisi vermek" manasındaki "istihlâf" vaadinin iman ve salih amel (Allah rızasına uygun hareket, amel, davranış) şartına bağlanmış bulunması da bu yorumu desteklemektedir¹⁹Ancak insanoğlunun bu manadaki halifeliği, kendi mahiyeti ve sıfatlarına uygun olarak kısıtlı ve sınırlıdır. İnsan dahil hiçbir varlığın Allah Teâlâ'yı temsil etmesi, O'nun yerini alarak tasarrufta bulunması mümkün değildir.

Âdem'in ve neslinin halifeliği, Allah'ın mülkü bulunan yeryüzünde O'nun iradesine uygun yaşamak ve talimatı doğrultusunda tasarrufta bulunmaktan ibarettir. İnsanların Allah'a kul olsunlar diye yaratıldıklarını ifade eden ayetle²⁰ halifeler olarak yaratıldıklarını ifade eden ayetler aynı gerçeği anlatmaktadır. İnsanoğlu gerçek anlamda Allah'a kul olsun diye yaratılmıştır. Yeryüzündeki çeşitli nimetler de bu maksadı gerçekleştirsin diye ona tahsis edilmiştir. İnsanoğlu kendisine verilen imkân ve nimetlerin Allah'ın mülkü olduğunu, bir amaca ve şarta bağlı olarak kendisine emanet edildiğini, bunlar üzerinde sahibinin irade ve

¹⁷ Bakara, 2/30-39

¹⁸ Nisâ 4/1; Zümer 39/6

¹⁹ Nur, 24/55

²⁰ Zariyât, 51/56

rızasına uygun bir şekilde tasarruf etmekle (hilâfet) yükümlü bulunduğunu bilecek ve bu şuur içinde davranacaktır. Meleklerden farklı olarak insanoğlu, kendisine verilen bu hilâfeti gerçekleştirecek fitratta ve kabiliyette yaratılmış olup, fitratını bozmadığı takdirde bu vazifesini başarabilecektir. Kuran-ı kerime baktığımızda “Andolsun biz, cinlerden ve insanlardan birçoğunu cehennem için yaratmış olduk. Bunların kalpleri vardır ama onlarla kavrayamazlar; gözleri vardır ama onlarla göremezler; kulakları vardır ama onlarla işitemezler. Onlar hayvanlar gibidir, hatta daha da şaşkındırlar. İşte asıl gafiller onlardır.”²¹ Buyrulmuştur.

Kur’ân-ı Kerim, insanın akıl sahibi, düşünen ve bilen bir varlık olmasına büyük önem vermiş, her vesile ile insanın bu yönünü harekete geçirmeye, yararlı ve verimli kılmaya çalışmıştır. Kur’an’da akıl kelimesi, isim olarak geçmemekle beraber, hepsi de; akletme, aklını kullanma, düşünüp taşınma anlamında olmak üzere çeşitli fiil kalıplarıyla birçok ayette tekrar edilmiştir. Yüzlerce ayette geçen kalp (çoğulu kulûb) kelimesiyle birlikte fuâd (çoğulu ef’ide), lüb (çoğulu elbâb), basîret (çoğulu basâir) kelimeleri de düşünme ve bilme melekelerini ifade eder. Ayrıca nazar, re’y, tedebbür, tefekkür, i’tibar, zikir ve tezekkür mastarından fiillerle yine insanın zihnî melekelerini doğru ve verimli bir şekilde kullanmasının gerekliliği sık sık vurgulanmış; bu ayetlerde daha çok insanın gönül dünyasına hitap edilerek insanoğlu, en basitinden en kompleksine, en somutundan en soyutuna kadar kendisini kuşatan bütün varlıklar üzerinde düşünüp taşınmaya ve bunlardan ders çıkarmaya çağırılmıştır. Ayet-i kerimede de belirtildiği gibi Allah insanlara gerçekleri, iyilik ve güzellikleri görme, işitme, anlayıp kavrama yeteneklerini vermiş olmasına rağmen öyleleri vardır ki onlar bu yeteneklerini yaratılış amacına uygun bir şekilde ve doğru olarak kullanmazlar.

Bu sebeple de cehenneme atılmaları sonucunu doğuracak olan yanlış inançlara sapar, kötü işler yaparlar. Ayet birinci derecede Hz. Peygamber’in ilk muhatapları olan müşrikleri tehdit etmekle birlikte evrensel anlam ve uyarılar da içermektedir.²² Bu ayeti kerimeden cin’in de kalbinin, yani duygusal zihninin mevcut olduğunu görüyoruz. Aslı cin olan iblis, Hz. Adem’e secde etmemiş böylelikle Allah’a asi olmuştur. İsyankâr olduktan sonra sergilediği tavırlar Allah’ın sevmediği ve tasvip etmediği tavırlardır. İblis’in bu tutumları bizim de konumuz olan duygusal davranışlar içerisine girmektedir. Bu davranışların bir kısmını şu şekilde sıralayabiliriz; kibir, gurur, kin, fesat, intikam, başkasını suçlama-bahane üretme ve

²¹ Araf, 7/179

²² Karaman Hayreddin - Çağrı Mustafa, Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir, Diyanet İşleri Başkanlığı İstanbul, 2007. Cilt 2. s. 629

bahanelerin arkasına sığınma, kıskançlık, yalan vb. iblis böylece duygusal aklın istenmeyen, tasvip edilmeyen belirtilerini sergilemiştir. Oluşturulan sınav düzleminden İblis bu tavırları seçmiştir ve seçiminden sorumludur. Ancak bir başka açıdan baktığımızda iblis bu sorumluluğu üstünden atmak istemektedir. Sen istemeseydin ben böyle yapmazdım diyen iblis, kendi çıkarımının arkasına sığınmak istemektedir. İnsanlardan müşrik olanların sergilediği mantıkta böyledir. Rabbimiz istemeseydi biz şirk koşmazdık²³, diyen mantıkta sorumluluğu üstünden atmaktadır. Bu yüzden İnsanoğlunun, duygusal aklı ve zihinsel aklının eğitilmesi gerekir. Zaten kendisinde var olan potansiyellerini harekete geçirmesi gerekir. İnsan eğitilmezse zorba, zalim karakterli birey olup çıkar.

Rabbimiz tarafından oluşturulan sınav dünyasında insana bazı sorular sorulmuştur mesela; hangimizin daha iyi işler sergileyeceği²⁴, yaratıldıktan sonra bırakılacağınızı mı zannettiniz? ²⁵İman etmiş olmakla kurtulacağınızı mı zannettiniz?²⁶ Bu sorulara yanıt arayan insan bütün nimetleri kendisine veren rabbine karşı sorumludur. Bundan dolayı tarihin ilk dönemlerinden itibaren bireysel ve toplumsal hayatın temel yapı taşlarından olarak var olan din, inanan insan açısından duygu, düşünce, tutum ve davranışların oluşumunda oldukça önemli bir role sahip olmuştur. Onun için İslam kaynaklarında duygu kavramı birçok ifade ile yerini almıştır. Kuranı kerimde yüce Allah bir ayeti kerimede şöyle buyurmuştur: “Göldüren de O’dur, ağlatan da, öldüren de O’dur, yaşatan da”²⁷ bu ayeti kerimeye göre kuranı kerimde geçen bu kavramlar, bizzat insanda bulunan ve yoğun yaşanan ağlama ve gülme duygularına yer vermiştir.

Bununla birlikte kuranı kerime baktığımızda, duygu kavramını içeren başka kelimeler de vardır. Bunları sırası ile ele alalım; Allah işitme ve görme oluşturdu: “ Sizler hiçbir şey bilmez bir durumdayken Allah sizi analarınızın karnından dışarı çıkardı; şükredesiniz diye size kulaklar, gözler, kalpler verdi.”²⁸

Şükretmeniz için duyular vermiştir:“ Sonra ona düzgün bir şekil vermiş ve ruhundan ona üflemiş; sizi kulak, göz ve gönüllerle donatmıştır. Ne kadar da az şükrediyorsunuz!”²⁹.“ Sizi gözler, kulaklar ve akıllarla donatan O’dur. Ne de az şükrediyorsunuz! Sizi yeryüzünde yaratıp yayan da O’dur. Nihayet O’nun huzurunda

²³ En’am,6/148

²⁴ Mülk,67/2

²⁵ Kıyame, 75/36

²⁶ Ankebut,29/2

²⁷ Necm Suresi, 53/43

²⁸ Nahl, 16/78

²⁹ Secde,32/9

toplancaksınız. Yaşatan da, öldüren de O'dur. Gece ile gündüzün yer değiştirmesi de O'nun eseridir. Artık aklınızı kullanmayacak mısınız?"³⁰

Sorumlu olma duygusu: " Hakkında bilgin olmayan! Çünkü kulak, göz ve gönül, bunların hepsi ondan sorumludur."³¹

İnsana fayda sağlamak:" Onlara, size vermediğimiz yerler ve imkânlar verdik; kendilerini kulak, göz ve kalplerle donattık. Onlara kulakları da gözleri de kalpleri de hiçbir fayda sağlamadı. Çünkü onlar Allah'ın ayetlerini inkâr ediyorlardı. Alaya aldıkları şeyler kendilerini kuşatıverdi!"³²

Kıyametle ilgili görüp anladığını yalanlamamak:" Gözün gördüğünü kalp yalanlamadı."³³

Yaldızlı sözlere meyletmek:" Allah'ın sana lütfu ve esirgemesi olmasaydı, onlardan bir grup seni yanıltmaya yeltenmişti; hâlbuki onlar ancak kendilerini saptırırlar, sana hiçbir zarar veremezler. Allah sana kitabı ve hikmeti indirmiş, bilmediğini sana öğretmiştir. Sana Allah'ın lutfu gerçekten büyük olmuştur."³⁴

Bir şeye ilgi duymak:"Sizi bize yaklaştıracak olan, ne servetiniz ne evlâtlarınızdır. Ama iman edip dünya ve âhirete yararlı iş yapanlar başka, yaptıklarına karşılık onlara kat kat fazlası mükâfat vardır ve onlar köşkler içinde huzur ve güven içinde yaşayacaklar"³⁵, "Onlar, dünya hayatını âhirete tercih eden, Allah yolundan alıkoyan ve onu eğri göstermek isteyenlerdir; işte onlar derin bir sapkınlık içindedirler."³⁶

Kalbin ve duyguların kaymaması için dua: "Rabbimiz, bize hidayete erdirdikten sonra kalplerimizi kaydırma"³⁷

Kuran'da Kalb ve duygu için söz konusu olan sıfatlar mevcuttur bunlar: selim, temiz bir kalp duygusu: İnsanların diriltileceği gün ve Allah'a temiz bir kalple gelenler dışında, malın da çocukların da fayda vermeyeceği gün beni mahcup etme!"³⁸

Emaneti yerine getirme duygusu:" Şayet yolculuk halinde olur ve yazacak birini bulamazsanız, teslim alınmış rehinler (yeterlidir). Birbirinize güveniyorsanız, kendisine güvenilen borçlu emaneti yerine getirsin ve rabbi olan Allah'tan korksun. Tanıklığı

³⁰ Mü'minun,23/78-80

³¹ İsrâ,17/36

³²Yasin,46/26

³³ Necm, 53/11

³⁴ En'am,6/113

³⁵ İbrahim,14/37

³⁶ İbrahim,14/3

³⁷ Al-i İmran,3/8

³⁸ Şuara, 26/89

gizlemeyiniz. Kim onu gizlerse şüphesiz onun kalbi günahkârdır. Allah yaptıklarınızı eksiksiz bilmektedir.”³⁹

Kaba, katı davranış ve güven duygusu:” Sen onlara sırf Allah’ın lutfu sayesinde yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, hiç şüphesiz etraftan dağılır giderlerdi. Onları affet, onların bağışlanmasını dile, iş hakkında onlara danış, karar verince de Allah’a güven, doğrusu Allah kendisine güvenenleri sever.”⁴⁰

Korku duygusu:” O gün şiddetle sarsan sarsar; Onu ikinci sarsıntı izler! İşte o gün korkudan yürekler ağza gelir. (İnsanların) gözlerine korku çöker.”⁴¹

Allah, tüm gizli ve açık duyguları bilir :” Siz bir şeyi açığa vursanız da gizleseniz de şurası muhakkak ki Allah her şeyi bilmektedir.”⁴²

Gaflet içinde kalma duygusu :”Allah her şeyin yaratıcısıdır ve her şeyi koruyup yöneten de O’dur. Göklerin ve yerin anahtarları o’ndadır. Allah’ın ayetlerini inkâr edenlerin durumuna gelince işte hüsrana uğrayanlar onlardır.”⁴³

İman duygusunun yazılması:” Allah’a ve âhîret gününe iman eden bir topluluğun, Allah’a ve peygamberine düşmanlık eden kimselere babaları, oğulları, kardeşleri yahut diğer akrabaları da olsa- sevgiyle bağlandıklarını göremezsin. İşte Allah bu müminlerin kalplerine imanı nakşetmiş ve onları katından bir ruh ile desteklemiştir. Onları -orada ebedî kalmak üzere- altından ırmaklar akan cennetlere yerleştirecektir. Allah onlardan razı olmuştur, onlar da O’ndan razı olmuşlardır. İşte onlar Allah’tan yanadırlar; iyi bilinmeli ki kurtuluşa erecek olanlar da Allah’tan yana olanlardır!”⁴⁴

Dayanıklılık duygusu verilmesi:” Musa’nın annesinin yüreği ise yalnızca çocuğuyla meşguldü. Eğer, inanıp güvenen biri olması için onun kalbini pekiştirmemiş olsaydık neredeyse işi meydana çıkaracaktı.”⁴⁵

Saygı duygusu verilmesi : “Senden önce hiçbir resul ve nebi göndermedik ki, o bir temennide bulunduğu şeytan ile de onun arzularına bir şeyler katmaya kalkışmasın. Fakat Allah şeytanın katmaya çalıştığını iptal eder. Sonra Allah kendi ayetlerini (onun kalbine) sağlam olarak yerleştirir. Allah hakkıyla bilmekte, hikmetle yönetmektedir. Bunu Allah, şeytanın kattığını kalplerinde hastalık bulunanlar ve yürekleri katılmış olanlar için sınama vesilesi kılmak için yapar. Şüphesiz zalimler derin bir ayrılığa düşmüşlerdir. Bu bir de,

³⁹ Bakara, 2/283

⁴⁰ Al-i İmran ,3/159

⁴¹ Naziat, 79/6-9

⁴² Ahzab, 33/54

⁴³ Mu’minun, 23/62-63

⁴⁴ Mücadele, 58/22

⁴⁵ Kasas, 28/10

kendilerine ilim verilenlerin, onun rabbin tarafından gelmiş kesin gerçek olduğunu anlamaları, ona iman etmeleri ve böylece bütün kalpleriyle ona bağlanmaları için yapar. Muhakkak ki Allah iman edenleri dosdoğru bir yola iletir.”⁴⁶

Saygıdan kalbin ürperme duygusu: ‘‘Müminler o kimselerdir ki, Allah’ın adı anıldığında yürekleri titrer, kendilerine Allah’ın ayetleri okunduğunda bu onların imanlarını arttırır. Onlar yalnızca rablerine güvenirlir.’’⁴⁷

Kalplere yumuşama duygusu verilmesi :’’Allah, kendi içinde uyumlu, gerçekleri tekrar tekrar dile getiren bir kitap olarak sözlerin en güzelini indirdi. Rablerinden korkanların onun etkisiyle tüyleri ürperir, sonra yine Allah’ı anmaya yönelerek bedenleri ve kalpleri huzura kavuşur. İşte bu kitap, Allah’ın bir rehberi olup dilediği kimseyi onunla doğruya yönlendirir; ama Allah kimi şaşırtırsa artık ona doğru yolu gösterecek yoktur.’’⁴⁸

Kalbin imanla tatmin olma duygusu:’’Allah’ın sana lutfu ve esirgemesi olmasaydı onlardan bir güruh seni yanıltmaya yeltenmişti; hâlbuki onlar ancak kendilerini saptırırlar, sana hiçbir zarar veremezler. Allah sana kitabı ve hikmeti indirmiş, bilmediğini sana öğretmiştir. Sana Allah’ın lütfu gerçekten büyük olmuştur.’’⁴⁹

Nefs ya da duygu kontrolü nasıl olmalı: ‘‘Nefsanî arzulara, (özellikle) kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, soylu atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere düşkünlük insanlara çekici gelmiştir. İşte bunlar dünya hayatının geçici menfaatleridir. Hâlbuki varılacak güzel yer, Allah’ın katındadır.’’⁵⁰

Kalbin huşu duyma ya da katılma duygusu:’’ İman edenlerin, Allah’ı anmak ve vahy edilen gerçeği düşünmekten dolayı kalplerinin heyecanla ürperme zamanı gelmedi mi? Onlar daha önce kendilerine kitap verilmiş ve üzerlerinden uzun zaman geçip kalpleri katılmış kimseler gibi olmasınlar. Onlardan birçoğu yoldan çıkmışlardır’’⁵¹

Gönüllerin uzlaştırılması duygusu: ‘‘Müminlerin gönüllerini birleştiren de O’dur. Dünyanın bütün servetini harcasaydın onların gönüllerini birleştiremezdin, fakat Allah onların aralarını düzeltti. O izzet ve hikmet sahibidir.’’⁵²

İnsanda şefkat ve merhamet duygusu oluşturulması:’’Andolsun Nuh’u ve İbrahim’i elçi olarak gönderdik, onların soyundan gelenlere de peygamberlik ve kitap verdik. Onlardan doğru yolu bulanlar olduğu gibi birçoğu da yoldan çıkmış kimselerdir. Sonra onların izinden

⁴⁶ Hacc,22/54

⁴⁷ Enfal,8/2

⁴⁸ Zumer, 39/23

⁴⁹ Maide,5/113

⁵⁰ Ali İmran,3/14

⁵¹ Hadid,57/16

⁵² Enfal,8/63

peygamberlerimizi peş peşe gönderdik. Arkalarından Meryem oğlu İsa'yı da gönderdik, ona İncil'i verdik, ona uyanların kalplerine şefkat ve merhamet yerleştirdik. Kendilerinin icat ettikleri ruhbanlığa gelince, biz onlara bunu emretmemiştik; sırf Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için yapmışlardı, ama buna hakkıyla riayet etmediler. Biz de içlerinden iman edenlere mükâfatlarını verdik, ama çokları yoldan çıkmışlardır."⁵³

İnsanda kalbin saptırılması, eğriltilmesi duygusu:" Hani Musa kavmine şöyle demişti: "Ey kavmim! Size Allah tarafından gönderilmiş elçi olduğumu gayet iyi bildiğiniz halde ne diye beni üzüyorsunuz?" Onlar eğrilik yapınca Allah da kalplerini eğiltti. Allah günaha saplananları doğruya eriştirmez."⁵⁴

Zannın kalplere süslü gösterilmesi duygusu :'' Tam aksine siz, resulün ve müminlerin artık ailelerine hiç dönemeyeceklerini sandınız, bu gönlünüze hoş geldi. Kötü zanna kapıldınız ve kaybedenler siz oldunuz."⁵⁵

Allah'a kul olma duygusu:"De ki: (Ey insanlar!) "Kulluğunuz ve niyazınız olmasa Allah size ne diye değer versin! (Ey inkârcılar!) Siz O'nun dinini yalan saydığınız için bunun günahı artık yakanızı bırakmayacak!"⁵⁶

Bu ayette, özel olarak Allah'ı bırakıp elleriyle yaptıkları düzmece tanrılara tapanlara; genelde ise yukarıda belirtilen gerçek dindarlıktan uzak, nefsanî tutkularını veya çeşitli fâni varlıkları, nesnelere, makam ve mevkileri Allah'a kul olmanın üstünde tutanlara, Allah'ı bırakıp onlara kul olanlara yönelik veciz bir uyarıdır. Buna göre insanın değeri, yalnız Allah'a kul olup O'nun dışındaki şeyler karşısında özgürleşmektedir. İnsan için en büyük suç ise ister sözleriyle olsun, ister eylemleriyle olsun ona kendi benliğini, gerçek insanlığını ve gerçek insanlık değerini, izzetini, onurunu kazandıracak temel kaynak olan Allah'ın dinini asılsız saymasıdır; insanoğlu yoldan çıkmışlığını sürdürdükçe dünya ve âhirette türlü şekillerde cezalandırılmaktan yakasını kurtaramayacaktır.

İçine korku salmak duygusu:" Ehl-i kitap'tan inkâr edenleri ilk sürgünde yurtlarından çıkararak O'dur. Siz onların çıkacaklarına ihtimal vermemiştiniz. Onlar da kalelerinin kendilerini Allah'a karşı koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah'ın azabı hiç beklemedikleri bir yerden geliverdi; Allah yüreklerine korku düşürdü; öyle ki evlerini hem kendi elleriyle hem de müminlerin elleriyle yıkıyorlardı. O halde ibret alın, ey akıl sahipleri! ⁵⁷

⁵³ Hadid,57/27

⁵⁴ Yunus,61/5

⁵⁵ Fetih,48/12

⁵⁶ Tevbe,9/77

⁵⁷ Haşr,59/2

İnsanda kalbin katılaşıma duygusu :’’Hiç olmazsa verdiğimiz bu musibetler başlarına geldiğinde boyun eğip yalvarsalardı! Fakat kalpleri iyice katılaştı; şeytan da onlara yaptıklarını şirin gösterdi.’’⁵⁸

İnsanda nefret ve sevinç duygusu :’’Ne zaman tek başına Allah’ın ismi zikredilse âhirete inanmayanların kalplerindeki nefret yüzlerine vurur; ama Allah’ın dışındakiler (putlar) anıldığında hemen sevinçten yüzlerinin parladığını görürsün. De ki: "Ey gökleri ve yeri yaratan, duyular ötesini ve duyular âlemini bilen Allah’ım! İhtilâfa düştükleri konularda kulların arasında hükmü sen vereceksin.’’⁵⁹’’

Kalpleri vardır, onunla anlamazlar : ‘‘Andolsun biz, cinlerden ve insanlardan birçoğunu cehennem için yaratmış olduk. Bunların kalpleri vardır ama onlarla kavrayamazlar; gözleri vardır ama onlarla göremezler; kulakları vardır ama onlarla işitemezler. Onlar hayvanlar gibidir, hatta daha da şaşkındırlar. İşte asıl gafiller onlardır.’’⁶⁰

Bu ve benzeri ayeti kerimeler bizlere kuranda duygu varlığını gösterir. Çünkü insan duygusal bir varlıktır. Allah insana farklı duygular yüklemiş ve bu duyguları bir imtihan vesilesi kılmıştır. O yüzden kuranda geçen duygu kavramlarını iyi öğrenmemiz bizlere birçok açıdan faydalı olacaktır.

1.3 Din Kavramı ve İnsan

Din kavramının en eski ve en yaygın tanımı şöyledir; Din, insan ve Allah arasındaki bağıdır. Din, insanın bütün davranışlarını etkileme gücüne sahiptir. İnsanın bütün anlam dünyasını kuşatan dini değerler; biliş, duyuş ve davranışın her türünde, bireysel ve ilişkisel tecrübelerimizin her alanında kendilerini göstermektedir. Aynı dine mensup insanlar bile dinlerini farklı derinlik ve boyutlarda yaşamaktadırlar. Bu nedenle, dinî yaşayışın kişiden kişiye değişen tipolojileri ve derecelendirmeleri yapılmaktadır.⁶¹

Fertlerin karakter ve şahsiyet yapılarındaki farklılıklar, aldıkları eğitim, geliştirdikleri dini anlayış ve davranış şekilleri aynı dine inandıkları halde, değişik dindarlık tiplerinin oluşmasına sebep olmaktadır. İnsanların, dinî inanç ve davranışlar aracılığıyla dinden beklentileri olduğu gibi, her dinin de kendisine inanan insanlardan beklentileri vardır. Dinin sosyal yapı ile bütünleşmesine ve kişide derin etkiler uyandırmasına bağlı olarak, inanan

⁵⁸ En’am 6/43

⁵⁹ Zümer,39/45

⁶⁰ Yunus,7/179

⁶¹ Peker, Hüseyin, Din Psikolojisi, Samsun 2000. s. 144

İnsanlardan beklentileri hayata geçmektedir.⁶² Başka bir deyişle günlük hayat, dini emir, norm ve değerlere göre tanımlanmakta, dini irade sayesinde dinin emir ve yasaklarına uygun bir yaşantı gerçekleşmektedir.⁶³

Böylece, dindarlık kişinin yaşamında tezahür etmektedir. Dindarlığın kişinin yaşamında tezahür etmesi, dinin etki boyutu olarak ifade edilmektedir. Dinin etki boyutu, insanın kendi hayat düzenini, geleceğe dönük tasarılarını, başkalarıyla olan ilişkilerini, kısacası bütün davranışlarını, dinin etkileme potansiyeline işaret etmektedir.⁶⁴ Belirli değer, inanç, ritüel ve duygular bütünlüğüne sahip olan din, bunlar aracılığı ile inanlara belli bir yaşam tarzı ve bir dünya görüşü sunmaktadır. Böylece dindar insan, dini değerlerin ve inançların etkisi altında davranışta bulunmaya başlamaktadır. Kararlarını dini değerlere göre almakta ve davranışlarını dini değerlere göre düzenlemektedir.⁶⁵

Değişik bakış açılarına göre dinin pek çok tanımı yapılmıştır. İlâhiyatçılar, filozoflar ve sosyal bilimciler tarafından yapılan, bu değişik tanımların üzerinde şimdiye kadar bir görüş birliğine ulaşılmış değildir. Dinin çok yönlü ve karmaşık bir yapı olması, onun tam bir tanımını yapmayı zorlaştırmaktadır.⁶⁶ Psikolog ve sosyologların verdikleri çoğu din tanımları, tek yönlü bir bakış açısını esas almış olmaları bakımından tatmin edici olmaktan uzaktır. Bununla birlikte, biz yeni bir tanım oluşturmak yerine az çok maksada uygun düşen belli bir tanım üzerinde yürümeyi tercih ediyoruz.

Örnek olarak; Antropolog Geertz, dinin sosyal ve sübjektif kutuplarını göz önünde bulundurarak şöyle bir tanım vermektedir “Din, varoluş konusunda genel mahiyette kavramlar dile getiren ve insanlarda güçlü, derin ve kalıcı motivasyonlar ve ruhi eğilimler uyandıracak tarzda etkide bulunan bir semboller sistemidir. Dile getirdiği kavramlara öyle bir gerçeklik özelliği sağlar ki, bunların etkisiyle yaşanan motivasyonlar ve ruhi eğilimler ancak gerçeğe dayanmakta gözüktürler.”

Bu tanımın önemi, sosyolog ve psikologların hesaba katmak zorunda oldukları dinin statüsünü açıkça ifade etmiş olmasındandır. Yazarın “genel mahiyette kavramlar” ifadesinden biz kendi hesabımıza “tabiatüstü varlık (ya da varlıklarla kurulan ilişki”yi dile getiren kavramları anlayabiliriz. Nitekim insanüstü, tabiatüstü varlıklara inanç dinde merkezî bir öneme sahiptir. Dini, kültürel temelli diğer kurumlardan ayıran ve kendine has özellik

⁶² Şentürk, Habil, Din Psikolojisine Giriş, İstanbul, 2010. s.123-124

⁶³ Certel, Hüseyin, Din Psikolojisi, İstanbul, 2003. s. 165-167

⁶⁴ Topuz, İlhan, Dinî Değerlerin Karar Alma Süreçlerindeki Etkisi, Marife Derg., Kış 2013, s. 71

⁶⁵ Topuz, İlhan, a.g.m, s.71

⁶⁶ Hökelekli, Hayati, Din Psikolojisi, Ankara, 2001,s.69

kazandıran da onun bu özelliğidir.⁶⁷ Sembol kelimesi, ayrıcı özelliklerin geniş anlatımını içine alır. Bunlar söz ve ifadeler, ibadet ve ayin, eşya ve yapılar, dinin mensubu bulunan ve onu görünür kılan temsil edici şahıslardır. Dini meydana getiren semboller sistem oluştururlar. Meselâ, bir ibadetin ancak ibadetler bütünü içerisinde bir anlamı vardır ve ibadetlerin mahiyeti, dinî öğretinin dünya ve ahiret konusunda bildirdiği şeyle ilişki kurularak anlam kazanır. Eğer dinin bir unsurunu tek başına ele alarak bütünü anlamak mümkün değilse, bir tek unsurdan hareket ederek, doğuş yoluyla dini incelemek de mümkün olmayacaktır. Zaten bir araştırmacının inceleyebildiği din, insanların ve toplumların dinidir ve bu din de sembolik sistemden ibarettir.

Bu din, psikolog ve sosyologların inceledikleri insanlar ve toplumlar üzerinde bir etkiye bulunur. Eğer psikoloji, bilimsel tarafsızlık bahanesiyle dine, dini meydana getirenin insan olduğu varsayımı içerisinde yer verirse, o zaman din “psikolojizm” içerisinde yok olup gider. Sembolik sistem olarak din, motivasyonlar, eğilimler ve dini tecrübeler meydana getirir. Eğer ruhi hâller dinden önce mevcut olmasaydı ve kendi hayatını dine vermeseydi bunu yapması mümkün olmazdı. Din insanın ruhunda önceden kararlaştırılmış ve bir iç sebeplilikle davranışı idare etmekte olan tek boyutlu ve zorlayıcı bir psikolojik tezahür değildir. Dinin, insanın ruhi hâllerinin dışında belli kültürlerin izini taşıyan dış varlığı gözden uzak tutulamaz. Sembolik bir sistem olarak kültürde mevcut olan dini unsurlar insanı, kendi bilinen hayat tarzına uymaya, onlarsız veya onlara karşı olmaya davet ederek, insan üzerinde belirleyici fakat zaruri ve zorlayıcı olmayan bir etki icra eder.⁶⁸

Din kavramı insanın içinde fitratında var olan bir olgudur. İnsan her ne kadar bunu inkar etmek istese de içindeki dine karşı mutlaka bir istek, arzu bulunmaktadır. Onun için önce insan faktörünü ele almak doğru olacaktır. Kuran-ı kerime baktığımızda yüce Allah kendi büyüklüğüne delil olarak insanın bizzat kendisi varlığını, yaratılışını çok güzel bir şekilde anlatır. Allah’ın varlığının belgelerinin, işaret ve alametlerinin insanın bizzat kendisinde olduğu beyan edilir. İnsanın yaratılışı üzerinde düşünmesi gerektiği sık sık ona hatırlatılır, ne olduğu ve ne olması gerektiğinin bilincinde olması insanı bırakılır. Günümüze baktığımızda insanı anlamaya çalışan farklı bilim dallarının olduğunu görürüz. Örnek olarak, insanı beden ve ruh bütünlüğü içerisinde inceleyerek, onun rahatsızlık ve hastalıklarına çare aramaya çalışan tıp ilmini, insanın bireysel davranışlarını konu edinen psikoloji ilmini, insanı toplumsal bir varlık olarak ele alan sosyoloji ilmini, insanı ekonomik açıdan değerlendiren iktisat ilmini sayabiliriz. Peki, bu bilgiler bize neyi verir? İnsanı, kültür ve medeniyetler kuran

⁶⁷ Hökelekli, Hayati, a.g.e,s.70

⁶⁸ Hökelekli, Hayati, a.g.e.s.71

bir gücün sahibi olarak kabul eden, pek çok bilim dalının araştırmalarının verilerine bakıldığında, insanın ne denli büyük ve karmaşık bir yapıya sahip olduğu görülür.

Bununla birlikte beden ve ruh ahenginin nasıl tesis edilerek onun şuurlu, düşünen bir varlık olarak hayatını sürdürdüğünü gözlemleyebiliriz. İnsan bu haliyle diğer varlıklar arasında çarpıcı özelliklere sahiptir. Bunları sıralarsak şu şekildedir:

- 1- İnsan, asil, soylu bir varlıktır. Yani, bütün doğal ve metafizik varlıklar arasında, bağımsız, benlikli ve soylu bir öze sahip tek varlıktır.
- 2- İnsan, bilen, kavrayan bir varlıktır, insanın en gözde, şaşırtıcı niteliği bilmesi ve kavramasıdır. İnsan hem geçmişini, hem de geleceğini. Bulunduğu halden haşlayarak kavramaya, idrak edip anlamaya çalışır.
- 3- İnsan, benliğinin şuurunda olan varlıktır. Kendisi hakkında şahsi bilgisi olan insan, kendisi hakkında şahsi değerlendirme yapabilir, böylece kendisini değiştirme imkânına sahip olabilir.
- 4- İnsan, mefkûresi, hedef ve amacı olan bir varlıktır. İnsan hiç bir zaman "mevcut" la "olan" la yetinmez, gönlünü daima "olması gerekene" çevirir.
- 5- İnsan, ahlak sahibi bir varlıktır. O, bir değerler manzumesi içinde varlığını sürdürür.
- 6- insan irade ve güç sahibi bir varlıktır. Özet olarak İnsan, kutsal bir varlık olarak, gerek iç dünyasıyla, gerekse dış dünyasıyla Allah'ın varlığının en açık ve belirgin delilidir. İnsandan Allah'a, yine Allah'tan insan'a giden bu yol gerçeği ortaya koymaktadır.⁶⁹

Tüm davranışların kaynağı, insanda var olan duygular olduğuna göre dinin kaynağı da duygudur diyebiliriz. İnsanda mevcut tüm duygular, onda dini bilincin doğması ve gelişmesinde rol oynarlar. Aslına bakıldığında din ve insan birbirinden ayrılamaz bir tabiata sahiptir. Onun için insanlık tarihi boyunca bu iki kavram sürekli beraber anılmıştır.

1.4 Duygu Eğitiminin Gerekliliği

Duygu, Latince hareket etmek anlamını taşımaktadır.⁷⁰ Her duygu bizi bir şekilde hareket etmeye hazırlar. Duygular hem doğuştan sahip olunan, hem de öğrenilen kabiliyetlerdir.⁷¹ Yeni doğan bir çocuğun ağlama ve vücut hareketleri onun duygu yönünü açığa çıkardığı gibi, ilgi, sevgi ihtiyacı ve eğilimini göstermiş olması bebeklik döneminden itibaren duygusal hayatın varlığını ve etkinliğini ortaya koymaktadır.⁷² Duygularımız, tehlike, acı bir kayıp, zorluklara karşı hedefe doğru ilerleme, bağlanma, aile kurma gibi sadece akılla

⁶⁹ Gölcük, şerafeddin, Kur'an ve İnsan, Konya 1996,s.71-72

⁷⁰ Tarhan, Nevzat, Duyguların Psikolojisi Ve Duygusal Zeka, İstanbul,2018,s,46

⁷¹ Bilgin, Beyza, İşlam ve Çocuk, Ankara 1991,s.132

⁷² Fersahoğlu, Yaşar, Din Eğitim ve Öğretiminde Duygu Eğitimi, İstanbul,1998,s.44

hareket edilmeyecek durum ve görevlerde yol göstericidir. Hissettiklerimiz her zaman birçok duygunun karışımından oluşur. Duygularımızı mümkün olduğu kadar ayrıştırmak ve temel duygularımızı tanımak, insanın kendisini anlamasında çok önemlidir. Temel duygusal kalıplarımızla, sağlıklı duyguları birbirinden ayırdığımızda ve hayatımızda duygusal bir denge kurduğumuzda daha mutlu bir yaşam sürebiliriz.

Duygular aslında birer habercidir, insanın iyi veya kötü hissetmesine neden olurlar. Ancak kesinlikle insanı iyi veya kötü yapmazlar. Bununla birlikte, pozitif duygular hedef odaklı davranışlarımızı motive eder ve güçlendirir, negatif duygular ise yoğun yaşandığı taktirde algı bozukluğu, isteksizlik, verimsizlik, konsantrasyon kayıpları, odaklanamama gibi sorunlar yaratarak hayatımızı olumsuz etkiler. Duygular, insana hareket verir ve bizim için olmazsa olmaz denecek şeylerdir, insanlarda ve hayvanlarda ortak olan ilkel duyguların mutlaka eğitilmesi gerekir.

Duygular ata benzer Kendi haline bırakılırsa, sorumsuz ve sınırsız bir şekilde hareket etmek ister, özellikle cinsellik, açlık ve susuzluk gibi ilkel dürtüler, başına buyruk olma eğilimi taşır. Bu duyguların eğitimi, tıpkı bir atın terbiye edilmesi gibi, seyisin kendisini ve kurallarını ata kabul ettirmesini gerektirir. Fizyolojik temel duygular, tehlikelerden korunmak ve ayakta kalmak için gereklidir. Ancak kişinin bu duyguları eğitmesi esnasında iradenin önemi ortaya çıkar.⁷³ İşte duygu eğitiminin gerekliliği burada devreye girer. Bunlar duygu ile ilgili genel bilgiler ancak birde dini anlamda baktığımızda Allah'ın, imtihan etmek maksadıyla yarattığı insanoğlunun, fitratına hem takva, hem de fitne programını, yazılımını yerleştirdiğini görürüz. Her iki programdan hangisinin çalıştırılacağı konusunu ise insanın özgür iradesine bırakmıştır. İnsanın ezeli düşmanı şeytan, onun ahlaksızlık programına uygun hareket etmesini istemektedir.

Araf suresinde:” Dedi ki: Madem öyle, beni azdırdığından dolayı onlar(ı insanları saptırmak) için mutlaka Senin dosdoğru yolunda (pusu kurup) oturacağım”⁷⁴ iblis bunun için de sürekli vesveselerle insanoğlunu aldatmaya çalışmaktadır. İnsanın içindeki nefis ise, şeytanın bu cazip, çekici ve etkileyici önerilerine kolayca tamah edebilmekte, aldatılmayı istediğinde ise rahatlıkla aldanabilmektedir.”Sonra muhakkak önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından sokulacağım. Onların çoğunu şükredici bulmayacaksın. : (Allah) Dedi: Kınanıp alçaltılmış ve kovulmuş olarak oradan çık. Andolsun, onlardan kim seni izlerse, cehennemi sizlerle dolduracağım.”⁷⁵ Şeytan, insanları dinî ve dünyevî bakımdan en

⁷³ Tarhan, Nevzat, a.g.e., s.50

⁷⁴ Araf Suresi, 7/16

⁷⁵ Araf Suresi, 7/17-18

doğru ve en güzel yaşayış tarzı demek olan sırat-ı müstakim'den saptıracağına ant içmiş; Allah ise bu şekilde kötü niyet taşıyan ve kötü planlar peşinde olan şeytanı yerilmiş ve kovulmuş bir mahlûk sayarak bulunduğu makamdan uzaklaştırmıştır. Bu durum, İblis'in Allah'a isyan etmesinin bir sonucu olduğu kadar, insanları kıskanıp onlar hakkında kötü emeller beslemesinin de bir cezasıdır. Nitekim buradaki ayetlerde şeytanın kovulduğuna ilişkin buyruk da iki defa zikredilmiştir.

Şu halde insanları kıskanıp onlar hakkında zararlı fikirler taşımak, huzur ve mutluluklarını bozacak planlar peşinde olma duygusu, şeytani bir davranıştır. Bu nedenle insanoğlu, ölünceye kadar kendisini yalnız bırakmayacak olan bu sinsi düşmanlarını çok iyi tanımak ve onları etkisiz hale getirmek durumundadır. Modern hayat her ne kadar inanan/inanmayan tüm insanlığa maddî anlamda büyük imkanlar sunmuşsa da, ruhsal manada insanlığın sorunlarını çözemediği gibi bu sorunlar daha da karmaşık bir hal almıştır. Böyle bir gidişattan sadece batı dünyası değil, küreselleşmenin de etkisiyle İslâm dünyası da payına düşeni almaktadır.

Sonuçta küresel kapitalist sistemlerin bir dayatması olarak bireysel gelişim uzmanlarının öneri ve yönlendirmeleriyle, hep daha çok kazanmak, daha çok harcamak, daha çok bencillik ve sonuçta yalnızlaşma, dışlanma, psikolojik hastalıklar hâkim olmaya başlamıştır. Psikolojik, ruhsal hastalıkların tedavisi ile ilgili bugüne kadar yüzeysel bazı (geçici) başarılar elde edilmişse de, son tahlilde, bedensel hastalıkların tedavisine göre çok daha az gelişme kaydedilmiştir. Bunun en önemli nedenlerinden biri insanın iç dünyasının derinliği ve zenginliğinin modern psikoloji tarafından yeterince keşfedilememiş olmasıdır. Kendi normallik ölçülerine uymayan insan davranışı ve tecrübelerini anormal olarak niteleyen modern psikoloji, insanın manevi yönünü bilmeyen, dahası ona inanmayan ruhbilimcilerin teori ve açıklamalarıyla psikolojik yardım, destek ve tedavi sağlamaya çalışmaktadır. Halbuki modern dünyanın kalabalıklar içinde yalnızlaştırdığı, dahası anlamsızlık ve yabancılaşma ile karşı karşıya bıraktığı bireye psikolojik metot ve teknikler ile yardım ve destek sağlanırken, bireysel ve sosyal hayatı düzenlemede önemli bir yer tutan dini inanç ve yaşayışın ihmal edilmemesi gerekir. Zira çağdaş dünyanın bilgi zenginliğine, bu zenginliğe ulaşma imkân ve araçlarının bolluğuna rağmen, insanların sorunlar karşısında dinî yönü temayüz etmiş kişilere başvurma ihtiyacı ortadan kalkmamıştır.

İnsanları bu kargaşadan kurtarmak için, dini anlamda duygusal eğitim gereklidir. Bu bağlamda bakıldığında duyguların eğitilmesi insanın sifıra, yokluğa, tembelliğe yakın bir duruşunun olup olmamasıyla da yakından alakalıdır. Mesela, saldırganlık duygusu olmayan bir kimse, yönelen tehlikelere karşı kendini koruyamaz ve yok olmaya doğru gider. Ama bu

hissin aşırı olması halinde adalet, hukuk gibi kavramlar hiçe sayılarak her şeye zarar verme sonucu da doğabilir. Libido yani çekici cinsel duygular da bu şekildedir. Cinsel duyguların yok olması, insanın zevk aldığı alanlara yönelmekten kaçınması demektir. Bu da yokluğa yakındır. Ama tersi olursa, yani aşırılık söz konusuysa, o zaman da kişi başkalarına saygısını sifira indirecek davranışlara girebilir. Cinsel duyguların fazlalığı, utanma ve acıma hislerini azaltır.

Kısacası fizyolojik temel duygular, tehlikelerden korunmak ve ayakta kalmak için gereklidir. Ancak kişinin bu duyguları eğitmesi esnasında iradenin önemi ortaya çıkar.⁷⁶ Bir başka açıdan baktığımızda bugün, danışma ve rehberlik anlamında dinî şahsiyetlere başvurmanın en gerçekçi ve en makul gerekçesi; dinî yönden hata yapma, sorumlu duruma düşme korkusu ile suçluluk duygusundan kurtulup, iç huzuruna kavuşma arzusudur. Bu hususta bilginin bizzat kendisine ulaşmak yeterli görülmemekte, bilgi verecek olanların rehberlik edici mantıksal ve duygusal yaklaşımları ile manevi feyzine de ihtiyaç duyulmaktadır. Herhangi bir bilginin doğru olup olmadığını önce aklın yardımıyla biliriz, ikinci safhada ona duygu katarız. Böylece o bildiğimiz şey, inanç haline gelir.⁷⁷ İnanç eyleme dönüşmesi, davranışı doğurur. Davranış devam ederse alışkanlık, o da sürerse kişilik oluşur. Düşüncenin kişiliğe dönüşmesi için ortalama altı ay geçmesi lazımdır. Düşünceye duygu katmadan onun davranış halini alması beklenemez. Bir insan fikirlerinin doğru olduğunu bilse de onlara duygusal boyut katmadığında hayata ve uygulamaya geçirmesi zordur.⁷⁸ Bu sebeple duyguların eğitilmesi insan için gereklidir.

Duyguları eğitilmeyen insanların toplumda ne denli sıkıntı oluşturduğunu özellikle günümüzde müşahade etmekteyiz. Duygu eğitimi özellikle din eğitimcilerinin görevi olmalıdır. Öncelikle manevi anlamda verilecek bir duygu eğitimi insanlığın kurtuluşu için elzemdir. Bu eğitim okullarda örgün olarak verilerken, toplumda da yaygın olarak özellikle medya aracılığı ile ruh sağlığı sağlam bir toplum oluşması için mutlaka yetkili kişiler tarafından verilmelidir. Ancak bu eğitimin tam yüzde yüz insanı değiştirmek için yeterli olmadığını da belirtmek gereklidir. Çünkü insan içerisinde farklı duyguları barındıran bir varlıktır. Bazen tam eğitim dediğimiz insanlarda bile farklı tezahürler ortaya çıkabilmektedir. Onun için eğitimin ana hedeflerinde biri olan istedik davranışlar duygu eğitiminde bazen istediğimiz sonuçları veremeyebilir.

⁷⁶ Tarhan, Nevzat, a.g.e. s.50-51

⁷⁷ Tarhan, Nevzat, a.g.e. s.53

⁷⁸ Tarhan, Nevzat, a.g.e. s.52

1.5 Duyguların Temizlenmesi Ve İyiyeye Yönelmesinde Dinin Etkisi

İçinde çok karmaşık duyguları barındıran insanın kötü duygularını temizlemesi ve bir düzene koymasında dinin etkisi çok büyüktür. Mesela bir kişiyi öldürmeye niyet eden insanı, yolundan alıkoyacak yegâne duygu manevi duygu, yani din duygusu olsa gerektir. Bunun örneğini İslam'ın yayılmasının ilk dönemlerinde görebiliriz. Hz. Ömer'in Müslüman olmadan önceki hali, peygamber efendimizi öldürmeye niyet edip yola düşmesi, kardeşinin evinde dinlediği kuranı kerimden etkilenmesi ve peygamber efendimizin yanına geldiğinde tüm kötü duygularından arınarak İslam'ı seçmesi buna örnek gösterilebilir. W.James duygunun, dinin ilk ve derin kaynağı olmasından dolayı dini yaşayışın duygu cephesi üzerinde hassasiyetle durmuştur.⁷⁹

Allah korkusu, Allah aşkı, Allah'a saygı ve bağlılık tamamen insana mahsus psikolojik halledir. Buradan hareketle insanın güvenme, sığınma ve sevme duygularının beslenmesi çok önemlidir diyebiliriz.⁸⁰ Bu konuda İsmail Baltacıoğlu dini telkin'in önemini şöyle anlatır. "Dini telkin dini hayatın ürünüdür. Yani bir insan dini telkin almak için, dini hayat yaşamalıdır. Dini hayat ise içtimai hayattan doğar. Cemaat hayatı yaşanmazsa, din hayatı duyulmaz. Dini hisler hep toplum halinde doğup büyüdüğünden dini telkin mukadderatını, dini içtimaların mukadderatında aramak gerekir."⁸¹

Toplumun bazı temel değerleri vardır. Onları bir arada tutan duygusal olaylar vardır. Bizim yakın zamanda yaşadığımız onbeş Temmuz işgal girişimi olayı buna örnektir. Yine bununla ilgili İsmail Hakkı Baltacıoğlu şöyle der: "cemaatlerde, bizi bizliğimizin üstüne yükselten bir vecd ve istiğrak yok mu? İşte bu dini bir telkindir. Harplerde cahil, âlim, mutaassıp, müceddid, dinli dinsiz bütün insanlar, karşı konulmaz bir gücün altında" "Allah! Allah" diye feryat ediyorlar; bütün cismani ve uzvi varlıklarını, korkularını, midelerini, iştahlarını, servetlerini, ailelerini, çocuklarını, her şeylerini unutarak ölüme atlıyorlar. Ve ilahi bir kuvvetle birbirlerine çekildiklerini, birbirlerine kaynaştıklarını, artık nefsinin düşünen fertler değil; bütün benliklerini eriten beşer üstü bir kuvvetin cazibesinde olduklarını duyuyorlar. Bu neden? Din hissinden, din mefkûresinin tecillisinden değil mi?⁸² Duyguların yönlendirilmesinde bu çok önemli bir faktördür.

⁷⁹ Egemen, Bedii Ziya, Din Psikolojisi, Ankara,1952,s.11.

⁸⁰ Fersahoğlu, Yaşar. a.g.e. s.45

⁸¹ Baltacıoğlu, İsmail Hakkı, Din ve Hayat(Osmanlıcadan çeviren ve sadeleştiren, Prof. Dr. Abdullah Özbek) Konya,1996,s.50

⁸² Baltacıoğlu, a.g.e. s.51

Topluma baktığımızda İnsanın fevkalâde telkin almaya müsait olduğu anlar olduğunu görürüz. Bu bir cenaze olabilir, bir hayır müessesinin açılışı olabilir, hürmet gösterilen birinin gelişi ve konuşmasını dinleme olabilir, toplu ibadetler ve dualar olabilir... Böyle anlar aslında kişilere istikamet kazandırmak için önemlidir. Ne var ki, bazı fırsatçılar, böyle anları birer ganimet toplama mahalli olarak görmekte ve bu vecde gelen insanları sömürmektedirler. Hatta bazı dini müesseselerin ve hayır kurumlarının yapılmasında da bu yola başvurulmaktadır. Böyle anlarda insanlar ya riyaya sevk edilmekte, ya da gurur ve kibir gösterisine fırsat hazırlanmaktadır. Neredeyse her cuma camilerin önüne açılan yardım sergileri de birçok kişileri olumsuz yönde tavır almaya zorlamaktadır, önemli olan kişileri ikna ederek hayra sevk etmektir.

Din eğitimcilerine de böyle anlarda önemli görevler düşmektedir. “ Ben şu müesseseyi yaptırdım. Şu miktarda hayır topladım” demek insanı mutlu etmez. İnsanların bu gibi çözümlerinden yararlanmak, farkında olmadan insanlara zulmetmeye yol açabilir. Bu gibi durumları pek ala hayır yolunda değerlendirmek mümkündür. Meselâ dinî hayatla tanışmamış, bu gibi konularda bilgisi ve ameli eksik kişiler, yukarıda bahsettiğimiz telkine müsait anlarda, dini öğrenme ve yaşama bakımından yardıma muhtaç durumdadırlar. “Allah’ın yoluna hikmet (delilli bilgiler ve isabetli fikirler) le, güzel sözlerle ve en güzel şekilde tartışarak (aklını erdirerek) davet et !”⁸³ Ayeti daima göz önünde bulundurulmalıdır.⁸⁴ İslam terbiye sisteminde duyguların yönlendirilmesi önemlidir. Çünkü insanlarda sevgi-nefret, cesaret-korku, bencillik-özgecilik, dostluk- düşmanlık gibi birbirine zıt birçok duygu vardır. Bu duygular layık olan yere yönlendirildikleri takdirde değer kazanırlar.⁸⁵

Onun için duyguların temizlenmesi ve iyiye yönelmesinde dinin etkisi çok önemlidir. Toplumun eğitilmesi bu konuyu çözen en önemli mekanizmalardan biridir. Gerek yaygın eğitimde, gerek örgün eğitimde bu konuları dikkatle ele almamız şu an için ve gelecekte toplumun ruh sağlığı açısından son derece elzemdir. İnsan kimi seveceğini, kimden nefret edeceğini bilmek durumundadır. Örnek olarak ele alırsak kuran sevgi ve dostluk duygularını öncelikli olarak Allah’a ve O’nun peygamberine ve ona inanan müminlere yönlendirmektedir. Maide Suresinde şöyle buyrulmaktadır:” Sizin veliniz ancak Allah’tır, peygamberidir, bir de Allah’ın emrine boyun eğerek namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren müminlerdir.”⁸⁶ Bu ayetin devamında ise bu güzel duyguları takviye edecek bir haber görüyoruz:”Kim Allah’ı, peygamberini ve iman edenleri veli edinirse bilsin ki Allah’tan yana olanlar mutlaka galip

⁸³ Nahl,16/125

⁸⁴ Baltacıoğlu, a.g.e. s.52

⁸⁵ Fersahoğlu, a.g.e. s.111

⁸⁶ Maide,5/55

geleceklerdir.”⁸⁷ Ayeti kerimede sevgi ve dostluğun temel alındığı duygusal birliğe de işaret edilmekte, başkalarına üstün gelmenin sırrının bu duygusal birliktelikte bulunduğu açıklanmaktadır. Kuran da duygular eğitilir ve yönlendirilirken iyi duygular geliştirilmekte, kötü duygular törpülenmektedir. Her duygu kendi tabii yönüne kanalize edilmekte, duygular arasında sağlıklı dengeler kurulmaktadır.⁸⁸

Duyguların iyiye yönlendirilmesi için duygu eğitimi gereklidir. Sağlıklı bir duygu eğitimi için sağlıklı bir zihin eğitimi gerekir. Hangi uyarıların bizde haz ve elem meydana getireceği öğrenmeye bağlı olduğu gibi, heyecanlarımızın nasıl ifade edileceği de öğrenmeye bağlıdır.⁸⁹ Duygu ve heyecanlarımızın istek ve ihtiyaçlarımızla yakından ilgileri vardır. İstek ve ihtiyaçlarımız doyurulmaz da birtakım engellerle karşılaşsak bu durum bizde bir gerginliğin ortaya çıkmasına sebep olur.⁹⁰ Bu da bizi bir çatışmaya götürür; bizde kaygı, öfke ve yılgınlık gibi olumsuz ruh hallerine sebep olabilir. Hatta kompleks gibi kişilik problemlerine sürükleyebilir.⁹¹ Bu durumda insanlara tül-i emelden uzak, ölçülü ve sakin bir hayat sürmeyi öğretmek gerekir.⁹²

İslam’ın öngördüğü hayat, aşırılıklardan uzak, itidal noktasında bir hayattır. Bu konu ile ilgili Kur’ân’da şöyle buyruluyor: “İşte böylece, siz, insanlara şahit olasınız, peygamber de size şahit olsun diye sizi vasat (örnek) bir ümmet yaptık.”⁹³ Dilediğini dosdoğru yola ileten Allah, bu cümleden olmak üzere müslümanları da vasat bir ümmet yapmıştır. Sırat-ı müstakim’in, her türlü eğrilik, aşırılık ve sapıklıktan uzak, dosdoğru, adaletli, ölçülü, ılımlı ve dengeli bir yol, bir inanç ve yaşama biçimi anlamına geldiği ifade edilmişti. Vasat ümmet de aynı şekilde; ifrat ve tefritlerden korunarak inancında, ahlâkında, her türlü tutum ve davranışlarında doğruluk, dürüstlük ve adalet çizgisinde kalmayı başaran dengeli, sağduyulu, ölçülü, insafli ve uyumlu nesil, toplum anlamına gelir. Buradaki vasat kelimesi, hem maddî ve bedensel tutkulara kapılmaktan, zevk ve sefahate dalmaktan hem de bedensel ve dünyevî ihtiyaçları büsbütün reddederek bir tür ruhbanlık hayatına kendini kaptırmaktan korunan şekilde de açıklanmıştır. İslâm’dan önceki dönemlerde genellikle yahudiler ve müşrik araplar gibi bazı toplumlar maneviyattan büsbütün uzaklaşarak dünyevileşmişler, materyalist bir hayat anlayışına sapmışlardı. Hıristiyanlar, Mecusiler ve çeşitli Hint tarikatlarına mensup

⁸⁷ Maide,5/56

⁸⁸ Fersahoğlu, Yaşar, a.g.e. s.134

⁸⁹ Özbaydar, Sabri, Psikoloji Ders Kitabı, İstanbul,1970, s.51

⁹⁰ Enç, Mithat, Ruh Sağlığı Bilgisi, İstanbul, 1964,s.47

⁹¹ Selçuk, Mualla, Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler, Ankara, 1990,s.55

⁹² Adasal, Rasim, Medikal Psikoloji, İstanbul, 1977,s.837

⁹³ Bakara,2/143

olanlar gibi bazı topluluklar da dünyevî ve bedensel lezzetlere büsbütün sırt çevirerek kendilerini koyu bir ruhaniyete kaptırmışlardı.

İşte İslâm dini bütün bu aşırılıkları reddederek ılımlı ve dengeli bir din ve dünya anlayışı getirdi; bu anlayışa uygun bir toplum yapısı gerçekleştirdi. Böyle bir topluma “vasat ümmet”, onun izlediği yola da sırat-ı müstakim dedi.⁹⁴ Aslında kuranı kerime baktığımızda Hz. Âdem’den itibaren gelen tüm peygamberlerin insanda var olan duyguların iyiye doğru yönlendirilmesi için çalıştıklarını görürüz. O halde şunu diyebiliriz ki; Allah tarafından gönderilen tüm dinler ve peygamberler insanın fitratından gelen her türlü duyguyu iyiye, güzele yönlendirmek için gönderilmiş ve bu yolda mücadele etmişlerdir.

1.6 Duygular Ve Fitrat Arasındaki İlişki

Din duygusu, din kültürüne bağlı olarak sadece insanda meydana gelen duygu sentezlerinden biridir. İnsanın herhangi bir etki ve tesir karşısında duygulanması veya duyarlılık göstermesi fitri bir eğilim ve kabiliyet olduğu gibi, insanın dini konular karşısında etkilenmesi ve duygulanması da fitridir. Din duygusunun diğer duygular gibi doğal olduğunu, insan organizmasının yapısına bağlı bulunduğunu ifade eden W. James başta olmak üzere din psikolojisi alanında araştırma yapan Floumoy, Scheler, Berkson gibi pek çok otoriteler de dini duygunun fitri olduğunu kabul etmektedir. Bu duyguyu ise, içgüdü, eğilim, tabiatüstü varlığa inanma gibi sebeplere bağlı olarak açıklamışlardır. Max Scheler, insana bu özelliklerinden dolayı “Tanrı’yı arayan varlık demiştir.”⁹⁵ Antropolojik araştırmalar, insanın doğuştan inanan bir varlık olduğu sonucuna varmıştır.

Pedagojik tecrübe kadar müspet araştırmalar da çocukta büyük bir dini hazırlığın bulunduğunu ortaya koymuş, dokuz yaşına kadar şüphenin yokluğunun çocukta dinin temel karakteristiği olduğu ifade edilmiştir. İnsanda ibadet etmek, sevmek kadar doğal bir eğilimdir. Tüm davranışların kaynağı, insanda var olan duygular olduğuna göre dinin kaynağı da duygudur diyebiliriz. İnsanda mevcut tüm duygular, onda dini bilincin doğması ve gelişmesinde ayrı ayrı rol oynarlar. Özellikle başkalarının himayesine, sevgi ve şefkatine muhtaç olma duygusu, insanların dinsel yaşayışında çok önemli bir yer tutar. Dinle ilgilenmek, insan için bir gelişme basamağıdır ve kendiliğindedir. İnsan bir çocuk da olsa nereden geldiğini, kime ait olduğunu düşünmekte ve bunu bir soru olarak kabul edip cevap

⁹⁴ Karaman Hayreddin - Çağrıcı Mustafa Kur'an Yolu Türkçe Meal Ve Tefsir, 1. Cilt Diyanet İşleri Başkanlığı, İstanbul,2007,s.229

⁹⁵ Fersahoğlu, Yaşar. a.g.e. s.50

aramaktadır. Bunu bilmek onun için dayanılmaz ve vazgeçilmez bir duygudur. Çok küçük yaşlardan itibaren kendisi, çevresi ve var olan her şeyin nereden geldiği, niçin var olduğu tarzında sorular soran insan, bu soruların cevaplarını ve çözümünü ise dinde bulmaktadır.⁹⁶ Din, tabiatüstü ile ilişkiye dayalı olarak dünyanın ve hayatın bütün yönlerini birleştirmeye yönelir. Bu birleştirme, bir kavramlar düzenlemesi olmayıp, canlı ilişki ve yaşayış bütünlüğüdür. Dindar insan böyle bir ilişkiye, kişiliğinin her yönü ile katılır. Böylece dini yaşayış insanın bütün boyutlarını kuşatmış olur.⁹⁷ Bununla birlikte dini, insanın doğuştan sahip olduğu fitri bir ihtiyaç olarak algılamamak gerekir.

Dini temayüllerin temelinde bu unsurun yer aldığı iddiası eksik ve belirsiz bir açıklama tarzı olarak değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmenin gerekçeleri ise şöyle açıklanmaktadır: İhtiyaçların kendiliklerinden sebep olucu bir karakterleri yoktur ve fertteki dini eğilimler, onun niyetine bağlı olarak arzu konusu haline gelirse, dini davranışı güdüleyici olur. Dini arzu tabii eğilimlere göre farklılaşmış bir psikolojik yapıdır. O halde dini davranışlar da güdülenme faktörü olarak dini ihtiyaçtan değil, dini arzudan bahsetmek daha uygun olacaktır.⁹⁸ Çocuklarda dini duygu ve düşüncenin ne zaman belirdiği konusunda değişik fikirler vardır. J.J. Rousseau gibi, dini duygunun geç başladığını iddia edenlerin aksine dini duygunun erken başladığını iddia edenler de vardır. Onlara göre din duygusu çok erken yaşlarda başlayıp gelişmektedir. Bir inanca veya dine bağlı bir çevrede doğan ve büyüyen bir çocuğun nasıl ki o çevrenin duygu ve düşünce yapısından etkilenmemesi mümkün değilse, aynı şekilde buna bağlı olarak dini duygu ve düşüncelere de uzak kalması mümkün değildir. Hatta çocuklar toplumdan uzak ve dini atmosferden mahrum da kalsalar kendi içlerinde bir din duygusu geliştirebilmekte ve Tanrı arayışına girmektedirler. Zira din duygusu doğuştan gelen bir özelliktir.

Günümüzde de gerek pozitif ve gerekse sosyal ilimler sahasında araştırmalar ve ihtisas yapan ilim adamları da din duygusunun fitri olduğunda ittifak etmişlerdir ⁹⁹Kur'an-ı Kerim ve hadislere baktığımızda da dini duygu ve düşüncenin doğum öncesinden başladığına işaret edildiğini görebiliriz. Peygamberimiz, “Her doğan fitrat üzere doğar...”¹⁰⁰ Buyurmaktadır. Kuran’da geçen bir ayette ise, “Yüzünü doğru bir din olan İslam’a, insanların fitratına uygun olan dine çevir...”¹⁰¹ Şeklinde bir ifade kullanılmaktadır. Ayet ve hadiste yer alan “fitrat”

⁹⁶ Fersahoğlu, Yaşar. a.g.e, s.49

⁹⁷ Hökelekli, Hayati, a.g.e. s.73

⁹⁸ Hökelekli, Hayati, a.g.e. s.82

⁹⁹Öcal, Mustafa, Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar, Ankara 1991, s. 69-70-71

¹⁰⁰ Buhari, Kader,3.

¹⁰¹ Rum,30/45

kelimesi terim olarak “hakkı, gerçeği kabul ve idrak etme yeteneği” anlamlarında kullanılmaktadır.

Buradan hareketle İslam eğitimcileri insan fitratına, kendisini araştırıp bulma, ibadet etme ve hak dini benimseme kabiliyetinin Allah tarafından verildiğini ve insanın tüm olumsuz şartlar içerisinde bile Allah’ın varlığını kavrayabilecek ve benimseyecek yetenekte yaratıldığını ifade etmişlerdir. Peki, fitrat ne demektir biraz bu konu üzerinde duralım. Arapça bir kelime olan fitrat, Fe-Ta-Ra fiilinden türemiş, durum bildiren isimdir. Sözlüklerde Fe-Ta-Ra kelimesine bir şeyi açmak ve ortaya çıkarmak, uzunlamasına yarmak, ilk defa yapmak, ilk defa benzersiz ve güzel bir biçimde yaratmak, ağacın yapraklarının çıkması, memeden sağarak süt çıkarmak, hamur mayalanmadan ekmek yapmak, oruç bozmak gibi anlamlar verilmektedir. Fatr kelimesi, özellikle ilk dönem lügatçilerinin verdiği bu anlamlar birlikte düşünüldüğünde, bir şeyi yoktan var etmek anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Allah’ın yaratması anlamına kullanılan kelimeler içinde, yokluğu yarıp mevcut olan her şeyi ilk defa var ettiği anlamını en açık ve kapsandı ifade eden “Fe Ta Ra” Midir? Durum bildiren bir isim olan fitrat kelimesi de, yaratılış durumu, özellikleri ve orijinalliğini dile getirir. Özel bağlamda insanın yaratılışı anlamında kullanıldığında fitrat, tüm özellikleriyle insanın yaratılış şekli ve onu diğer varlıklardan ayıran yönleriyle orijinalliği, anlamına gelmektedir: “Fıtrat, insanın özgün yaratılışıdır. Başlangıcı ve mahiyeti itibariyle, insanın varlığından önce bulunan; onun geleceğini, kendisini ve vasıtasıyla gerçekleştireceği fiillerini yönlendirecek olan özgün hususiyettir.”¹⁰²

Fıtrat kelimesi Kur’an’da çoğunlukla yaratma anlamına gelen fiil “Ben, O’nun birliğine inanarak yüzümü, gökleri ve yeri yoktan yaratan Allah’a çevirdim ve ben müşriklerden değilim.”¹⁰³ Yaratıcı anlamına gelen ism-i fail, “Ey Rabbim! Bana iktidar verdin ve bana rüyaların yorumunu da öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! Dünyada da ahirette de beni yönetip himaye eden sensin. Müslüman olarak canımı al ve beni iyi kulların arasına kat!”¹⁰⁴ Haliyle kullanılmıştır. Fıtrat kelimesi aynen, sadece bir ayette kullanılmaktadır. Yüzünü Hanif (batıl olan her şeyden uzaklaşmış) olarak kararlı bir şekilde dine çevir, Allah’ın insanları üzerinde yarattığı fıtrata uygun davran. Allah’ın yaratmasında hiçbir değişme bulunmaz. Bu doğru, sabit dindir ama çoğu insanlar bunu bilmeler.”¹⁰⁵ Fıtratın İslam olarak tanımlanmasına esas olan hadislere gelince bunların en meşhuru “fıtrat hadisi” diye anılan şu hadistir. “Her çocuk fıtrat üzere doğar. Ancak anne ve babası onu Yahudi, Hıristiyan veya

¹⁰² Okumuşlar, Muhiddin, Fıtrattan Dine, Din Fıtrat Eğitim İlişkisi, Konya,2002,s.29

¹⁰³ En’am,6/79

¹⁰⁴ Yusuf,12/101

¹⁰⁵ Rum,30/30

putperest yaparlar. Bu olay Tıpkı kendisinde bir eksiklik, hastalık bulunan bir hayvanın yavrusunun eksiksiz bir biçimde yaratılması gibidir. Siz onda bir eksiklik görür müsünüz?”¹⁰⁶ Hadiste anne babanın Müslüman yapması ifadesi geçmediği için fitrat üzere doğmak, İslam üzere doğmak olarak algılanmış ve fitrat İslam’dır denilmiştir.

Halbuki hadiste insanın zihin yapısının oluşmasında çevre faktörü dile getirilmektedir. Organlarından kimileri kesilmiş bir hayvanın yavrusu nasıl ana babasındaki bu eksikliklerden arınmış, eksiksiz olarak doğuyorsa, bir çocuk da anne-babasının veya çevresinin dininden arınmış olarak doğmaktadır. Daha sonra çocuk çevresinin etkisiyle şekillenir. Dolayısıyla Müslüman bir çevrede doğan çocuk da onların tesiriyle Müslüman olur denilebilir.¹⁰⁷ Öte yandan “doğduğu hal üzere bırakılan bir çocuk fitrat üzerine yetişir” düşüncesi mantıklı görünse de insana doğumundan itibaren tesir eden şeytanın etkinliği, bu düşüncüyü imkânsızlaştırmaktadır. Çünkü şeytanlar insanın onları göremeyeceği yönden görür ve saptırmaya çalışır:”Ey Âdemoğulları! Şeytan, anne babanızı ayıp yerlerini birbirine göstermek için elbiselerini soyarak cennetten çıkardığı gibi sizi de aldatmasın. Çünkü o ve yandaşları, sizin onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. Şüphesiz biz şeytanları inananların yoldaşları yaptık.”¹⁰⁸ Buna göre insanın yetişmesinde ve şekillenmesinde çevrenin tesiri önem ve kesinlik kazanmaktadır.

Yukarıda anılan hadise göre Müslüman bir çevrede doğan çocuk diğerlerinden daha avantajlı bir konuma sahiptir, demek mümkündür. Ancak, çocuğun ergenlik dönemine kadar öğrenmesi, daha çok çevresini taklit ile birlikte somut işlemler dönemi içinde sınırlı olan muhakemelerle gerçekleşir. Çocukların bilişsel yapılan ergenlik döneminde ve sonrasında soyut işlemleri yapacak düzeye ulaşır. Böylece Müslüman bir çevrede yetişen çocuk da İslam’ın inanç ve eylemlerini bu dönemden sonra yeniden yargılayıp kabul veya reddetme durumundadır. Genel olarak bu konuyu şu şekilde özetleyelim: duygular ve fitrat konusunda Hz. Âdem’in yaratılışında da bu gerçeği görmek mümkündür. Allah, Hz. Âdem’i dünyada yaşaması için yarattıktan sonra, onu insanların iyi ve güzel işler yaptıkları zaman, bir mükâfat yeri olarak girecekleri cennete yerleştirmişti. Bundan da anlaşılmaktadır ki insan, doğuştan kötülüklerle değil, iyiliklere meyilli bir yaratılışla donatılmıştır. Konuşmaya yeni başlamış bir çocukta, fitratın temizliğini ve iyiye yönelmesini gözlemleyebilirsiniz. Çocuğunuza kızdığınızda üzülüp ağladığınız, ona gülümsediğinizde ise sevindiğini görürsünüz. Çocuğunuz bir yaramazlık yaptığında ona üzülmediğinizi söylediğiniz zaman, o da üzülecek ve aynı

¹⁰⁶ Buhari,Cenaiz,80

¹⁰⁷ Okumuşlar, Muhiddin, a.g.e. s.32

¹⁰⁸ Araf,7/27

davranışı bir daha tekrar etmemeye çalışacaktır. Çünkü başkasını üzme kötü bir davranıştır ve çocuk yaratılışından getirdiği bu duyguyla başkalarını üzme istemeyecektir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür ama her örnekte fitratı çevresi tarafından bozulmadıkça çocukların bu tür iyi davranışlara eğilimli olduğu görülecektir.

İnsanın yaratılışının bu şekilde bir temizlik ve saflık içermesinin yanı sıra bütün organlarının yaratılışında da asıl olan bir fitrat, bir yaratılış amacı vardır. Bu organların menfaati, görevi, fonksiyonu, fizyolojisi, kısaca onların tabiatıdır. Aynı şekilde insan benliğinin bütün eğilimlerinde yaratılış hikmeti olan Allah'a kulluğa doğru esaslı bir tabiat vardır ki, bu fitrattır. İşte bu fitrat hep hak ve hayra yönelik bir istikamet izler. Örneğin insanın acıkması ve yemeye, içmeye meyletmesi, yaşamak için kendisine gerekli veya faydalı ya da uygun olanı alma hikmeti içindir. Yoksa zehir yutmak veya kuru bir zevk uğruna israf ile midesini bozmak için değildir. Böyle bir durumda fitrat bozulmuş olur. İnsanın ruh ve zekası'nın fitrî görevi de hakkı tanımak ve gerçek yaratandan başkasına kul olmamak içindir¹⁰⁹

Fıtratın biçimlenmesi genel psikoloji kanunu çevresinde olmakla birlikte, çevrenin olumsuz etkilerinden büyük ölçüde uzak kalarak, saf ve salim batını koruyup geliştirme gücüne sahip olan istisna kimselerin varlığı da bir gerçektir. Esasen insan Çevresinin zavallı ve çaresiz bir kopyası değildir. Potansiyel olarak kendi çevresini aşma ve ona yeni değerler katma gücüne de sahiptir. Bu anlam Kuran'da, çevrenin değerlerini aşarak, fitrattaki ana ilkeye uygun bir gelişme yolunun imkânına işaret eden olayları zikretmektedir. Hz. İbrahim örneği ile dile getirilen bu fitrata dayalı gelişme yolu "haniflik"¹¹⁰ olarak isimlendirilmektedir. Putperest bir toplumda yetişen ve putperest bir babanın çocuğu olan Hz. İbrahim'in yaşadığı tecrübeler, dini kabiliyetin akla dayalı bir gelişim yolu içerisinde nasıl açığa çıktığını ve hangi safhalardan geçerek şekillendiğini anlama konusunda bizi aydınlatmaktadır. En'am suresinde Hz. İbrahim'den şöyle bahsedilir: "Gece basınca bir yıldız gördü, 'işte bu benim rabbim' dedi; batınca, 'batanları sevmem' dedi. Ay'ı doğarken görünce, 'işte bu benim rabbim' dedi; batınca, 'rabbim beni doğruya erdirmeseydi andolsun ki, sapıklardan olurdum' dedi. Güneş'i doğarken görünce, 'işte bu benim rabbim, bu daha büyük' dedi; batınca 'ey milletim! Doğrusu ben ortak koştuklarınızdan uzağım' dedi. Doğrusu ben yüzümü, gökleri ve yeri yaratana, doğruya yönelerek çevirdim, ben puta tapanlardan değilim".¹¹¹

¹⁰⁹ Okumuşlar, Muhiddin, a.g.e. s.38

¹¹⁰ Yunus 10/105; Hacc 22/31; Beyyine 98/5

¹¹¹ En'am,6/76-79

Bu ayetlerin ışığında düşünülecek olursa, akla dayalı bir yolla gelişen fitri-dini eğilim şu safhaları izlemektedir:

a) İçten dogma bir duygu ile yüce bir Kudret in varlığının sezilmesi (Kudsiyyet duygusu).

b) Bu Yüce Kudret'i arama arzusunun uyanması ve somut kozmik unsurlar üzerinde araştırma ve düşünme.

c) Âlem ve Allah tecrübelerinin birbirine karışması; somut varlıktan soyut varlığa geçişteki bocalamalar.

d) Kendi gerçek sıfatları çerçevesinde Allah'ın varlığını sezme ve kavrama.

Böylece; fitrî dinî eğilimin dış âlem tecrübesine bağlı olarak bir dinî tecrübeye yol açtığı görülmektedir. Bu gelişim tablosuna göre, dinî tecrübe açık ve kesin, sınırlan belirli bir "Allah tecrübesi" ihtiva etmemekte, fakat böyle bir tecrübeye kişiyi sevk etmektedir. Dinî tecrübe ile Allah tecrübesi arasında, gelişim yönünden öncelik-sonralık farkı olduğu gibi, nitelikçe de fark vardır. Dinî tecrübe kendiliğinden, içgüdüsel ve vasıtasız bir özellik taşıırken, Allah tecrübesi vasıtalı, yani akıl yürütmeye dayalı sistemli bir zihin faaliyeti sonucunda elde edilmektedir. Bunda, zihnin "sebeplilik" fikrine ulaşması ve bu ilkeye dayalı bir muhakeme ile olayları bir bütünlük içerisinde değerlendirebilme yeterliliğini elde etmesi önem taşımaktadır. Hz. İbrahim'in bu süreci buluşa yakın yıllarda yaşamış olması, günümüzde bazı psikolojik teorilerde yer alan zihin gelişimi safhalarına uygun düşen bir özellik göstermektedir.¹¹²

İşte tam bu bağlamda duygular ve fitratın nasıl birbirine bağlı olduğunu görmekteyiz. Fıtratı temiz olan bir çocuğun büyüme evresinde duyguları ile nasıl değiştiğini müşahade edebiliriz. Başlangıcında temiz olan insanın kötü olan duyguları baskın çıktığında da nasıl bir canavara dönüştüğünü görmekteyiz. Onun için fıtratı temiz olan insanın duygularını iyi ve güzel yönde eğitebilirsek temiz fıtratı da korumuş oluruz. Böylelikle Allah'ın bizden istediği örnek kul olma lutfuna ermiş oluruz.

1.7 Eğitimin Anlamı ve Duyguların Yönlendirilmesi

Eğitimi, insanın hayatı boyunca rastgele karşılaşacağı olaylara göstereceği belirsiz tepkiler olarak anlayamayız. Birey ve toplum için çok önemli ve çok geniş bir alanı içine alan eğitim, bir plân ve hedefe göre insanın yetiştirilmesi, ruh ve beden sağlığını koruyarak geliştirmesi için yapılan bütün çalışmalar olarak anlaşılmaktadır. Eğitim, yetişkin neslin bir

¹¹² Hökelekli, Hayati, a.g.e, s.127-128-129

plân ve gaye'ye göre yetişmekte olan nesillerin gelişimini sağlamak için yaptığı çalışmalardır.¹¹³ Eğitim, ruhu ve karakteri yapıyor, ferde ve millete bütün değerleri kazandırıyor ¹¹⁴ Bir milletin, sahip olduğu yaşayış ve düşünüşe ait bütün değerlerini tarihi seyri içinde nesilden nesile aktararak ve geliştirerek sürdürdüğü en büyük çalışmalar eğitim çalışmasının içerisinde.

Eğitim nesiller arasındaki anlayış yakınlığını ve ahengi koruyarak tarih boyunca milli şuurun devamını ve gelişmesini sağlamayı hedef alır. Bireylerin, içinde yaşadığı topluma ahenkle uyumunu, cemiyetlerinde refah içinde kalıcılığını, sürekliliğini sağlayan etkinliklere eğitim çalışmaları denir. Eğitim en geniş ve olması gereken anlamı ile insanda istenilen yönde davranış geliştirme faaliyetidir, yani biyolojik insandan kültür insanına geçmektir. İstenilen yönden kasıt, insandaki iyi yönlerin geliştirilmesidir. Ancak iyilik göreceli bir kavramdır ve herkese göre farklı şekillerde anlaşılabilir. Eğitimde esas olan, insanın doğasında bulunan iyilik yönlerinin açığa çıkarılması olmalıdır, insanların belirlediği, farklı anlayışların beğendiği iyilikler değil. Buna kısaca, insanı insan yapmak da denilebilir. Ayrıca insan sadece iyilikleri öğrenmez, kötülükleri öğrenmesi de eğitim yoluyla gerçekleşir. Bunun için olumlu ve olumsuz etkilerin tümü eğitimin kapsamı içinde değerlendirilebilir. İnsan üzerinde değişikliğe sebep olan her türlü etki, aslında eğitimin sınırları içinde düşünülmelidir. Hatta tek başına etkiden söz etmek de eksiktir. Her etki karşı etkiyi oluşturur. Bu sebeple etkilenme olayına bir etkileşim de denilebilir.¹¹⁵

Eğitim, insan hayatının tümünü kapsayan bir değişme ve gelişme sürecidir. Bir çocuk dünyaya geldiği andan itibaren bu sürecin içine girmektedir. Allah, insanların terbiye ve bilgi alan kuvvetlerini, ilkokula girdikten sonra yaratmıyor. Bunlar en küçük yaşlardan itibaren vardır. Eğitim ve öğretim beşikten mezara kadardır.¹¹⁶ Bunun için de eğitimi hayatın belli zamanlarına ya da kurumlara özgü düşünmek oldukça yanlıştır. İnsanın eğitime konu olmasında en önemli özellik, onun öğrenebilir olmasıdır. İnsanın öğrenmesinde zihin yapısı (akıl, idrak, duygu) onu diğer canlılardan ayırmaktadır. Her insan, doğumundan ölümüne kadar süren bir yetiştirme ve yetiştirme süreci içindedir. Dünyaya doğuştan sahip olduğu birçok yetenek ve ihtiyaçlarıyla birlikte gelen insan, ilk günlerden itibaren fiziksel ve sosyal bir çevre ile kuşatılmıştır. İnsanın yaşamak zorunda olduğu çevrenin içinde yer alabilmesi, o çevrenin şartlarına karşı sahip olduğu bu yeteneklerin geliştirilmesiyle mümkündür.

¹¹³ Ayhan, Halis, Eğitim Bilimine Giriş, İstanbul 1985, s.16

¹¹⁴ Ülken, Hilmi ziya, Eğitim Felsefesi, İstanbul, 1967, Önsöz. 2

¹¹⁵ Bilgin, Beyza, Selçuk, Mualla, Din öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri, Ankara. 1995, s.26

¹¹⁶ Bilgin, Beyza, a.g.e, s.27

Eğitimin mahiyeti hakkında ise şunlar söylenebilir: Eğitimin her safhasında, insanın doğuştan gelen yetenekleri ile dış çevrenin etkileri birlikte düşünülmelidir. İnsan yaratılış özelliklerine göre çevresinden yapılan etkilere karşı pasif yahut aktif olarak tepkiler gösterir. Aktif olarak gösterebileceği tepkileri, kendine yapılan tepkiyi reddeder, benimsemez, gücü yetiyorsa tesirsiz hale getirebilir. Başka istikametlere yöneltebilir. Kısmen benimser, kısmen reddeder. Zamanla kabul eder yahut reddetmeye çalışır. Olaylar karşısında pasif bir tavır takınarak etkiyi olduğu gibi benimseyebilir. Bu durum içinden gelerek olabileceği gibi, istemeyerek de gücü yetmediği için de olabilir. Bu insan-çevre ilişkileri ömür boyu devam eder gider. İşte bu ilişkiler sonucu, insan birtakım bilgiler, beceriler, alışkanlıklar, davranış, düşünüş, duyuş ve inanış şekilleri kazanmaktadır. Bütün bunlar eğitimin ilgi alanına giren faaliyetlerdir. O halde eğitim, insanın kabiliyet ve eğilimlerine göre fizikî ve sosyal çevreden yapılan etkilere karşı gösterdiği aktif ve pasif (etkin-edilgen) tepkileri göstermektedir. Bu ilişkiler sonucu ortaya çıkan her şey eğitimle açıklanabilir.¹¹⁷

Burada özellikle bazı eğitimcilerin görüşlerine yer vermek yerinde olacaktır. Durkheim'e göre: "Eğitim çocukta fiziksel, entelektüel, ahlakî hallerin uyandırılması, geliştirilmesi faaliyetleridir." Z. Gökalp'e göre eğitim: "Bir cemiyette yetişmiş neslin henüz yeni yetişmeye başlayan nesle fikirlerini ve hislerini vermesidir." W. O. Lester Smith'e göre: "Eğitim her neslin kendisinden sonra gelecek olanlara, o güne kadar ulaşılmış gelişme merhalesini korumak ve yükseltmek niteliğini kazandırmak amacıyla verdiği kültürdür." Prof. Neft'e göre ise: "Eğitim kuşaktan kuşağa, toplumdaki topluma, bireyden bireye sosyal yönden geçen davranışın öğrenilmiş şekillerinden ibaret olan kültürün nakil sürecidir." Bütün bu tanımlarda eğitim anlayışı şu üç noktada toplanıyor:

- 1-Kültür alanında devralınan mirasın ilerlemeye engel olmayanlarını gelecek kuşaklara aktarmak. Böylece toplumun kalıcılığını sağlamak.
- 2- Kişide beden ve ruh kabiliyetlerini uyandırmak, geliştirmek, ona birtakım bilgi ve beceriler kazandırmak.
- 3- Yetişmekte olan nesillere, şahsî imkân ve yeteneklerini –kendini mutsuzluğa itecek şekilde zorlamadan- sonuna kadar kullanmasını öğretmek, toplumun içinde arzu ettiği bir yere gelmesini ve geldiği bu yeri de severek topluma katılımını sağlamak.

Eğitim olmasaydı çağların birikimi olan kültür ve medeniyet mirası kaybolurdu. Demek oluyor ki toplumun bekası ve gelişmesi eğitime dayanmaktadır. Eğer her nesil kendisinden önceki nesillerden hiçbir kültür mirasına kavuşmadan yalnız kendi tecrübesi ile yetişmek

¹¹⁷ Ayhan, Halis, a.g.e, s.15-16

zorunda kalsaydı hiçbir zihnî, sosyal ve teknik gelişmeden söz edilemezdi. Herhalde insanlık bugünkü seviyesine ulaşamaz, çok ilkel bir hayat sürmek zorunda kalırdı. Kendimizden önceki nesillerin mirasını eğitim yoluyla kazanıyor, bunlara kendi bilgilerimizi, icatlarımızı ilâve ederek bizden sonraki nesillere eğitim yoluyla aktarıyoruz. Böylece kültürün devamını ve gelişmesini temin ediyoruz.

Bu anlamda eğitim geçmiş nesillerle, yaşayan neslin ve gelecek nesillerin arasındaki vazgeçilmez bağlantıyı kuruyor. Bu nesiller arası münasebetlerde zaman, toplum ve kişi bakımından birçok değerler, karmaşık ve çok önemli faaliyetler söz konusudur. Bu bağlamda konumuzla ilgili olarak duygusal anlamda eğitimin kişiye etki gücü nasıldır ona bakalım. Eğitimin bireylerin ruhsal ve bedensel yeteneklerini geliştirmek istediğinden, şahsiyetin oluşumunda en önemli rol oynamaktadır. Bir insanın davranışlarında isabetli ve tutarlı olması olaylar karşısında nasıl tavır takınacağını bilmesi eğitimine bağlıdır. İnsanın eşya ve olaylara bakışı, bunlar karşısında ki başarısı, eğitimin doğrudan konusuna girmektedir.¹¹⁸

Eğitimin gücü tartışılmaz ancak bazen iyi sonuçlar veren eğitim bazen kötü sonuçlar doğurabilir. Bir insanın iyilik yapması, uyumlu davranışlarda bulunması, iyi ve kötü hakkında bilgi sahibi olmasındandır. İyi ve kötü hakkında eğitim gören, bunların bilgisini edinen bir kimsenin kötü davranışlardan kaçınarak iyi davranışlar içine gireceği kabul ediliyor. Bu görüşte planlara göre insanlara eğitim ve öğretimle istenilen şahsiyet kazandırılabilir. Sokrat'a göre: "Bilgisiz insanlar faziletli olamazlar. Faziletli olmak ve doğru dürüst bir hayat yaşamak için doğru ve emin bilgiye ihtiyaç vardır. Hiç kimse isteyerek veya bilerek fena harekette bulunamaz. Eğer bir insan hayattaki amacını ve amacına ulaştıracak yolunu, iyice bilirse zorunlu olarak o yolda yürür. Sapa yollara sapmak ve ahlâkça kötü hareketlerde bulunmak yanlış ve hatalı bilgilerden ileri gelir. Gemiyle uzak denizlere açılmak isteyen bir kimse dümen kullanmasını iyi bilen birini arar. Hasta bir kimseyi, tedavi sanatını iyi bilen bir adama göndeririz."¹¹⁹

Demek oluyor ki gerçekten iyi olan bir şey ve iyiliğe ulaştırıcı yol hakkında temelli bilgi, 'becerikliliğin ve faziletin başlıca şartıdır. Sokrat'ın bu fikirlerinin kendinden sonra gelenler üzerinde tesirli olduğunu görüyoruz. Eflatun, devletin faaliyetleri içinde en büyük işin eğitim ve öğretim olduğunu söyler. "Devlet içinde en kutsal ve mükemmel etkinlik eğitim etkinliğidir. Zira insanlar yaratılışlarında hayvanların en evcillerinden sayılırlar. Bununla beraber onlar, eğitim vasıtasıyla canlıların en iyisi olabilirler. Buna karşılık sistemli bir eğitim görmezlerse hayvanların en vahşisi olmak temayülüne de sahiptirler." Aynı filozof, devlet

¹¹⁸ Ayhan, Halis, a.g.e, s.17-18

¹¹⁹ Ayhan, Halis, a.g.e. s.20

yöneticilerinin uyması gerekli kurallardan bahsederken: “Yeter ki koruyucular, asıl büyük kuralı tek başına her şeye yeten kuralı göz önünde bulundursunlar... Bir devlet işe iyi başladı mı, sudaki halkalar gibi düzenle genişler, kusursuz bir eğitim ve öğretimden değerli varlıklar çıkar. Bu varlıklar da o eğitimle yoğrularak eskilerden her bakımdan daha iyi de olurlar. Devletin bekçileri eğitimin bozulmamasına bakacaklar.”¹²⁰ O halde eğitim ile insanın duyguları eğitilmelidir.

Duygu eğitimi ile nesiller eğitilirse dünya daha yaşanır bir hale gelebilir. Bu nedenle insandaki duyguları keşfedip eğitilmesi önemlidir. Duyguların yönlendirilmesi esasen eğitimin ve eğitimcilerin işidir. Peki, duyguların yönlendirilmesi nasıl olmalıdır. Öncelikle insanda var olan çok önemli duygular mevcuttur. Bunlar: değer, takdir, duygusu, adalet, duygusu, sevgi, sevinç, ümit, haz, elem, acıma, hoşlanma, saygı, utanma, alçak, gönüllülük, hayranlık, minnet duygusu, edep, güzellik, çirkinlik, dostluk, hoşgörü, güven, bağlanma, sığınma, teslim, olma, arkadaşlık, kardeşlik, doğruluk, ilgi, şefkat gibi ve daha sayamadığımız duygulardır. Bu duyguların yönlendirilmesi eğitim açısından çok önemlidir. Çünkü insanlarda, sevgi-nefret, cesaret-korku, bencillik-özgecilik, dostluk-düşmanlık gibi birbirine zıt birçok duygu vardır. Bu duygular lâıyk olan yere tevcih edildikleri takdirde değer kazanırlar. İnsan kimi seveceğini, kimden nefret edeceğini bilmek durumundadır. Kimi seveceğini, kimden nefret edeceğini bilemeyen insanlar dostlarını karıştırırlar. Dostlarını şaşırınlar yollarını da şaşırırlar.

Bu sebeptendir ki insanların iyi duygularla bezenmesini isteyen Kur’ân-ı Kerîm, insandaki bu duyguların istikametini de tayin etmiştir. Yukarda da söylediğimiz gibi duygularımız biraz da yönlerine göre değer kazanırlar. Bir kardeşin bir kardeşe, bir dostun bir dosta yöneltmesi hiç de hoş olmayan nefret, gadap ve büyüklük duygusu, düşmana yöneltildiğinde gayet makul bir duygu haline geliverir. Aynı siperde vatan savunması yapan arkadaşını sevmeyen bir insan düşünülemez gibi, cephede savaştığı düşmanını seven bir insan da düşünülemez. Tank ve toplarla ülkesi işgal edilen hiçbir insan, hiçbir millet düşmanına gül atarak cevap vermez. Bu kısa açıklama insanın, duygularını yönlendirirken kime, neyi, ne kadar vereceği ilkesini ortaya karmaktadır. İnsan öncelikle kimi seveceğini, kimden nefret edeceğini; kimi ne kadar seveceğini, kimden ne kadar nefret edeceğini bilmek durumundadır. Bazı olarak sevgi ve dostluk duygularını ele alırsak, bunların nereye, ne kadar tevcih edileceği önem taşımaktadır.¹²¹

¹²⁰ Ayhan, Halis, a.g.e. s.21

¹²¹ Fersahoğlu, Yaşar, a.g.e. s.111

Kur'ân sevgi ve dostluk duygularını öncelikli olarak Allah'a, O'nun peygamberine ve O'na inanan müminlere yönlendirmektedir. Meselâ Mâide suresinde şöyle buyrulmaktadır: "Sizin dostunuz (veliniz), ancak Allah'dır; Resulüdür; iman edenlerdir..."¹²² Öncelikle kimlerin sevileceğine dikkat çeken bir ayette kendi içinde bir öncelikler dizisine de şahit oluyoruz. Önce Allah, sonra peygamber ve sonra da müminler. Ayetin devamında duyguları takviye edecek bir haberle karşılaşıyoruz: "Kim Allah'ı, Rasûlünü ve iman edenleri dost edinirse (bilsin ki) üstün gelecek olanlar şüphesiz Allah'ın tarafını tutanlardır."¹²³ Âyet-i kerimede sevgi ve dostluğun baz alındığı bir duygusal birliğe de işaret edilmekte, başkalarına üstün gelmenin sırrı bu duygusal birlikte bulunmaktadır. O halde ülkemiz için de geçerli olan bu ilke, dost olmayanlara karşı galip gelmenin sırrını millî birlik ve beraberliğe bağlamaktadır. Bu birliğin çimentosu ise sevgidir; dostluktur.

Eğitimciler, eğittikleri kimselerde ve ülkenin bütün insanlarında bu gönül birliğini sağlamalıdır. Yukarıdaki ayette Allah'la dostluk kuranların üstün geleceği haber verilirken, şu ayette bu bağa sahip olanlar için korku olmadığı bildirilmektedir: "Bilesiniz ki, Allah'ın dostlarına korku yoktur. Onlar üzülmeyecekler de. Onlar, iman edip de takvaya ermiş olanlardır. Dünya hayatında da, ahirette de onlara müjde vardır. Allah'ın sözlerinde asla değişme yoktur. İşte bu, büyük kurtuluşun kendisidir."¹²⁴ Kur'ân, bir taraftan dostluk ve sevginin nereye ve kime yönlendirilmesi gerektiğini bildirirken, bir taraftan da kimlere yönlendirilemeyeceğini haber vermektedir. Hud suresinde şöyle buyrulmaktadır: "Zulmedenlere meyletmeyin, sonra size ateş dokunur (Cehennemde yanarsınız). Sizin Allah'dan başka dostlarınız yoktur. Sonra (O'ndan da) yardım göremezsiniz."¹²⁵

Hayata politik tercihlerimizi ön plana alarak bakabileceğimiz gibi, ekonomik veya dinî tercihlerimizi ön plana alarak da bakabiliriz. İslâm eğitim sisteminde merkezî tutum din kökenlidir. Diğer bütün tutumlar o merkezî tutum etrafında şekillenir ve gelişir. "O ki, hanginizin daha güzel davranacağıı sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır..."¹²⁶ Ayeti bunu göstermektedir. Ayette geçen "hayat" kelimesi, hayatın herhangi bir kesitini değil bütünü ifade eder. Bu bütünlük içinde cereyan eden iman, amel, ilim, niyet ve ihlas gibi kalbe ait gizli amellerle, dil ve diğer uzuvlardan ortaya çıkan bütün davranış ve eylemler imtihan kapsamına girmektedir. İslâm eğitim sisteminde nasıl ki merkezî tutum din kökenli ise, dinî tutumlar içinde de Allah'la ilgili tutumumuz merkezî tutumu oluşturmaktadır. Yani

¹²² Mâide,5/55

¹²³ Maide 5/56

¹²⁴ Yunus 10/62-63-64

¹²⁵ Hud 11/113

¹²⁶ Mülk 67/2

her şeyin merkezinde Allah vardır; Allah'la ilgili tutum vardır. Çünkü bütün değer ölçülerini o koymaktadır. Bu itibarla dinle ilgili diğer bütün tutumlar bu merkezî tutumun çevresinde şekillenir; güçlerini ve yönlerini o tutumdan alırlar. Allah sevilir; Allah için sevilir. Nefret edilecek şeylerden Allah için, Allah adına nefret edilir. Hülâsa bütün duygular gıdalarını, O'na sevgiden, O'na güvenden, O'ndan korkudan ve O'na sığınmadan alırlar.¹²⁷

Merkezî tutumu oluşturan dinî tutumun bütün öğeleriyle sağlıklı ve dengeli bir şekilde oluşturulması İslâm eğitimi açısından önem taşımaktadır. Merkezî tutumun zayıf ve sağlıksız olduğu yerlerde duygular yönlerini kaybedebilir; Allah'tan başka dostlar aranabilir. Bu durumda olan insanları Allah şöyle uyarmaktadır: “(Resulüm), de ki: “Göklerin ve yerin rabbi kimdir?” De ki: “Allah'tır.” O halde de ki: “O'nu bırakıp da kendilerine fayda ya da zarar verme gücüne sahip olmayan dostlar mı edindiniz?”¹²⁸ En'am suresinde ise peygambere hitaben şöyle buyrulmaktadır: “De ki: “Gökleri ve yeri yoktan var eden, yedirdiği halde yedirilmeyen Allah'tan başkasını mı dost edineceğim?”¹²⁹ Resulullah (s.a.v) şöyle buyurdu:“Nerede ve nasıl olursan ol, Allah'dan kork. Kötülük işlersen, hemen arkasından iyilik yap ki, o kötülüğü silip süpürsün. İnsanlarla güzel geçin”¹³⁰ “Mümin'in durumu gıpta ve hayranlığa değer. Çünkü her hâli kendisi için bir hayır sebebidir. Böylesi bir özellik sadece müminde vardır: Sevinecek olsa, şükreder; bu onun için hayır olur. Başına bir belâ gelecek olsa, sabreder; bu da onun için hayır olur.”¹³¹

Aslına baktığımızda gerek Kuran-ı Kerim'in, gerekse Hz. Muhammed (s.a.v) efendimizin hadislerinin, insanları güzel bir şekilde duygusal olarak yönlendirdiğini görürüz. Onun için İslam eğitim sisteminin ana kaynaklarını oluşturan kuran ve sünnet daima Müslümanları duygusal olarak her zaman iyiye ve güzele yönlendirmiş, kötü duyguları ise engellemeye çalışmıştır.

Diğer taraftan insanda yaratılıştan birtakım hayvani ve şehvî hisler vardır. Eğer insan kendisini bir manevi terbiye altında bulundurmazsa, büyük bir gücün karşısında sorumlu olduğunu ve yaptıklarından hesaba çekileceğini düşünmezse, bu ilişlerin etkisiyle akıl da saf dışı bırakılmış olur. His ve hırslarıyla hareket eden insan, her şeyden önce kendi menfaatini düşünür. Bunun için de saldırgandır. Çünkü bu gibi kişilerin saadet anlayışları, arzulanan şeylere sırf bu dünyada nail olmaktır. Hedeflerini bu şekilde belirleyen kişiler, arzularına ulaşmak için her türlü yolu meşru görür. Onun için bu fikirde olan kişilerden insaf ve insanlık

¹²⁷ Fersahoğlu, Yaşar. a.g.e. s.113,114

¹²⁸ Ra'd 13/16

¹²⁹ En'am 6/14

¹³⁰ Tirmizî, Birr 55

¹³¹ Müslim, Zühd 64

beklemek aşın saflık olur. Materyalist düşünce, doğruluk, adalet ve yardımlaşmayı, bir vehim ve hayal olarak görür. Onlara göre her şey izafidir, mutlak doğrular yoktur. Bu dünyadan başka bir yerde hesap vereceğine inanmayan bir dinsizin, bir materyalistin, kendi menfaati için insanlık dışı bir fiili işlemeyeceğinden kim emin olabilir? Hangi güç onu, insanlığın yararına olan yardımlaşma, adalet ve merhamet gibi iyi davranışlara sevk edebilir? Din ise insanları, daima hayırlı işler yapmaya sevk ettiğinden, gerçek dindar olan kişi, hakkaniyet ve doğruluk üzere hareket eder. Kalbinde başkalarına karşı kin beslemez. Bütün davranışlarında kardeşlik havası hâkimdir. Bu da göstermektedir ki, beşeriyetin nizam ve intizamı, akli ve vicdanı kontrol altına alan, aynı zamanda kalbe de nüfuz eden din ile mümkündür. Bu tespitler ışığında diyebiliriz ki, his ve hırslarına göre hareket eden toplumlarda münakaşa, kavga, mücadele, katletme olayları hiç eksik olmaz. Böyle olunca da, teknoloji ilerlemiş bile olsa, saadete götüren dayanışma ruhu yok olur. Bu ruhun olmadığı yerde, ne insanlıktan ne de saadetten bahsedilebilir.

İnsanlara bu ruhu kazandıran yegâne duygu din duygusudur. Onun için, bu duyguyu bütün yönleriyle geliştirmek ve ayakta tutmak gerekir. İşte bu faaliyetin adı, din eğitimidir'.İnsanların birbirleriyle art niyetsiz yardımlaşmaları, adalet ve hakkaniyete riayetleri, sadece dini duyguların hayata hâkim olması ile mümkündür.¹³²Bu konuyu toparlayacak olursak din duygusunun eğitilmesi ve yönlendirilmesi toplum için faydalıdır. Bu duygular köreltilir veya kötü anlamda yön değiştirirse, ne kadar maddi imkan olursa olsun insan, hayatın gerçek manasını kavrayamaz ve iyiliklere ulaşamaz. Bundan dolayı eğitimle duyguları yönlendirmemiz hem kişinin hem de toplumun saadeti için gereklidir.

1.8 Duygular Eğitiminde Olumlu ve Olumsuz Duygular

İnsanın doğasında olumlu ve olumsuz duygular vardır. Bununla beraber iyiyi, doğruyu ve mükemmeli sevebilme özelliği de mevcuttur. Yapıcı duygular, insandaki temel duygulardandır. Sevgi, ümit, güven, şefkat, iyimserlik, mutluluk bunlardan bazılarıdır. Bunların içinde çeşitli katmanlarda diğer duyguların bulunduğunu da söyleyebiliriz.¹³³Duygu sözcüğünün İngilizcedeki karşılığı 'emotion'dur. Emotion'ın Latince kökenine baktığımız zaman, 'motion' kelimesinin 'hareket' anlamına geldiğini, 'e' harfinin ise 'ex yani 'dışarı hareket' manasını taşıdığını görürüz. Yani 'emotion', bir insanın kendisinde olanları dışarı

¹³² Özbek, Abdullah, Din Eğitiminin Problemleri, Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi Sayı, 6, İstanbul, 1999, s.121

¹³³ Tarhan, Nevzat, a.g.e. s.65

yansıtmasını ifade eder. Bu da göstermektedir ki, duygu olmadan insanın kendisini anlatması mümkün değildir.

Bu durumu şöyle de düşünebiliriz: Bir arabanın farklı parçaları vardır. Mesela direksiyonu, motoru, gaz pedalı mevcuttur. Motor araca hareket verip onu çalıştırırken, direksiyon aracı yönetir. İşte beynin sağ lobu motor gibidir, enerji ve hareket sağlar. Sol beyin ise direksiyona benzer, arabanın hangi tarafa gideceğini belirler. Otomobilin şoförü de ön beyindir. İkisini birden idare eder¹³⁴ Genel olarak duygular iki ana grupta ele alınır: Bunlardan birisi temel duygular, diğeri ise yüksek duygulardır. Temel duygulardan bazıları hem insanlarda hem diğere canlılarda mevcutken, bir kısmı sadece insanlarda bulunur. İnsanlar ve diğere canlılarda ortak olan duygular, cinsellik, saldırganlık, açlık susuzluk gibi daha çok dürtüsel olanlardır. Yalnız dürtüsel histeriyle hareket eden insanların beyinlerinde ödül-ceza sistemi fazlaca çalışır.

Mesela, değirmenciler eşeği ilerletmek için Önünde ot sallandırır. Bu ödüllendirme yöntemi davranışı pekiştirmek içindir. Ama eşek arada bir yavaşlarsa o zaman da kamçı devreye girer, ödül ot, kamçı cezadır. İşte insan beyninde de aynı mekanizma vardır. Tabii bu işleyiş, daha çok kişiye herhangi bir şey öğretmek için kullanılır, ödül-ceza yönteminde amaç, bir şeyi özendirerek ve sevdirek ona yönelik zihinsel şartlanma oluşturmaktır. Ayrıca bu işleyiş sonucunda beyin davranışlara sınır koymayı öğrenir. Ancak insan beyni bundan farklı olarak yüksek duygulara da sahiptir. Hayatımızda sevgi, hayret, öfke, korku, üzüntü gibi pek çok duygu yaşarız ve bunları da tek bir duygu olarak ele alamayız. İnsandaki yüksek duygular, küme kümedir. Nasıl doğada ana renkler ve bunların karışımından doğan değişik renkler mevcutsa, üç temel duygumuzdan da farklı duygular ortaya çıkar. Kırmızı, sarı ve maviye benzetebileceğimiz başlıca üç duygu öbeği, sevgi, korku ve güvendir. Bu kümenin içinde alt duygular vardır. Mesela, sevgi duygusunun içinde şefkat, merhamet, iyilik gibi hisler bulunur. Korkunun içinde de nefret, düşmanlık, utanma ve öfke saklıdır. Güven duygusunun içinde ise sadakat, gayret, doğruluk benzeri alt duyguları mevcuttur. Bunların çeşitli oranlarda karışımı insanı mutlu olmaya götürür.¹³⁵

İnsan, akıl ve irade sahibi bir varlık olarak, sorumluluk taşıdığı ve ölüm sonrası sorgulanacağı için diğere canlılardan çok farklı bir konuma sahiptir. Doğumundan ölümüne kadar, onun hayatında duygu, düşünce ve davranışlarına anlamlar yüklenecek, eğitilmesi, olumlu davranışlar sergilemesi için çok farklı yöntemler uygulanacaktır. Bilimlerin koşarcasına mesafe kaydettiği, teknolojinin seyrinin takip edilemez bir ivme kazanıp hızla

¹³⁴ Tarhan, Nevzat, a.g.e. s.46

¹³⁵ Tarhan, Nevzat, a.g.e. s.46-47

yükseldiği çağımızda insanlık, insanın iç dünyasını, duygularını ihmal ettiğini ve kendi eliyle ürettiklerinin çok gerisinde kaldığını fark etmiş bulunmaktadır. İyilik ve kötülük yönünden insan tabiatının doğuştan temiz olduğu, suç ve günahlardan arınmış olarak dünyaya geldiğini biliyoruz.

Ancak insan hayatı boyunca, hem iyilik, hem de kötülük yapabilmektedirler. Peki, iyilik ve kötülük insanın doğasında mı vardır? Yoksa bunları sonradan mı kazanmaktadır? Evrenin yaratılışının temel ilkesi karşıtlıktır. Varlık ve yokluk, hayat ve ölüm, kalıcılık ve ölümlülük, esenlik ve hastalık, yaşlılık ve gençlik, mutluluk ve mutsuzluk bu evrende bir aradadır. Aynı şekilde iyilik ve kötülük de evrendeki zıtlıklardandır. Bu karşıtlık belli bir donanım ve hareket içinde evreni kemal yönüne gelişmeye sevk etmektedir. İnsanların yaptığı iyilik ve kötülükler dünyadaki imtihanlarıyla ilgilidir. Çünkü Allah, insanları denemek için yaratmış ve evreni de bu deneme sürecine uygun olarak dizayn etmiştir.” Hakikatte biz insanı katışık bir nutfeden yarattık; imtihan edelim diye onu iştir ve görür kıldık.”¹³⁶ İlahi takdire göre gerçekleşen bu düzende her şey, belirli tabii yasalara göre işlemektedir. Bu açıdan varlığın bizzat kendisini iyi ya da kötü olarak nitelendirmek mümkün değildir. Nitekim iyi ve kötü, varlıklar arasında ilişkiden kaynaklanan göreceli nitelendirmelerdir. Evrende bizzat iyinin kendisi ya da bizzat kötünün kendisi olan herhangi bir şey yoktur.

İyi ve kötü varlığın bizzat kendisi ve özü değil, içerisinde bulunduğu şartlara göre kapandığı arızı niteliklerden ibarettir. Allah, var olan her şeye gerçek özünü ve biçimini vermiş, onları kendi doğasının gerektirdiği yola yöneltmiştir: “Bizim Rabbimiz, var olan her şeye gerçek özünü ve biçimini veren ve sonra da her şeyi (kendi doğasının gerektirdiği) yola yönelten varlıktır.”¹³⁷ Tüm yaratılanlar için verilen bu biçim ve yönlendirme insan için şu şekilde dile getirilir: “Biz ona iki göz vermedik mi? Bir dil ve bir çift dudak ve ona kötülüğün ve iyiliğin iki yolunu da göstermedik mi?”¹³⁸ Yukarıdaki ayetler insanın iki yönlü yeteneğinin yaratılıştan var olduğunu ortaya koymaktadır.

İnsan iyiliği de kötülüğü de yapabilecek kapasitede yaratılmıştır. Elbette istenen iyiliktir ve insan ona yönlendirilip kötülüklerden sakındırılmaktadır:” Nefse ve onu (insanın özü olarak) şekillendirip düzenleyene; Ona kötü ve iyi olma kabiliyetlerini verene! Nefsini arındıran elbette kurtuluşa ermiştir. Onu arzularıyla baş başa bırakan da ziyan etmiştir.”¹³⁹ Ancak Kur’an insanları iyiliğe teşvik ederken, onların hiç kötülük yapmayacaklarını söylemez. Çünkü insan iyi bir yaşam tarzı sürerken zaman zaman

¹³⁶ İnsan,76/2

¹³⁷ Taha, 20/50

¹³⁸ A’la,87/2-3

¹³⁹ Şems,91/7-10

kötülükler de yapabilir. Ahlaki zaaf, günah gibi kavramlar, insanın yapabileceği kötülükleri ifade etmektedir. Nitekim bu kötülükleri, Kur'an'a göre sadece Allah'ı inkâr eden veya dinden sapmış kimseler değil, bizzat iyi kimseler de yapabilirler: “Allah, iyilik yapan, güzel davranışlarda bulunanları sever. Onlar ki bir kötülük yaptıklarında ya da kendilerine zulmettiklerinde Allah'ı hatırlayıp günahlarından dolayı hemen bağışlanma dilerler.”¹⁴⁰ Görülüyor ki günah işledikten sonra dönüp iyi işler yapmaya devam etmek de bir iyiliktir. İnsanın sadece iyilik yapıcı olarak yaratılmaması, onun farklı bir yaratılışa sahip olmasındandır. İyilik ve kötülüğü yapabilme özellikleriyle donatılmış olma, imtihan edilmenin bir gereğidir ve insan kötülük yapabilecekken iyilik yaptığında bunun hazzını duyar. Eğer insanda kötülük yapabilme özelliği olmasaydı, iyiliğin hazzını ve kıymetini anlaması imkânsız olurdu. İnsanın bu karşıt yeteneklerle yaratıldığını farklı bir açıdan şu ayetler dile getirir: “Gerçek şu ki biz insanı en güzel şekilde (Ahsen-i takvim) yaratırız. Sonra onu aşağıların aşağısına indiririz.”¹⁴¹

En güzel şekilde yaratılma, bütün insanların bedensel ve zihinsel donanımlar açısından aynı güzel şekle sahip olduklarını göstermez. Bu ifade sadece, her insanın tabii avantaj veya dezavantajlarına bakılmaksızın, doğuştan getirdiği vasıflan ve içinde doğduğu çevreyi mümkün olan en iyi şekilde kullanabilme yeteneğiyle donatıldığını anlatır. “Aşağıların aşağısına indirmek” de insanın kendi asli, olumlu kimliğini saptırmasının, başka bir deyişle yozlaştırmasının bir sonucudur. İşte insanın onu bu yozlaşmadan koruyacak/kurtaracak, onu yaratılışındaki temiz ve en güzel duruma getirecek bir sisteme olan ihtiyacı kaçınılmazdır.¹⁴² Bu ihtiyacın karşılanması ise insanda bulunan olumlu ve olumsuz duyguları bilmek ve bu duyguları tam anlamı ile eğitmekle mümkün olur.

İnsanda birbirine zıt olan birçok duygu, layık olduğu yere tevcih edildiğinde değer kazanır. Bu yüzden İslam eğitim sisteminde duyguların yönlendirilmesi önemlidir. Duygu eğitimine yeterince yer verilmediği takdirde insanda bulunan iyi duygular gelişemez. Böylelikle duygularda bir takım aşırılıklar ve sapmalar baş gösterir ve böylece insan kötü duyguların tutsağı haline gelir. Hidayet amacıyla gönderilmiş bir kitap olarak Kur'an, insanın duygularını eğitmek suretiyle onu olumsuz duygulardan uzaklaştırmayı, olumlu duygularla bezemeyi amaçlamaktadır. Kuran'daki itikadi, ameli, ahlaki bütün hükümler duygu eğitimi açısından değerlendirilebilir. Eğitim bilimi ile ilgili bir kavram olan “Duygu eğitimi”; çeşitli duyguların nasıl uygun bir şekilde kontrol altına alınacağını ve ifade edileceğinin bilgi ve

¹⁴⁰ Al-i İmran,3/134-135

¹⁴¹ Tin,95/4-5

¹⁴² Okumuşlar, Muhiddin, a.g.e. s.41

becerisinin öğretimidir. Yani bireyde kendi yaşantıları yoluyla istendik olarak duyuşsal davranış değişikliği meydana getirme sürecidir.

Duygular insan hayatında çok önemli fonksiyonlara sahiptir. Geçmişte duyguların akıl dışı, değişken, güvenilmez olduğu, insanın eğitilmemiş yönünü temsil ettiği düşünülürken son yıllarda hayatın çeşitli alanlarında duyguların olumlu ve çok önemli yeri olduğu keşfedilmeye başlanmıştır. Düşünmede duyguların önemli bir rol oynadığı, hatta akıl yürütmede her ikisinin birlikte iş gördüğü ortaya konulmuştur.

Duyguların öneminin anlaşılmasıyla zekanın farklı bir fonksiyonu olarak “Duygusal zeka” kavramı ortaya çıkmıştır. Duygusal zeka, kendimizle ve başkalarıyla başa çıkabilmeyi kolaylaştıran duyguları tanıma, anlama ve etkin biçimde kullanma yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Bu yetenek, kişinin kendini harekete geçirebilme, hedefini belirleyebilme, aksiliklere rağmen yoluna devam edebilme, dürtü ve isteklerini kontrol edebilme, ruh halini düzenleyebilme, empati yapabilme, ümit besleyebilme gücü şeklinde özetlenebilir.¹⁴³

Duyguların kontrol altına alınıp yönlendirilmesi ve gelişmesinde istek ve tekrar unsuru önemlidir. Zira duygusal zekanın gelişmesinin istek ve tekrarla mümkün olacağı ifade edilmektedir. Çünkü yeni bir davranışta ustalık kazanmak için duygusal merkezler tekrara ve alıştırmaya ihtiyaç duyarlar. Davranışlar dizisi ne kadar tekrar edilirse, altta olan beyin devreleri de o kadar güçlenir. Bu yüzden insanın duygularının farkında olup onları kontrol altına alması ve yönlendirmesi, hayat boyu devam edecek bir eğitim sürecini ifade eder. Ancak bu eğitimin gerçekleşmesi için kişinin bunu istemesi ve kazandırılmak istenen duyguların tekrarı gerekmektedir.¹⁴⁴ İ

İnsan kesinlikle duyguları eğitilmesi gereken bir varlıktır. Onun için olumlu ve olumsuz duyguları öğrenmemiz gerekir. Duyguları kavramsal olarak tanımlamada güçlüklerle karşılaşılmasına rağmen bilimsel olarak duyguları tanımlamaya ihtiyaç duyulmaktadır. Duygu genel anlamda bireyle ilişkili öznel yaşantıları, birey için önemli olan olaylarla ilişkili olarak bireyin neler yapabileceğini, bağlamın değerlendirmesini içeren, tanımlanabilir dönemleri olan bir süreç olarak ifade edilebilir. Duygu bireyin harekete hazır olmasına, önceliklerini belirlemesine ve planların yapılmasına öncülük eder. Duygulara bedensel değişimler, duygusal ifadeler (sözel ve sözel olmayan) ve hareket tarzları gibi öğeler eşlik eder. Duygu öğeleri arasındaki ilişkilerin nasıl ortaya çıktığını açıklamak için yapılan bazı araştırmalar, bu öğelerin bazen iç içe olduğu, bazen aralarında hiçbir ilişkinin olmadığı, bazen duygunun öznel yaşandığı ve Buna zaman zaman bedensel değişimlerin eşlik ettiği bir örüntüyü ortaya

¹⁴³ Erkut, Abdülkadir, Kur'an'da Hamiyyet ve Sekînet Kavramları, Marife Dergisi, Bahar 2014,s.173

¹⁴⁴ Erkut, Abdülkadir, a.g.m. s.175

koymaktadırlar. Bunun nedenlerinden biri; bilişsel, bedensel ve sözel olarak ifade edilmeleri sırasında duyguların farklı işlevlere sahip olmaları olabilir. Duyguların temel noktası, hazır bulunma için değişim, bazı hedeflere diğerlerine göre öncelik verme ve sosyal ilişkilerde araç olarak kullanılmayı gerçekleştirme olarak görülmektedir. Farklı duygusal fenomenler farklı zaman seyrine sahiptir. Yüz ifadeleri ve birçok bedensel değişim genellikle birkaç saniye içerisinde oluşmaktadır¹⁴⁵

Duyguları açığa vurmamak, onları bastırmaktan daha iyidir ve duyguların farkında olmak ve ifade etmek, bedene doğruluk ve gerçeklik akışını sağlamaktadırlar. Bununla birlikte, duygular çok kuvvetli olduğunda onları açığa vurmanın, iç ve dış karmaşalara neden olduğu görülmektedir. Dış karmaşa, güçlü duygular yaşandığında soğuk, tepkisiz, duygusal yönden yetersiz bireylere yönlendirildiğinde, içinde bulunulan duygu durumundan karşıdaki sorumlu tutulmaya çalışıldığında ve karşıdan yeterli tepki alınmadığında ortaya çıkmaktadır. İç karmaşa ise, bireyin kendisinin başlattığı veya birinin acı çekmesine neden olduğuna inandığı zaman oluşmaktadır ki, bundan dolayı birey utanç ya da suçluluk duyguları yaşayabilmektedir. Çoğu zaman bu güçlü duygular, içinde bulunulan duygulardan dolayı çevredekilerin suçlanmasına (beni kızdırıyorsun, beni ağlattın) ve birilerinin duygularını kontrol edip yönettiğine inanma tuzağına düşülmesine neden olmaktadır.

Eğer duygular, içe ve dışa dönük karmaşalara neden olduğu için dışa vurulmaması ve bastırılmaması gerekiyorsa çözüm nedir? İnsan tek başına mağarada mı yaşamalı? Kişi Ancak duygularını belirli alanlara yönlendirip yönettiğinde, bu duyguların yaratacağı Olumsuz etkilerden kısmen de olsa uzaklaşabilir. Birey duygularını dışarı vurduğunda duygularının anlaşılmasını ve değer verilmesini beklemektedir. Duyguların dışa vurumu onların diğer bireyler tarafından anlaşılmasına ve duygusal mesajların eyleme dönüştürülmesine bağlıdır. Duygular bastırıldığında ise, onların intrapsişik alanda çözümlenmesi ve daha kabul edilebilir şekle dönüşmesi beklenmektedir.¹⁴⁶ Güçlü duygular aynı zamanda büyük miktarda enerjiyi beraberinde taşımaktadırlar. Bundan dolayı organizmanın enerji depolarıdır. Eğer bu duygular kabul edilip onların taşıdığı enerji iyi bir biçimde yönlendirilebilirse ve onları anlamak için zaman ayrılırsa, bütün duygular bireyin kullanımına verilen araçlar haline geleceklerdir. Böylece birey, olumsuz duyguların taşıdığı enerjiden dolayı ortaya çıkan ürkütücü sinyallere karşı şaşkın, ne yapacağını bilemez bir hale gelmeyecektir. Örneğin, öfke ve kızgınlık bireyin algılarının sınırlarını daraltarak daha güçlü korunmaya yönelik yapılanmayı sağlayacak

¹⁴⁵ Çeçen, Rezan, Duygular İnsan Yaşamında Neden Vazgeçilmez Ve Önemlidir? Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 9, S.166, Adana, 2002

¹⁴⁶ Çeçen, Rezan, a.g.m, S.166

şekilde enerjiyi dağıtmaktadır. Üzüntü ve hayal kırıklığında enerji içe çekilerek, bu enerjinin içimizde iyileştirmeye yönelik olarak akışını sağlamaktadır. Böylece karmaşık olumsuz duygular yönlendirilerek, kabul edilebilir forma dönüştürülmeye çabalanır. Eğer olumsuz duygular göz ardı edilip yalnızca olumlu duygularla ilgilenilirse, birey doğal olanı yaşayamayan, yüzeysel ve mekanik bir yaşantı şekline sahip olur. Benzer şekilde olumlu duyguların görmezlikten gelinmesi ise, duyguların taşıdığı enerjinin içe yönelip bireyi kuşatmasına neden olur.

Kısaca, olumlu ya da olumsuz tüm duygular bireye aittir ve birey bunlarla yaşamayı öğrenmelidir. Birey bu duyguları doğru zamanda, doğru şekilde yönlendirerek hem toplum içinde, hem de kendi içinde daha olumlu, daha yapıcı, anlaşılabilir, verimli ve üretken olarak hayatını devam ettirir. Bundan dolayı eğitim, bu duyguları kontrol altına almayı sağlayan en önemli faktördür. Birçok araştırmacı, insanın temel duygularının neler olduğunu farklı farklı biçimlerde ele almıştır. Ortony ve Turner (1990) araştırmacıların esas aldığı temel duyguları liste biçiminde sunmuştur.

Buna göre :Arnold (1960)a göre temel duygular şu şekildedir: öfke (anger), tiksinti (aversion), cesaret (courage), neşesizlik (dejection), arzu (desire), umutsuzluk (despair), korku (fear), nefret (hate), umut (hope), sevgi (love), üzüntü (sadness) bu duyguların esas aldığı olgu ise hareket eğilimine göre değişmektedir.

Ekman, Friesen ve Ellsworth (1982)göre ise temel duygular şu şekildedir: öfke (anger), nefret (disgust), korku (fear), neşe (joy), üzüntü (sadness), hayret (surprise) esas aldığı olgu ise evrensel yüz ifadeleridir.

Frijda (1987)'ya göre temel duygular: arzu (desire), mutluluk (happiness), merak (interest), hayret (surprise), şaşkınlık-hayranlık (wonder), keder (sorrow)esas aldığı olgu Harekete hazırlılık şekilleridir.

Gray (1982)'a göre temel duygular: öfke (rage) ve dehşet (terror), endişe (anxiety), neşe (joy) ,esas aldığı olgu fiziksel bağlantıdır.

Izard (1972)'a göre temel duygular: öfke (anger), küçümseme (contempt), nefret (disgust), ıstırap (distress), korku (fear), suçluluk (guilt), merak (interest), sevinç (joy), utanç (shame), hayret (surprise) ,esas aldığı olgu ise fiziksel bağlantıdır.

James (1884)'a göre temel duygular: korku (fear), keder (grief), sevgi (love), öfke (rage),esas aldığı olgu ise bedensel bağlantıdır.

McDougall (1926)'a göre temel duygular: öfke (anger), nefret (disgust), kıvanç (elation), korku (fear), bağlılık (subjection), hassalık (tender-emotion), şaşkınlık (wonder) ,esas aldığı olgu ise Güdülerle ilişkidir.

Mowrer (1960)'a göre temel duygular: acı (pain), zevk (pleasure) ,esas aldığı olgu ise Öğrenilmemiş duygusal durumlardır.

Oatley ve Johnson-Laird (1987)'a göre temel duygular: öfke (anger), nefret (disgust), endişe (anxiety), mutluluk (happiness), üzüntü (sadness) esas aldığı olgu ise Önermesel içeriğe ihtiyaç duymamadır.

Panksepp (1982) 'a göre temel duygular : beklenti (expectancy), korku (fear), öfke (rage), panik (panic), esas aldığı olgu ise Fiziksel bağlantıdır.

Plutchik (1980) 'a göre temel duygular: kabul (acceptance), öfke (anger), ümit (anticipation), nefret (disgust), sevinç (joy), korku (fear), üzüntü (sadness), hayret (surprise) esas aldığı olgu ise Biyolojik sürece uyarlamaya göredir.

Tomkins (1984) 'a göre temel duygular: Öfke (anger), merak (interest), küçümseme (contempt), nefret (disgust), ıstırap (distress), korku (fear), sevinç (joy), utanç (shame), hayret (surprise) esas aldığı olgu ise Sinirsel ateşleme yoğunluğudur.

Watson (1930)) 'a göre temel duygular: korku (fear), sevgi (love), öfke (rage), esas aldığı olgu ise, Fiziksel bağlantıdır.

Weiner ve Graham (1984) 'a göre temel duygular: mutluluk (happiness), üzüntü (sadness) esas aldığı olgu ise Nitelik yönünden bağımsızdır.¹⁴⁷

Görüldüğü üzere birçok araştırmacı insanın temel duygularının neler olduğunu farklı farklı bildirmişlerdir. Ancak bu bilgilerden anlaşılacağı üzere insanın temel duygularında çeşitli ortaklıklar da bulunmaktadır. Bu çalışmada üzerinde durulacak temel duygu kavramları: öfke, tiksinti, nefret, korku, üzüntü, arzu, aşk, mutluluk ve sevinç biçimindedir. Hayat içerisinde insanın kontrolünü kaybettiği ve mantıksız davrandığı bazı anlar olabildiği gibi, kendi istediği bazı anlarda da olabileceğinden daha canlı ve mutlu Hissedebilmesi mümkündür.

Bireyin duygularını yönetme becerisi, diğer alanlardaki hedeflerine ulaşmak amacıyla hareket ederken uygun biçimde duygularını kontrol edip edememesi durumudur. Duygu yönetimi becerisi yüksek olan bireyler iş, aile gibi Ortamlarda uygun davranışlar sergilerler, okul başarıları yüksek, akran ilişkileri sağlıklı ve toplum tarafından kabul gören bireylerdir, bu duyguları gereği gibi eğittiğimizde arzu edilen insan tipine ulaşacağımız söylenebilir.¹⁴⁸ Bu bilgiler ışığında, insanda bulunan olumlu ve olumsuz duyguları öğrenip toplumun duygusal yapısını daha iyi görebiliriz.

¹⁴⁷ Bozkurt, Ferdi, Sözlüklerdeki Temel Duygu Kavramlarının Yeniden Tanımlanması: Bir Yöntem Önerisi, Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi Cilt:21, Sayı:1 S.27, Ankara,2014,

¹⁴⁸ Durmuşoğlu Saltalı, Neslihan, Duygu Eğitiminin Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Duygusal Becerilerine Etkisi(Selçuk Üniversitesi yayınlanmamış doktora tezi), Konya,2010, s.2

1.9 Duygu Eğitiminde Yararlanılacak Faktörler

İnsanlık tarihi üzerinde etkili olan faktörlerden en önemlisinin eğitim olduğu bilinmektedir. Nitekim toplumun sahip olduğu bilginin en önemli kaynağının eğitim sistemi olduğunu belirtilmektedir. Yeryüzünde yaşayan insanlar, birbirleriyle rahat ve hızlı bir şekilde iletişim sağlayabilmektedir. Her şeyin süratle gelişip değişmekte olduğu bir dünyada hayat süren toplumların, kendi öz kültürünü koruyabilmesinde ve daha güçlü bir duruma gelebilmesindeki en önemli faktör yine eğitimidir. Eğitim faktörü duygu eğitiminde en önemli sırada yer alır. Fakat eğitim faktörünü incelerken başlıca dikkat edilmesi gereken hususlar, etkenler mevcuttur. Bu hususların çocukluktan itibaren duygusal hayatımıza etkileri vardır.

Duygusal becerilerin gelişimi, bireyin ilerde diğer bireylerle ve toplumla sağlıklı ilişkiler kurabilmesi ve davranış problemleri yaşamaması açısından önemlidir. Bireyin duygusal becerilerinin gelişimini doğumdan itibaren yakın çevresindeki insanlarla ailesiyle, bakıcısıyla ve akranlarıyla olan ilişkileri etkiler. Aile çocuğun duygusal becerilerinin gelişiminde anahtar role sahiptir. Çocuklarıyla etkili bir iletişimlere olan, onların duygularına istek ve gereksinimlerine saygı gösteren, çocuklarının gün içerisinde yaptıkları etkinliklerle ilgilenen, onların görüşlerine değer veren, başarılarını takdir eden, stres anlarında onları cesaretlendiren ve destek veren aileler duygusal gelişimi olumlu yönde etkilerler. Bu destekler çocuğun duygusal becerilerini geliştirirken çocuğun okula hazır bulunuşluğunu artırır, evde ve okulda davranış problemlerini azaltırlar. Bu yüzden birçok okul öncesi eğitim programında çocuklara verilen eğitimlerin yanı sıra ailelere yönelik eğitim aktivitelerine de yer verilmektedir.

Duygusal olarak sağlıklı olan çocuklar olumlu oyun davranışı ile meşgul olurlar, çoklu arkadaşlık ilişkisi geliştirirler ve akranları tarafından kabul görürler. Oyunlarında takım çalışmasının nasıl olacağını ve birbirleriyle işbirliğini öğrenirler. Çocukların davranışları ve etkileşimleri öğretmenlerinin onlar hakkındaki algılarının ve akranların onlara karşı sergileyecekleri davranışların temelini oluşturur. Çocukların okul öncesi dönemde birbirleriyle geliştirdikleri ilişkiler daha sonra okul yıllarında akademik başarı üzerinde devamlı bir etkiye sahiptir. Çünkü bu ilişkiler çocuğun okulla ilgili olumlu duygular geliştirmesine, okul etkinliklerine ilgi göstermesine dolayısıyla da okul başarısında artışa neden olur. Ancak bunun tersine okul öncesi dönemde akranları tarafından reddedilen çocuklar okul hayatları boyunca sürekli akademik ve sosyal zorluklarla karşı karşıya kalırlar. Bu yüzden okul öncesi dönem öğretmenlerinin çocukların akranlarıyla ilişkilerinde zorluk

yaşadıklarını gördüklerinde müdahale etmesi; çatışma çözmelerine, duygularını düzenleme, kontrol ve başkalarının duygularını fark etme konusunda yardımcı olabilecek beceriye sahip olması çok önemlidir. Okul öncesi dönem çocukların ailelerinin yanından sonra zamanlarının büyük bölümünü geçirdikleri yer okul öncesi eğitim kurumlarıdır. Bu kurumlarda öğretmenlere çocukların duygusal becerilerini geliştirme konusunda aileler kadar büyük sorumluluklar düşmektedir. Tıpkı aileler gibi öğretmenlerinde çocuklara sevgi dolu ve karşılıklı güvene dayalı bir ilişki sunmaları çocukların duygusal beceri gelişimini olumlu yönde etkiler.

Aile ve çocuk arasındaki bağlılık çocuğun duygusal gelişimi açısından nasıl büyük bir öneme sahipse öğretmen ve çocuk arasındaki bağlılık da duygusal gelişim için vazgeçilmez öneme sahiptir. Bu yüzden okul öncesi dönemde öğretmen değişiklikleri mümkün olduğunca az olmalıdır.¹⁴⁹ Aynı zamanda duygusal eğitimde kullanılacak en iyi etkenlerden birisi de bireyin psigososyal gelişim evrelerini bilmektir. Bu konuda düşünürlerden birisi olan Erikson'un insanın gelişim evreleri ile ilgili görüşleri, çağdaş batı eğitimi felsefesini büyük ölçüde etkilemiştir. Erikson bireyin bilişsel, ahlakî ve dinî gelişiminin olgunlaşmasında bu gelişim alanlarının diğer safhasındaki insanlarla yüz yüze gelmesi, onlarla iletişime girmesi ve bazı çatışmalarla karşılaşmasında önemli etkilerinin olduğunu ileri sürmektedir.

Erikson insanın psikososyal evreler içinde gelişimini devam ettirdiğini ileri sürmektedir. Ona göre bireyin temel kişilik özellikleri sadece yaşamın ilk yıllarına bağlı değildir. Bireysel gelişim, yaşam boyunca devam eder. Bireyin gelişiminde hem sosyal çevrenin hem de biyolojik temelli doğuştan getirilen bazı özelliklerin rolü vardır. Erikson'a göre, insan yaşamı boyunca sekiz gelişim döneminden geçmektedir. Her bir gelişim döneminin kendine özgü farklı gelişimsel hedefleri vardır. Kişi her gelişim döneminde farklı bir çatışma veya karmaşa ile karşılaşır. Bireyin herhangi bir gelişim dönemindeki hedeflerini gerçekleştirebilmesi için, o dönemde karşılaşmış olduğu çatışmaların ya da karmaşaların üstesinden gelmesi gerekir.¹⁵⁰ Erikson'un insan gelişimi ile ilgili geliştirdiği bu sekiz evre şunlardır:

1. Temel Güvene Karşı Güvensizlik Duygusu (0-1 Yaş)

Yaşamın ilk yılında bağımlı olduğu kişilerin bebeğin temel gereksinimlerini düzenli bir biçimde karşılayıp karşılayamamaları, bebekte "güven" duygusunu ortaya çıkmasında etkili

¹⁴⁹ Durmuşoğlu Saltalı, Neslihan, a.g.e. s.40-41

¹⁵⁰ Erikson, Erik, H, İnsanın Sekiz Çağı, (çev. Bedirhan Üstün-Vedat Şar), Ankara, 1984, s. 39

olur. Eğer dönem sağlıklı geçirilirse “temel güven” duygusu edinilir. “Temel güven duygusunun” edinilmesi, annenin bebeğe ihtiyaç duyduğu huzuru vermesi, bireyin inancında tutarlılık sergilemesinde önemli rol oynamaktadır. Dönemin sağlıklı olarak atlatılması, kişiide “umut” ve “uyum” duygusunu geliştirir. Erikson “dinî duyguların” edinilmesinin de bu dönemle ilgili olduğunu dşunmştr. Bebekte, toplumsal güven duygusunun ilk belirtileri; beslenme, uyku, sindirim gibi işlevlerde düzen ve rahatlığın bulunuşudur. Bu evrede bebek tümden alıcı bir yapıdadır. Bu alıcı yapıya karşı annenin verici oluşu karşılıklı düzen ve denge sağlamaktadır. Böylece bebeğin ilk toplumsal başarısı, büyük kaygı ya da öfkeye kapılmadan annesinden belli bir süre uzak kalmasına dayanabilmesidir. Bu başarı bebeğin benliğinde, varlığı kesinlik kazanmış bir annenin olduğunu gösterir.

2. Özerkliğe Karşı Kuşku ve Utanç Duygusu (1-3 Yaş)

Bu aşamada ocuk, artık kendi davranışlarının kendine ait olduğunun farkına varmaya başlar. Yaptığı her eylem ve başlattığı her girişimde anne baba müdahalesi ile karşılaşan bir çocuğun kendi yeteneği hakkında kuşkuya kapılması durumunda, utanç duyguları geliştirmesi kaçınılmaz olacaktır. Çocuğun çevresini keşfetmesine izin verilir ve desteklenirse kazanacağı duygu,’’ özerklik’’tir.

3. Girişimciliğe Karşı Suçluluk Duygusu (3-6 Yaş)

Bu evrede ocuk kendi başına girişimlerde bulunur. Çocuğun bu konuda gelişebilmesi, girişimlerinin desteklenmesine ve merakının giderilmesine bağlıdır. Eğer ocuk, davranışlarından ve ilgilendiği konulardan ötürü eleştirilirse, bulunduğu girişimlerden ötürü suçlanma eğilimi gösteren bir kişilik özelliği geliştirir. Erikson’a göre çocuğun motor ve dil gelişimi, onun fiziksel ve sosyal çevresini daha fazla araştırmasına katkı sağlar. ocukta girişkenliğin artmasıyla, problem olan davranışları da artar. Girişkenliği, ebeveyni ve öğretmenleri tarafından cezalandırılan ocuk, gerek bu dönemde gerekse hayatının gelecek dönemlerinde yaptıklarının yanlış olduğunu düşünüp suçluluk duyabilir. Ancak, ocuğun her yaptığı davranışın onaylanması da ahlak gelişimini olumsuz etkileyebilir. Bu durumda, çocuğun yapması ve yapmaması gerekenler konusunda bir denge kurularak girişkenlikleri desteklenmelidir.

4. Başarılı Olmaya Karşı Yetersizlik Duygusu (7-11 Yaş)

Bu dönemde çocuk, yaşantılarından bazı sonuçlar çıkarabilecek biçimde düşünmeye başlar. Bu evrenin en önemli kazanımı “çalışkanlık” duygusunun edinilmesidir. Dönemin belirgin özelliklerinden birisi, kendisini başkalarıyla kıyaslamaktan kaynaklanan yetersizlik ve aşağılık duygusudur. 7-11 yaş döneminde okul yaşantısı da çocuğu etkilemektedir. Anne babanın sağlayamadığı destek bazen okuldan gelebileceği gibi, evinde anne babası tarafından beceri kazanmaya teşvik edilen çocuk, okulda kendine olan saygısının azalmasına neden olabilecek öğretmen tutumlarıyla karşı karşıya kalabilir. Öğrendikleriyle, başardıklarıyla çevresinde beğeni ve takdir toplamak bu dönemde vazgeçilmez bir ihtiyaç olmuştur. Bu nedenle gerek öğretmenlerin gerekse anne babaların çocuğun başarı ihtiyacının doyurulmasında hayati önemi bulunmaktadır. Çocuğun başarılı olma isteğinin karşılanmasında, onların yapamayacakları becerilerden ziyade, yapabilecekleri beceriler üzerinde yoğunlaşmak gereklidir. Çocuktan yeteneğinin üzerinde bir başarı göstermesini bekleyerek sonuçta başarısız olarak değerlendirmek yerine, kendi gücüne uygun düşen sorumluluklar yükleyerek başarılı kılmak en doğru davranış olacaktır.

5. Kimlik Kazanmaya Karşı Kimlik Karmaşası (11-17 Yaş)

Birey bu dönemde kendisine “Ben kimim?” sorusunu sormaktadır. Çocuk bilişsel ve bedensel gelişiminin farkına varmakta, bedenini tanımaya başlamakta ve buna uygun olarak bir kimlik belirlemeye yönelmektedir. Kişi kendisine sorduğu bu soruların cevaplarını “özdeşleşme” ve “taklit” mekanizmaları ile olacağı kişiye bürünerek cevaplamaya çalışmaktadır. Beğendiği ya da örnek aldığı birisine özenmekte ve onun gibi davranmaya başlamaktadır. Bu dönemi başarı ile atlatan kimseler kimlik duygusu edinirken, başarıyla atlatamayan kimseler kimlik karmaşasına düşerler. Yaşamın bu döneminde ergen, kişiliği için bir kimlik geliştirmeye çalışır. Kimliğini arayış çabası içinde karşı cinsten kişilere, kahramanlara, dinî konulara, öğreti ve ideolojilere, ilgi duyar ve tutkunluk gösterir. Kararsızlık ve şaşkınlık bu dönemdeki gençlerin dayanışma grupları oluşturmasına neden olur. Bu dönemde ergen, çocuklukta öğrenmiş olduğu kurullarla, yetişkinin geliştirmesi gereken değer yargıları arasında bocalar. Bireyin olumlu bir kimlik duygusu geliştirebilmesinde daha önceki gelişim dönemlerinde kazanmış olduğu kişilik özelliklerinin önemi büyüktür. Bununla birlikte, gerek anne babalar ve öğretmenler, gerekse gencin çevresindeki diğer önemli gördüğü bireyler, ergenlerin yeni rolleri araştırmalarına izin

vermelidir. Bu tür yeni rollerin sağlıklı bir biçimde araştırılması ile ergenlerin yaşamlarında daha olumlu yönelimlerle daha olumlu bir kimliğe sahip olabilecekleri unutulmamalıdır.

6. Yakınlığa Karşı Yalıtılmışlık (17-30 Yaş)

Ergenlik döneminde kimliğini bulan kişi bu dönemde artık başkalarıyla yakınlıklar, dostluklar kurabilir. Bu dönemde birey ergenlik dönemindeki akran çevresinden daha geniş ilişkiler kurmaya ve topluma karışmaya başlamıştır. Gencin yaşamında evlilik ve iş kariyeri önemli hale gelir. Bu dönemdeki krizi sağlıklı olarak atlatan kişi güvenli bir şekilde sevgiyi verme ve alma gücüne sahip olur. Aksi durumda, başkalarıyla dostluk ilişkisi kurmada güçlük çeken genç, psikolojik bir yalnızlığa itilebilir. Bu yalnızlık “toplumdan yalıtılmışlık ve terk edilmişlik” duygularını beraberinde getirir. Genç yetişkinin bu dönemdeki krizi atlatmasında, öğretmenlerine ve çevresindeki tüm kişilere karşılıklı sorumluluklar düşmektedir. İnsana sevgi ve saygıyı esas alan bir toplum yapısında, bu çatışmaların başarılı bir şekilde çözümlenebilmesi mümkündür. “Yalnızlık” ile “toplumdan soyutlanma” (isolation) kavramları birbirinden farklı anlamlara gelmektedir. Yalnızlık kavramı daha çok, bireyin toplumsal ilişkilerinin oluşturduğu dokuyu, öznel olarak algılaması durumudur. “Toplumdan soyutlanma” ise, büyük ölçüde toplumsal ilişkiler alanında nesnel verilerle ilgili bir durumdur ve toplumla bütün sosyal bağların kopmuş olması anlamına gelmektedir.¹⁵¹

7. Üretkenliğe Karşı Durgunluk (30-60 Yaş)

Bu dönem orta yetişkinlik yıllarını kapsamaktadır. Yetişkin bu dönemde üretken, verimli ve yaratıcıdır. Üretkenlik, sadece çocuk yapma ve büyütme anlamını içermemektedir. Birey için çocukları yoluyla neslini devam ettirmek önemli olduğu gibi evi dışında da gelecek nesillerin yetişmesine rehberlik ederek üretkenlik gerçekleştirilebilir. Bu evrede İş sahibi olamayan ya da evlenmemiş bireyler kendilerinin verimsiz oldukları duygusuna kapılabilirler. Bu dönemin olumlu bir şekilde atlatılması için bireyin evini, işini paylaştığı kişilere önemli sorumluluklar düşmektedir.

¹⁵¹ Lehr, Ursula, Yaşlanmanın Psikolojisi, Bilimsel ve Teknik Yayınları Çeviri Vakfı Yay. (çev. Neylan Eryar) İstanbul, 1994, s. 315.

8. Benlik Bütünlüğüne Karşı Umutsuzluk (60+ Yaş)

Yaşlılık yıllarını kapsayan bu dönemde birey ya önceki yedi dönemin olumlu birikimi sonucu benliğini tam olarak bulmuştur ya da önceki dönemlerde yaşadığı çatışma tecrübeleri sağlıklı olarak geçirmeme sonucu umutsuzluklar içinde bulunmaktadır. Bu dönem, üretken geçen bir yaşamın sağlamış olduğu doyum ile yıllarını anlamsız geçirmiş olmanın umutsuzluğu arasındaki çatışmayla belirlenir. Diğer tüm gelişim süreçlerini ve gelişim dönemlerini başarı ile tamamlamış olan yaşlı birey artık hikmete ulaşmakta ve ölümü kabullenebilmektedir. Benlik bütünlüğüne ulaşmış yaşlı birey için, çevrede o güne değin üretmiş olduğu şeylerden genç kuşakların yararlanmakta olduğunu görmenin verdiği haz yaşanır.

Sonuç olarak, insanın kişiliğinin şekillenmesinde ve gelişiminde başlangıçta anne ya da onun yerine geçen yetişkinden başlayarak daha sonra aile, okul, şehir ve dünyadaki diğer insanlar önemli rol-faktör oynamaktadır. Mutlu insanlardan oluşan sağlıklı bir toplum oluşturmak için, bireyin her dönemdeki temel ihtiyaçlarını en iyi şekilde doymasını sağlamak, çatışmalarını çözümlemesine yardım etmek üzere çaba harcamak gerekmektedir.¹⁵² Erikson doğumdan ölüme kadar insan hayatının fiziksel ve psikolojik olarak olgun bir organizma olabilmesi için sosyal tesirlerle etkileşimde bulunma durumunda olduğunu ortaya koymuştur. Sonuçta da olumlu kuşaklararası iletişim; sağlıklı bilişsel, duygusal, sosyal ve manevî gelişimin ortaya çıkmasına katkı sağlayacaktır. Erikson'un teorisinin kuşaklararası din eğitimi için en önemli yönü, herhangi bir gelişimsel görevi tamamlamanın sosyal iletişime dayanmış olmasıdır. İnanç gelişimi de bağımsız ve izole edilmiş olarak değil, sosyal ve kişiler arası iletişim sonucu gerçekleşmektedir.

Erikson'un düşüncesine göre eğer anne babalar çocuklarını iyi yetiştirebilir ve yönlendirebilirlerse çocuklar da anne babalarını iyi yönlendirebilirler. Diğer bir deyişle anne babalar eğer kendilerini iyi yetiştirebilirlerse çocuklarını da iyi bir şekilde yetiştirebilirler. Erikson insan hayatını çeşitli safhalara ayırması anlayışından hareketle kuşaklararası din eğitimi açısından da insan hayatının her safhasını kuşakların birbirine muhtaç olması bakımından bölümlere ayırabiliriz. Çocuklar yetişkinlere, "güvenilir rol modeli" kimseler olarak ihtiyaç duyarlar. Yetişkinler çocuklara dinî değerleri formal ve informal eğitim etkinlikleriyle öğretmekle kalmaz aynı zamanda kendi inançlarını onlarla paylaşırlar. Yetişkinliğe hazırlanma aşamasında olan ergenler, hem aile hem de aile dışındaki rol modellerine ihtiyaç duyarlar. Genç yetişkinler dostluk, arkadaşlık ve iyi ilişkiler kurmak

¹⁵² Erikson, a.g.e. s.12-48

isterler. Onlar kendilerine rehberlik yapacak kimselere ihtiyaç duyarlar ve kendilerinden daha genç olan kimselere rehberlik yaparlar. İleri yetişkinlik dönemindeki bireyler de tecrübelerini başkaları ile özellikle kendilerinden daha genç olanlarla paylaşmak isterler.¹⁵³

Bu bağlamda duygu eğitiminde en önemli faktörlerden biriside şüphesiz din faktörüdür. Çünkü her birimiz insan olarak bir duygu ve düşüncenin etkisi altında belli bir ruh halini yaşar ve nefis fonksiyonlarıyla içli dışlı durumda oluruz. Bir yere bakma, dinleme okuma, bir şey yeme, bir söz söyleme, tutum ve davranışta bulunma, hayaller kurma, iç planlama, cinsellik, bilinçaltı-bilinç çatışmaları, yüzümüzdeki ifade, korku, üzüntü, öfke vb duygularımızı yaşama, oturma yürüme uyuma bile, dinin konusu olabilecek anlamlar taşır. Erikson'a göre çocuğa bakımla verilen güven, onda daha sonra gelişecek olan dindarlığın temel taşı konumundadır.

Bütün dinlerde Tanrı'ya yönelik belli aralıklarla çocuksu bir boyun eğme, diz çökme ve secde etme gibi insanın acizliklerini sembolize eden davranışlar bulunmaktadır. Ayrıca dinlerde dua ve ibadetlerde kötü düşünce ve davranışların itiraf edilmesi ve Tanrı'yla içsel birleşim için ateşli bir arzu hissedilmesi ve bireysel güvenin temel bir inanca, bireysel güvensizliğin ise genellikle "kötü" kavramıyla ifade edilen durumlara dönüşmesini beraberinde getiren bir sezgi bulunmaktadır.¹⁵⁴

Erikson'a göre hayatın ilk yıllarında çocuğun ilk din tecrübesi anne babasının sevgisi ile ilgilidir. Bu dönemde çocuklarda iletişim, güven ve ümit temeline dayanmalıdır. Bu evrede çok önemli olan güven unsuru, ümidin gelişmesinde kuvvetli bir dürtüdür. Güven ve ümit inancın kapasitesi ile ilgilidir. Ümit inancın oluşmasında hayati öneme sahiptir. Bireyin hayatında ümit olarak başlayan şey, olgun inancın oluşmasına imkan sağlar. Çocuğun dindarlığı anne babasına duyduğu güvene kadar uzanır. Çocuk anne babasına güven duymayı öğrenmek suretiyle Allah'a güven duymayı öğrenmektedir.¹⁵⁵ İkinci safhada kendi davranışlarının kendine ait olduğunun farkına varmaya başlayan çocuk için otonomi, merkezi konumdadır. Sosyal kurumların kanunları, bireylerin istekleri ile başkasının isteklerini düzenlemektedir.

Din'de de aynı şekilde bireyin özgür iradesi ile Allah'la olan ilişkilerini düzenleme söz konusudur. İnsan iradesinin gelişmesi, hem diğer insanlarla hem de Allah'la ilişkileri öğrenmede kişilik oluşumunun önemli bir bileşenidir. Çocuk bu aşamada iken daha bağımsız

¹⁵³ Kılavuz, M.Âkif, Gürses İbrahim, Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklararası Din Eğitimi ve İletişiminin Önemi, U.Ü.İ.F.D. Cilt: 20, Sayı: 2, Bursa, 2011, s.160-161

¹⁵⁴ Karaca, Faruk, Dinî Gelişim Teorileri, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul, 2007, s.106

¹⁵⁵ Karaca, Faruk, a.g.e. s. 119

olmayı öğrenirken öğrenilenler ona karşılıklı dayanışma çerçevesinde bir temel oluşturur.¹⁵⁶ Otonomi dönemindeki çocuk için günlük hayatta Allah'ın isteklerinin farkındalığında olmak önemlidir. Burada vicdanın rolü önemli bir faktördür.

Araştırmalar, ileri yaştaki çocuklar için tüm insan kabiliyetlerinin Allah'ın bir hediyesi olduğunun farkında olduğunu ortaya koymuştur. Bu açıdan kabiliyetlerin nasıl kullanılacağı ile ilgili kararlarda çocuk, Tanrı'nın iradesi ve O'nun istekleri doğrultusunda bilgilendirilmelidir. Üçüncü aşamaya giren çocukta hayatla daha çok ilgilenmeye başlaması sonucu vicdan duygusu uyanmaya başlamıştır.

Din eğitimi açısından ele alındığında vicdan, başkaları ile iletişim içinde iken bireyin Tanrı ile olan içsel bir iyilik duygusu içinde olması anlamına gelmektedir. Erikson bireyin vicdanının dinî duygu gelişiminde özellikle Allah ile olan ilişkilerinde önemli bir etkisi olduğunu düşünmektedir.

Okul yıllarında 4. Aşamaya gelen çocukta yeterlilik duygusunun gelişmesi söz konusudur. Gözlemlene ve katılma isteği genç bireyde, "hayatın anlamı" olduğu anlayışını kavraması bakımından sayısız fırsatlar sağlar. Artan bir şekilde insanın bireysel kabiliyetlerinin farkına varması, kendisine bahşedilenlerden haberdar olması söz konusudur. Bu farkındalık inanan bireyin, kendisine bu nimetleri veren Allah'a yönelmesine vesile olmaktadır. Bağımsızlık ve yeterlilik duygularının uygun bir şekilde dengelenmesi cinsel kimlik ve samimi ilişkilere rehberlik etmekte, bunların her ikisi de büyük oranda birçok insan için kendilerini Tanrı'yla ilişki içinde gördükleri çeşitli yolları belirlemektedir.

Beşinci aşama, insan hayatında bireysel kimliğini oluşturma çabasında olan ergen açısından önemli bir yere sahiptir. Birey bu aşamada kimliğini başkalarıyla ve nihaî bir varlık olan Tanrı ile ilişkileri sonucunda oluşturur. Güven ve ümit unsurları bu aşamada, kişilik oluşumu ile ilgili olarak yeniden su yüzüne çıkar. İnsan hayatının dinî ölçüsünü kavramada etkili olan ideolojinin benimsenmesi, kişilik oluşmasında etkilidir. Erikson ideolojinin, dinî uyumu da içine aldığını düşünür. O Mahatma Gandhi ve MartinLuter'in kişinin Allah ile ve kendisi ile olan ilişkisi sonucu yeni bir düşünceye ulaştığı fikrinin bir gerçek olduğunu ileri sürer. Ergenlere öğretilen bilgilerin bireysel kimlik kazandırma biçiminde olması bu aşamada önemlidir. Bu noktada bireysel kimliklerinin bir parçası olarak "dinî bir ölçü"ye sahip olma gençler için hayati bir önem arz eder. Özellikle kişiliğin bu dinî ölçüsü, hayat boyu devam edecektir.

¹⁵⁶ Karaca, Faruk, a.g.e. s. 95

Altıncı aşamadaki genç yetişkinler için sevgi önemli bir özelliktir. Bu dönemde izolasyondan kurtulma ve yakın ilişki, insan sevgisinin ve din kardeşliğinin daha derin bir şekilde hissedilmesine ve geliştirilmesine imkân sağlayacaktır. Sevgi ve kardeşlik İslam inancının da temelini oluşturmaktadır. Genç yetişkinler bu dünyada Allah'a bireysel bağlılığın ne demek olduğunu daha zengin bir şekilde tecrübe edeceklerdir. Bu vurgu, üretkenliğin geliştirilmesinde yetişkinler için önem arz etmektedir. Bu aşamada eğitimsel çabalar; zamanlarını, maharetlerini ve her şeyi yaratan varlık için kullanmadaki görevlerini hatırlatacaktır. İlk yetişkinlik yıllarında birey için, "kendi beklentilerimi nasıl gerçekleştirebilirim?" veya "ben nereye gidiyorum?" soruları ön plana çıkmaya başlamaktadır.

İlk yetişkinlik döneminde insanî değerlere ve o değerlerin toplumdaki fonksiyonlarına karşı artan bir dikkat söz konusudur. Ahlakî kurallar basit bir şekilde mutlak ve değişmez kurallar olarak değil, aksine daha çok kişisel değerlendirme ve hayatî deneyimlere göre algılanır. Bu yüzden de ilk yetişkinlik döneminde diğer grupların refahına karşı kişisel ilgi büyür. Genç yetişkin hastaya, fakire ve mazluma karşı büyük ilgi duymaya ve bazen de kendinden daha çok önem vermeye başlar. Bu dönemde hem bireylere hem de tüm insanlığa karşı empatinin artışına doğru bir eğilim vardır. Yetişkinlik evresinde bireysel değerlerde farklılaşmalar söz konusu olmakla birlikte, bu değerler bir bütün olarak dinî bir öneme sahiptir.

Araştırmalar otuz yaş civarında, kişilerin yeni bir hayat safhasına girdiğini göstermektedir. Orta yetişkinlik dönemindeki kişiler en azından kendi çocuklarına örnek olma ve onların da ibadetlerini yerine getirmelerini sağlamak için, dinî vecibeleri yerine getirme konusunda kayıtsız kalmamaktadırlar. Dolayısıyla çocuklar, dolaylı bir şekilde yetişkin dindarlığını etkilemektedirler. İnsanların bireyciliğe önem verdiği günümüzde, "üretkenliğe karşı durgunluk" aşamasındaki birey, başkalarına ve diğer nesillere daha fazla ilgi göstermenin gerekliliğine daha fazla önem atfedebilir.

Erikson'un gelişim evrelerinin sonuncusu, yaşlılık dönemini içermektedir. Son aşamada daha önceki evrede elde edilen değerler ve unsurlar bütünlük ve anlam kazanır. Bu dönemde din bireylere bütünlük kazandırmada yardımcı olur Kendi benliğini ve bütünlüğünü sağlayan birey daha sonra Allah ile olan bütünlüğünü sağlayabilecektir. Bütünlük duygusu kişinin kendisi, başkaları ve Allah'la iyi ilişkiler içinde olması anlamına gelmektedir. Benlik bütünlüğüne ulaşmış kişi, sonucu kesin belli olan gelecekte, yani ölümden, ürkmez. Benlik bütünlüğü duygusundan yoksun oluşun belirtisi; günlerin iyi yaşanmamış olduğu duygusu, yeni baştan yaşama özlemi ve ölüm korkusudur. Ölüm korkusunda, bireyin biricik ve bütün

bir yaşamı oluşunun kabul edilmeyişi vardır.¹⁵⁷ Bu faktörler genel anlamda incelenip ele alındığı takdirde duygu eğitimi için çok önemli bir rehber olacaktır.

1.10.Duyguların Eğitiminde Ailenin Ve Çevrenin Etkisi

Doğumdan itibaren başlayan dini gelişimin seyri ailenin etkisiyle değişebilmektedir. Çocukta gizil halde bulunan inanma duygu ve ihtiyacının güdülenmesi ve gün yüzüne çıkarılması ailenin vereceği doğru bir eğitim ve sergileyeceği doğru tavırla ilgilidir.¹⁵⁸ Özellikle hayatın ilk yıllarında çocuğun ilk din tecrübesi, anne babasının sevgisi ile oluşmaktadır. Bu dönemde çocuklarda iletişim, güven ve ümit temeline dayanmalıdır. Bu evrede çok önemli olan güven unsuru, ümidin gelişmesinde kuvvetli bir dürtüdür. Güven ve ümit inancın kapasitesi ile ilgilidir. Ümit inancın oluşmasında hayati öneme haizdir. Bireyin hayatında ümit olarak başlayan şey, olgun inancın oluşmasına imkan sağlar. Çocuğun dindarlığı anne babasına duyduğu güvene kadar uzanır. Çocuk anne babasına güven duymayı öğrenmek suretiyle Allah'a güven duymayı öğrenmektedir.¹⁵⁹

Duyguların eğitiminde duygusal gelişim nasıl olmaktadır öncelikle bu konuyu ele alalım. Birey hakkında herhangi bir yargıda bulunabilmek için kişinin duyguları ve duygusal gelişimi bilinmelidir. Duygusal gelişim bir sistem gibi çalışmaktadır. Duygusal girdileri, duygusal süreci, duygusal çıktıları ve duygusal dönütleri bulunmaktadır. Bireyin duygusal gelişimi olgunlaşma ve öğrenme sonucu oluşmaktadır. Zihinsel gelişimde yer alan olgunlaşma, uyarana uzun süre bağlı kalma veya uyaranla ilgili duygusal çıkarımlarda bulunma sürecinde bireyi etkilemektedir. Hatırda tutabilme ve unutma gibi zihinsel becerilerin gelişimi duyguları etkilemektedir. Biyolojik olarak duyguları etkileyen hormonal iç salgılarında belirli olgunluğa gelmesiyle daha doğru duygusal gelişim sağlanmaktadır. Öğrenme açısından incelendiğinde ise deney yanılma, taklit, özdeşleşme ve koşullanma gibi öğrenme kuramları yoluyla bireyde olumlu gelişim sağlanır. Özellikle anlatılan bazı hikayelerden sonra kazanılan korku duygusu bunun en açık kanıtı olarak belirtilmektedir.

Okul öncesi dönemde çocukların özellikle kelime haznelerinin kısıtlılığından dolayı duygular çok önemli sosyal işaretler anlamına gelir. Bu yüzden eğitimcilerin sosyal becerilerin gelişimi için duygusal becerilerin gelişiminin ne kadar önemli olduğunun farkında olmaları ve eğitim programlarında duygusal becerileri geliştirici etkinliklere yer vermeleri

¹⁵⁷ Kılavuz, M. Âkif, Gürses, İbrahim, a.g.m. s. 164

¹⁵⁸ Bilecik, Sümeyra, Anne Baba Tutumlarının Bireylerin Din Algısına Etkisi, Değerler Eğitimi Dergisi, Cilt 15, No. 33, Haziran 2017,s.8

¹⁵⁹ Karaca, Faruk, a.g.e, s. 52.

gerekmektedir. Çocuğun duygusal gelişimi onun uzun dönemde okul uyumu, akran ilişkileri ve okul başarısı üzerinde çeşitli etkilere sahiptir. Özellikle ilk ve orta çocukluk döneminde görülen davranış problemlerinin temelinde duygusal becerilerin kazanılmasındaki eksiklikler rol oynamaktadır.

Duygu, heyecan, refleks, haz ve elem duygusal gelişime ışık tutabilecek temel kavramlardır. Gelişim, belli dönemlerde birbirini izler ve düzenli olarak devam eder. Bu süreçte birey tüm bu duygusal kavramları yaşar. Bu kavramlar duygusal gelişimi açıklamada yardımcı olur. Duygusal davranışların bir kısmı doğuştan getirilir bir kısmı da sonradan kazanılır ancak bireyin gelişimiyle bu davranışlarda geliştirilebilir. Sosyal ve duygusal öğrenmenin temel yapı taşı olan kendini tanıma basamağında birey sahip olduğu duygusal kavramları doğru kullanabilmelidir. Bu amaçla kavramları doğru tanımak oldukça önemlidir.

Mutluluk ve hoşnutluk gibi organizmanın hoşuna giden duygulara haz; bireye zarar veren ve organizmanın hoşuna gitmeyen duygulara ise elem denir. Haz ve elem bu kadar kolay tanımlanmasının yanında tüm duyguların içinde yer alması ve duyguların ortaya çıkarılmasında belirleyici olması genellik ifade eder. Bu nedenle haz; bir güdünün doyumunu sağlandığında veya bir hedefe erişildiğinde duyulan his şeklinde de tanımlanır. Bu merak, araştırmacı güdü gibi öğrenilmemiş güdüler ve sosyal onay, statü gibi öğrenilmiş güdüler için geçerlidir Olumlu veya olumsuz, çoğunlukla yoğun duyulan ve organizmada gerginlik yaratan duygulara ise heyecan denir. Heyecanlar, çok yoğun ve kısa süreli duygulardır ve pek çok fizyolojik değişikliği beraberinde getirir. Heyecan anında kalp atışları düzensizleşir, solunum sisteminde, kan basıncında, salgı bezlerinde, düz ve çizgili kaslarda, mide bağırsaklarda değişiklikler oluşmaktadır.

Duygular insan yaşamının ayrılmaz parçalarıdır. Herkes hatta birkaç aylık bebek bile duygulara sahiptir. Onlar da gülümser, ağlar, sevildiğini anlar, öfkelenir ve korkarlar. Sadece duyguların değerlendirilmesiyle bile insanlar hakkında çok önemli bilgiler toplanabilir. Her duygunun güdüleyici bir özelliği, kişisel bir anlamı ve davranışlara yansıyan bir anlatımı vardır. Duygunun ifadesi evrensel olabileceği gibi kişiye özgü farklılıklar da taşıyabilir.¹⁶⁰ Klinnart (1981) annenin tepkilerinin bebeklerin yabancı nesnelere tepki verme biçimini değiştirebileceğini ortaya koymuştur. Bebekler, annelerin yüz ifadelerini bir rehber Olarak kullanırlar. Eğer, anne bir oyuncağa korkuyla tepki verirse bebekler anneye doğru yaklaşır. Eğer anne oyuncağa pozitif bir tepki verirse, bebekler oyuncağa yaklaşır. Bebekler arasında on dört yirmi iki aylık olanların, altı dokuz aylık olanlara göre, annenin yüzünün en iyi bilgi

¹⁶⁰ Durmuşoğlu Saltalı, Neslihan, a.g.e. s.18-19

kaynağı olduğunun daha fazla farkında oldukları gözlenmiştir. Bebekler, sosyal davranışı düzenleyen duygunun önemini vurgulayan bir rehber olarak kişileri kullanmayı öğrenmişlerdir Houtmeyers (2000), okul öncesi çocukların bağlanma düzeyleri ve duygusal zekâları arasındaki ilişkiyi araştırmıştır.

Dört yaşındaki 31 çocuğa, ebeveynlerine ve öğretmenlerine bağlanma ve duygusal zekâ ile ilgili testler uygulanmıştır. Çocukların duygusal zekalarını, duygusal farkındalık, empati ve başarı boyutları ile ele almıştır. Sonuçlar anneye bağlanma ile duygusal zekâ arasında anlamlı bir ilişki olmadığını göstermiştir. Fakat babaya olan güvenli bağlanma çocukların dışsal davranış problemlerinin az olması ile ilişkili bulunmuştur. Çocuğun ve ebeveynin cinsiyetine göre bakıldığında, kız çocuklarının anneye bağlanmalarının, duygusal zekânın alt boyutu olan uyum başarısıyla ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Izard, Fine, Schultz, Mostow, Ackerman ve Youngstrom tarafından sosyoekonomik düzeyi düşük ailelerden gelen 72 okul öncesi dönem çocuğu üzerinde yapılan izleme türü bir araştırmada, beş yaşından itibaren çocuklar dört yıl süreyle izlenmiştir. Araştırmanın sonucunda çocuklara verilen duyguları anlama becerisinin geliştirilmesine yönelik eğitimin çocukların sosyal davranışları ve akademik başarıları üzerinde önemli bir etki yarattığı, davranış ve öğrenme problemlerini azalttığı, sözel iletişimi artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Bulgular okul öncesi dönem çocuklarının başkalarının yüz ifadelerini tanıyabilmesinin ve duygularını anlayabilmesinin yaşamın ileriki yıllarındaki sosyal ilişkiler ve akademik başarılar üzerinde etkili olduğunu göstermiştir.¹⁶¹

Bu bağlamda duygusal eğitim doğumla başlayan ve çocukluk dönemiyle devam eden bir süreçtir. Çocukluk döneminden itibaren duygusal eğitim süreci aile tarafından iyi takip edilirse bireyler daha sağlıklı yetişir. Bebeklik ve çocukluk dönemi duygusal gelişimin ayrıntılarına çok girmeyeceğiz ancak özellikle okul yaşamına başlama yaşı kabul edilen 6 yaşın duygusal özelliklerine bir göz atacağız.

6 yaş çocuklarının genel duygusal özellikleri şöyle sıralanabilir:

- En önemli duygusal ihtiyaçları sevilme, beğenilme, değer verilmektir. Anneleri, Öğretmenleri ve başka yetişkinler tarafından ne kadar ilgi ve şefkat görürlerse, ruhsal Yapıları o kadar yerinde olur.
- Buldukları toplulukta ilgi odağı olmak isterler. Etrafındaki bireylerin hepsinin Onunla ilgilenmesini onu sevmesini isterler. Evde, anne babanın, okulda öğretmenin Sevgisini paylaşmak ona zor gelir.
- Başarılı olma ihtiyacı duyarlar. Gerçek başarılar elde edemezlerse hayali başarılarla

¹⁶¹ Durmuşoğlu Saltalı, Neslihan, a.g.e. s.47-48

Övündükleri görülür.

- Bu dönemde korku, öfke, kıskançlık, neşe, sevgi gibi duygular bir çocuğun gününü Birbiri ardına doldurabilir. Duygusal durumları çabuk değişir. Kolay kırılır, çok kolay Ağlar ve çok kolay öfke nöbetlerine girer.
- Duygularını açıkça ve özgürce ifade etme eğilimindedirler.
- Arkadaş ve kardeş kıskançlığına sık rastlanır.
- Eleştiriye duyarlıdırlar ve başarısız olmaktan hoşlanmazlar¹⁶²

İşte bu bağlamda çocukluktan yetişkinliğe geçen birey, toplum hayatına en küçük topluluk olan aileden başlayarak girecektir. Önce ailesine, sonra üyesi bulunduğu topluma ne kadar bağlı olursa o kadar huzura ve hışıya ulaşacaktır. Bundan dolayı duygusal eğitimde aile ve çevre faktörü çok önemlidir.

Aile, eşler için bir huzur ortamı çocuklar için güven ve emniyet kaynağıdır. Aile evrensel bir kuramdır. Bu sebeple farklı kültürlerde ve coğrafyalarda aile içi roller başkalık gösterse bile, aile kurumunun öyle özellikleri vardır ki onlar “aile” kavramından soyutlanamazlar. Bir kurum olarak ailenin birçok fonksiyonu vardır. Bunlar arasında; biyolojik ve duygusal fonksiyon, sosyalleştirme fonksiyonu en başta gelenlerdir. Ailenin bu üç işlevini başka müesseselerin yerine getirmesi imkânsızdır. Statü ve prestij sağlama, koruyuculuk, ekonomik görev, boş zamanları değerlendirme gibi görevlerin tümü de aile tarafından tabii ve esnek bir şekilde kendiliğinden yerine getirilmiş olur. Ailenin biyolojik yönü, toplumda çoğalmanın ve insan soyunun üremesinin temel şartıdır. Hukuki düzenlemeler ile toplumsal kabiliyet kazanan iki ayrı cinsin bir araya gelmesi yani evlilik olayı, toplum hayatındaki doğabilecek birçok karışıklığı kökten yok eder.

Özetle söylemek gerekirse aile bir yandan insanın tabii içgüdülerinin karşılandığı bir ortam olurken diğer yandan toplumu oluşturan bireylerin nicelik ve niteliklerini belirleyen toplumun en küçük birimidir. Aile içinde yerine getirilen en önemli görevlerden biri de duygusal açıdan tatmindir. Anne-baba, anne-çocuk, baba-çocuk gibi aile içi İkililerin karşılıklı ve dönüşümlü, hak ve görevleri vardır. Büyüklerden küçüklere doğru, sevgi, şefkat, merhamet anlayış, küçüklere büyüklere sevgi, saygı, itaat şeklinde beliren doğal duygusal münasebetler aileyi toplumun diğer kuramlarından ayıran en belirgin özelliklerdir.¹⁶³ Aile kurumunun bir görevi de toplum için çocuğu sosyalleştirmesidir. Sosyalleştirme veya toplumsallaştırma çocuğun içinde yaşadığı toplum için yetiştirilmesidir. Aile çocuğa uygun örnekliklerde bulunarak değerler ve duyguların öğrenilmesi ve kişiselleştirilmesi konusunda

¹⁶² Durmuşoğlu Saltalı, Neslihan, a.g.e. s.25

¹⁶³ Ayhan, Halis, a.g.e. s.45-46

rehberlik eder. Böylece çocuk içinde yaşadığı toplumun davranış kalıplarını çoğu zaman farkına varmadan kabullenir. Ferdin, toplumun davranış şekillerini kendi kişiliğine mal etme sürecinde bu şekilde olmaktadır. Burada toplumun birey üzerindeki etkisi söz konusudur. Böylece toplum, kendi kültürünü bir kuşaktan diğerine aktarır.

Toplum ortaklaşa olarak benimsediği beklenti ve isteklerini, değer sistemlerini, ideallerini bireye aşılabilir ve bireye toplumsal rolünü öğretir. Bir diğer açıdan toplumsallaşma ise bireyin içinde bulunduğu çevreye uyarlama olayıdır. Böylece birey, örgütlenmiş toplumsal yaşamın herkes tarafından kabul edilmiş ve onaylanmış hareket biçimlerine uyulanır. Bu uyarılma için toplumun davranış biçimlerini öğrenir.

Toplumda konuşulan dilin, öğrenimi, geleneksel davranış biçimleri, görgü kuralları, üstün tutulan dinî, ahlâkî hükümler ve değerler, kültürel miras ilk önce aile yoluyla bireye aktarılır. İlk çocukluk yıllarında bütün toplumsal değerler ve davranış biçimleri tereddüt edilmeden kabul edilir. Ancak ergenlik çağı bu açıdan problemlerin yoğun olarak yaşandığı bir dönemdir.

Ergenlik çağı, organik bakımdan kişiliğin başladığı dönemdir. İnsanın her şeyi kendi gücüyle yerine getirebileceğini sandığı, hiç kimseye minneti olmadığını zannettiği bir çağdır. Her şeyi yapabilir, her konunun üstesinden gelebilir. Sanki dünyanın en güçlü ve kabiliyetli insanı kendisidir. Bu dönemde saygısız, kendini beğenmiş, bencil bir insan olabilir. Ailesinden en çok uzak ve kopuk yaşamayı istediği bir yaş devresidir. Ergenlerin sosyal hayatına ait problemleri en açık şekliyle, uyumsuzluk, sosyal inziva, çevresine karşı ilgisizlik veya kızgınlık gibi durumlarla kendini gösterebilir.¹⁶⁴

Hayat içerisinde insanın kontrolünü kaybettiği ve mantıksız davrandığı bazı anlar olabildiği gibi, kendi istediği bazı anlarda da olabileceğinden daha canlı ve mutlu hissedebilmesi mümkündür. Bireyin duygularını yönetme becerisi, diğer alanlardaki hedeflerine ulaşmak amacıyla hareket ederken uygun biçimde duygularını kontrol edip edememesi durumudur.

Duygu yönetimi becerisi yüksek olan bireyler iş, aile gibi ortamlarda uygun davranışlar sergilerler, okul başarıları yüksek, akran ilişkileri sağlıklı ve toplum tarafından kabul gören bireylerdir. Duygusal beceriler ile sosyal beceriler arasında kuvvetli bir bağ olduğundan duyguların sosyalizasyonunun anlaşılabilirliği açısından duygusal becerilerin iyi bilinmesi gerekmektedir. Duygularını doğru olarak ifade edebilme ve duygu-durum ilişkisini anlayabilme becerileri anlamına gelen duygusal farkındalık önemli bir duygusal yetenektir.

¹⁶⁴ Ayhan, Halis, a.g.e. s.46-47

Sosyal bilgi işleme modeline göre çocuklar sosyal ipuçlarını ve duyguları tanıma becerilerine güvenirlerse uygun sosyal etkileşimlere girerler. Duyguları doğru olarak tanımlayabilme çocuğun sosyal çevresi içinde olumlu bir yer edinmesini sağlarken, duygusal farkındalığa ilişkin bozukluklar örneğin öfke işaretlerini yanlış değerlendirme çocuğun sosyal ve davranışsal sorunlar göstermesine sebep olur. Ayrıca, duygusal gelişim açısından risk altındaki çocukların en erken çağda tespiti, ileride oluşabilecek davranış sorunlarının önlenmesi açısından da hayati öneme sahiptir. Davranış sorunlarının önlenmesi olumsuz davranış ve duygulanımlara alternatif yollar öğretilmesi ve çocuğa erken yaşlardan itibaren olumsuz duygu ve davranışlarını tanıyabilmesi ve kontrol edebilmesine yönelik bir eğitim verilmesi ile mümkündür.¹⁶⁵

Duygusal eğitim bağlamında baktığımızda teknik anlamda Çocukların geliştikçe karmaşıklaşan ve tamamlanan duygusal becerileri, sosyal beceri gelişimleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Örneğin ortaya çıkan bir problemin oluşumunun analiz edilmesi ve çözülmesi önemli bir sosyal beceridir. Ancak bu bilişsel yöntemlerin gerçek yaşamdaki durumlar (örneğin çocuk ağlarken) için etkili bir şekilde kullanılması olası değildir. Çocuk problemin yarattığı duygusal sonuçları anlayıp, ortaya çıkan duygularını yönettiği takdirde problemleri düşünerek çözebilir. Benzer şekilde çocuklar kendilerinin ve ya diğer bireylerin duygularını yanlış anladığı takdirde, zeka kapasiteleri nasıl olursa olsun problemlere yanlış çözümler bulurlar. Bu tür dürtülerin yanı sıra çocuğun duyguları hakkında konuşma ve kişilerarası problem çözme motivasyonları yetişkinlerin ve akranlarının model olmasından ve pekiştireçlerinden oldukça etkilenir. Duyguları tanıma ve anlamının sosyal beceriyi geliştiren beceriler olduğu birçok teoriden anlaşılmaktadır.

Son zamanlarda bir çok çalışmada duygusal beceri kelimesinin yerine duygusal zeka kavramı kullanılmaktadır. Kendi duygularını tanıma, anlama, düzenleme, ifade etme ile diğer insanların duygularını tanıma ve anlama becerileri de duygusal zeka kavramının içerisinde yer alır. Hissettiği bir duyguyu olduğu gibi tanımlama duygusal zekanın temel noktasıdır. Bireyin duygularının her an farkında olması ve tanınması kendisine ilişkin algılaması için hayati öneme sahiptir.

Duygularından kesin bir şekilde emin olan insanlar kendi yaşamlarının yöneticileridir. Duygusal zeka kuramını geliştiren ve savunan bilim adamları tarafından duygusal zekanın mutlu yaşam ve başarıya ulaşmada bilişsel zekadan daha önemli olduğu ileri sürülmüştür. Bu noktalardan yola çıkarak Duygu Eğitimi Programının odak noktası çocukları duygularını,

¹⁶⁵ Durmuşoğlu Saltalı, Neslihan, a.g.e. s.2

ihtiyaçlarını, deneyimlerini, düşüncelerini ifade etme konusunda cesaretlendirmek ve onlara akranları ve öğretmenleri tarafından saygı duyuldukları, dinlenildikleri ve önemli olduklarını hissettikleri bir evre sağlamaktır.

Duygusal eğitim çocukların duygularını ifade etmelerine, kendisinin ve diğer insanların duygularına değer vermelerine, birbirlerine ve çevresine özen göstermelerine, birbirlerini takdir etmelerine, bir gruba ait olmasına yardım eder. Bütün ocuklar etrafındaki diğer insanlar özellikle de yetişkinler tarafından dinlenilmeye ve saygı görmeye ihtiyaçları olmasına rağmen bu konuda örnek alabilecekleri bir yetişkin modele sahip değillerdir. Bu durumdan dolayı birbirlerine ve başkalarına saygı göstermeyi öğrenemezler. Bu sosyalleşme davranışları çocuklara öğretilmeli ve ergenliğe ulaşmadan çocuklara sosyalleşme, birbirlerini benimseme, kabul etme ve birbirlerine değer verme konuları içselleştirilmelidir. Bu beceriler çok önemlidir ama çocuklara zorlama yoluyla değil saygı ve duygusal destekle kazandırılmalıdır.¹⁶⁶Bu kazanımları ise aile ve evre beraberce kırmadan vermelidir.

1.11.Duygu Eğitiminde Medyanın Yeri

Örgün ya da yaygın olsun, eğitim bir yerde insana tutum kazandırma etkinliğidir. Eğitimin hedefi, bireylere bilgi, duygu ve davranış öğeleriyle donatılmış yerleşik tutumlar kazandırmaktır. Başarının şartı da budur. Bu sonuca ulaşamayan bir eğitim faaliyeti işlevini yitirmiş demektir. Yaşadıkça her gün yeni şeyler öğrenir, yeni tutumlar oluştururuz. Bu tutumlar, zamanla sayılamayacak kadar çoğalır. Tutumlarımız, birbiriyle ilişkileri bakımından farklılık gösterirler. Bazı tutumlarımız birbiriyle sıkı bir ilişki içindeyken, bazıları, diğerlerinden kopmuş vaziyette tek başlarına kalabilirler. Bazı tutumlarımız da vardır ki, diğer tutumlarımızın merkezinde bulunmakta, onlara yön vermektedir. Dünya görüşümüz bu merkezî tutum etrafında gelişir. Hayata politik tercihlerimizi ön plana alarak bakabileceğimiz gibi, ekonomik veya dinî tercihlerimizi ön plana alarak da bakabiliriz.¹⁶⁷

Bundan dolayı bakış açımızın oluşumunu etkileyen sebepler önemlidir. Bilim ve teknoloji alanındaki hızlı gelişmeler, kitle iletişim araçlarında da büyük bir gelişme meydana getirmiştir. Toplumsal bir süreç olan iletişimin, toplumsal sistemlerde bu süreci biçimlendiren ve yönlendiren mekanizma ise medyadır. İlk olarak haber verme ve bilgilendirmeye başlayan fonksiyonları zamanla artmış olan medya, günümüzde toplumun vazgeçilmez unsurlarından biri olmuştur. Çünkü medya toplumları yönlendirme, kültürü şekillendirerek yayma ve gelecek kuşaklara aktarma noktasında büyük öneme sahiptir. Kitle iletişim araçları içerisinde

¹⁶⁶ Durmuşoğlu Saltalı, Neslihan, a.g.e. s.112-113

¹⁶⁷ Fersahoğlu, Yaşar, a.g.e. s.114-115

özellikle televizyon, çok kısa zamanda büyük kitlelere ulaşma özelliği ile toplumsal hayatta vazgeçilmez bir araç olarak kabul edilmektedir. Onun, hayatın her alanından bilgi vermesi, özellikle örgün eğitim dışında kalan milyonlarca insanın bilgi birikimini arttırmasını sağlamakta ve genel kültürünü canlı tutmasına yardımcı olmaktadır. Zira örgün eğitimde verilen bilgiler, zamanla ya unutulmakta, ya da bilim ve teknolojiye hızlı gelişmeler sayesinde geçerliliğini yitirmektedir.

Televizyonun etkinliğinin temelinde, onun insanın en çok kullandığı duyu organı olan göze hitap etmesi yatmaktadır. Ancak yine de, sadece bilgi toplanmasının bu bilginin öğrenildiği anlamına gelmeyeceği ifade edilmelidir. Bu bağlamda, iletişimin ve dolayısıyla öğrenmenin sağlıklı bir şekilde meydana gelmesinin önkoşulu aslında mesajların kişilerce algılanmasıdır. Algılamada mesajların şiddeti, büyüklüğü, hızı, tekrarlanma sayısı ve diğer uyarıcılarla zıtlık-benzerlik ilişkisi gibi özellikleri bireyin iletileri tam olarak almasında önemli etkenler olduğu gibi; bireyin fiziksel, sosyal durumu ve hatta yaşadığı yer de olayları/mesajları algılamasında etkili olabilmektedir.¹⁶⁸

Günümüzde televizyonun etkileri üzerine birçok araştırma yapılmaktadır. Bu araştırma sonuçları, kullanımına bağlı olarak, televizyonun bazı olumlu etkilerinin olduğu gibi, olumsuz etkilerinin de olduğunu ortaya koymaktadır. Televizyonun günümüz insanını birçok olaydan haberdar etmesi ve onu bilgilendirmesi gibi bazı özellikleri onu, aynı zamanda bir yaygın eğitim aracı olma konumuna getirmiştir. Günümüzde toplum eğitimsel yapıtlarını, kitle iletişim araçları ile yaymak suretiyle korumaktadır. Medya böylece eğitimsel ve kültürel geliştirme işlevini yerine getirir. Medya eğitim ve kültürü oluşturan materyalleri sağlar ve onun bir parçası haline gelir. Bu açıdan görsel medyanın haber vermeden sonraki en önemli fonksiyonlarından biri de eğitimidir.

Toplumu ve dolayısıyla bireyleri eğitme görevini en fazla yerine getirebilecek araç televizyondur. Televizyonun eğitimdeki önemi, oldukça yaygın olarak kullanılmasından ve teknik manada da görsel ve işitsel özellikleri bir arada bulundurmasından kaynaklanmaktadır.¹⁶⁹ Örgün eğitim dışında kalmış olan bireyler, bilgisel ve kültürel anlamda televizyondan istifade etmektedirler. Bu nedenle yetişkin bireyler açısından televizyon önemli bir araçtır. Genel olarak gençler, televizyonu daha çok eğlenme amaçlı kullanırken, yetişkinler açısından televizyonun haber alma ve eğitim amaçlı kullanıldığı görülmektedir. Televizyonun topluma sağladığı bilgi çeşitlerinden birisi de dini bilgilerdir.

¹⁶⁸ Furat, Ayşe Zişan, Yaygın Din Eğitiminde Kitle İletişim Araçlarının Yeri: Televizyon Örneği, İ.Ü.İ F.D. Sayı: 19, Yıl: 2009 s.59

¹⁶⁹ Kara, Taylan, Görsel Medyanın Aile Bireyleri Üzerindeki Etkileri Üzerine Bir Araştırma, TÜİK Uzmanlık Tezi, Manisa 2011,s.22

Belirli zamanlarda (Ramazan ayı, kandil geceleri, dini bayram günleri ve haftanın belirli günleri) televizyonda yayınlanan dini programların, özellikle yetişkin bireyler üzerinde nasıl bir etki bıraktığı ve yetişkinlerin bu tür programlardan ne tür bir beklenti içerisinde oldukları konusunda özellikli araştırmalar yok denecek kadar azdır. Bu tür çalışmaların azlığı ve her geçen gün televizyonun birey ve toplum üzerindeki etkisinin artması, özellikle din bilimleri alanında medya ve din eksenli çalışmaların yaygınlaştırılması ihtiyacı hissettirmektedir.¹⁷⁰

Genel anlamda baktığımızda insan, belirli bir yaşa geldiğinde daha önce ailesinden ve çevresinden öğrendiği dini ve ahlaki değerleri eleştirmeye; buna paralel olarak yeni ve kendine has kişiselleştirilmiş dini anlamda bir değer oluşturmaya başlar. Bu noktada karşısına örgün eğitim araçlarından ziyade yaygın olarak bazı eğitici aygıtlar çıkar. Bu aygıtların da şüphesiz günümüzde en belirleyici olanı tüm hatları ve aygıtları ile medyadır. Toplum ve özellikle gençler için medyada gördüğümüz dini programların içeriklerine baktığımız zaman son derece kontrolsüz ve değişken bilgi kaynaklarıyla karşılaştıklarını görürüz. Her şeyden önce şunu belirtmek gerekir ki, tüm insanlar her konuda eşit ve yeterli bilgi ve tecrübeye sahip değildir.

Özellikle medya karşısında yeterli bilgi ve tecrübe sahibi olmayanlar, medya'ya karşı bilgi ve tecrübe sahibi olanlara nazaran daha zayıf durumdadırlar. Bundan dolayı da bu kişiler, bilgi ve tecrübe sahibi olanlarla karşılaştırılınca medyanın aldatıcı içeriklerine daha fazla maruz kalırlar. Özellikle çocuk ve gençlerin bilgi ve kültür seviyeleri, bir yandan formal eğitim kurumlarında belli bir müfredat ve disiplin çerçevesinde arttırılmaya çalışılırken bir yandan da informal öğrenme olanakları kontrolsüz bir biçimde her geçen gün artmaktadır. Özellikle gençliğin ilk yıllarında henüz temel eğitim süreci tamamlanmadığı için gençler müfredat aracılığıyla kendilerine sunulacak bilgi birikimden mahrumdurlar. Aynı zamanda bilgiyi işlemek, süzmek ve değerlendirmek için gerekli olan tecrübe eksikliği de onları medyaya karşı daha pasif hale getirmektedir.

Dini bilgi alanında ise özellikle İHL veya Kur'an kursu gibi kurumlardan beslenmeyen bireylerde dini olana yönelik ciddi bir bilgi eksikliğinin bulunması, onları medyada din adına söylenen her şeye daha kolay inanmaya veya kabullenmeye/reddetmeye ve dini kimliğini medyada öğrendikleriyle tanımlamaya itmektedir.¹⁷¹ Medya, bireyin kişisel ve toplumsal değerlerini, aile değerlerini, aile içi ilişkilerini, bağlanma ve bağımlılıklarını, hayallerini,

¹⁷⁰ Turan, İbrahim, Televizyondaki Dini İçerikli Programların Yetişkinler Üzerindeki Etkileri, O.M.Ü.İ.F. Dergisi Cilt 23, Sayı 23, Ocak 2007, s.223 - 224

¹⁷¹ Nazıroğlu, Bayramali, Din Eğitiminin Gerekliliği Açısından Dini Medya Okuryazarlığı, Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Cilt 15, Sayı 2, Samsun 2014, s. 196-197

arkadaşlıklarını, rol modellerini, inançlarını ve özgürlük anlayışlarını az ya da çok etkileme potansiyeline sahiptir. Günümüzde pek çok araştırmacı; TV, sinema ve internet gibi medya kanallarının dini kimlik açısından bir tehdit oluşturduklarını savunmaktadır.

Genel anlamda bireyin her alandaki gelişimini etkileyen medyanın onun dini ve ahlaki gelişimini etkilememesi düşünülemez. Buna rağmen medyanın tamamen kötülenmesi yerine bireyin medya bilincinin geliştirilmesi seçeneği üzerinde artık literatürde önemli bir uzlaşımın olduğunu söylemek mümkündür. Bu yüzden medyanın eğitim kurumu dışında kalamayacağı, temel ve orta öğretim düzeyinde medya konusunda bilgilenme ve bilinçlenmenin çok erkenden başlaması gerektiği kabul edilmektedir.¹⁷² Bu sıkıntılı duruma son vermek ise din eğitimcilerinin, toplumun duygusal anlamda eğitimi için medyayı çok iyi kullanmasına bağlıdır.

¹⁷² Nazıroğlu, Bayramali, a.g.m,s. 199

İKİNCİ BÖLÜM

(YAYGIN DİN EĞİTİMİ BAĞLAMINDA)

KONTV “İSLAM VE HAYAT” PROGRAMINA GELEN SORULARIN İNCELENMESİ

2.1.Dini Programların İzleyici Kitleleri

Din, insan hayatında önemli bir yere sahiptir. Bu sebeple, insanlar içinde buldukları veya bir şekilde mensubiyet hissettikleri dinin inanç ve uygulamalarını öğrenmek için farklı kaynaklara başvurmaktadır. Böylece öğrendikleriyle dindar bir yaşam sürmeye çalışmaktadır. Diğer yandan, son yıllarda önemli bir yayın aracı olan televizyon kullanımının yaygınlaşması ve özel kanalların artmasıyla birlikte; çeşitli içerikteki programların yanı sıra, farklı kişi veya kurumlarca hazırlanıp yayınlanan dini içerikli programlar da ilgi görmeye ve izlenmeye başlamıştır. Zamanla artan ve farklı konseptlerle kendini gösteren bu programlar, dini bilgilerin artırılmasında, dindar bir yaşam sürmeye çalışmada, dini olarak farklı bakış açılarının görülmesinde ya da kendi dini anlayışını destekleyip diğerlerini çürütmeye çalışmada kullanılan bir yol haline gelmiş gibi görünmektedir.

Medya ve din ilişkisinin dinamiğinde ise, temel arka planına baktığımızda şöyle bir şey görüyoruz: Din, medya alanında, insanlar birer üretici ve tüketici denkleminde bir araya gelirler. Bu çerçevede bir kamu alanı oluşur ve bu kamu alanına dahil edilen her ne varsa, bu kamu alanının gereklerine uyduğu ölçüde içeri alınır. Uymadığı durumlarda, törpülenir veya değiştirilir. Bu alanın temel dinamiklerinden birisi de arz-talep dengesidir. Karşınızda bir kitle var ve siz o kitleye medya içeriği üretip satmak istiyorsanız, kitleler bazında tüketilmesini sağlamak istiyorsanız, kitlelerin temayüllerini göz önünde bulundurmanız gerekiyor. Aksi takdirde kitle sizin mesajınızdan haberdar olmaz, mesajınıza dikkat etmez, mesajınızı öğrenmez ve nihayetinde ikna olmaz.

Özellikle günümüzde medyanın aldatıcı görevini görmezden gelemeyiz. Kapitalist sistemlerde, medyanın yönlendirmesiyle belli davranış kalıpları oluşmakta ve insanlar bu kalıplar içerisinde kendilerini özgür zannedebilmektedir. Özgür yaşamın getirdiği bazı alışkanlıklar mevcuttur ve insanlar bu alışkanlıkların hâkimiyeti altında oldukları halde özgür olduklarını düşünebilmektedirler. Modernizmin teknoloji, alışveriş gibi toplumun tam içine yerleştirdiği bağımlıklardan birine kendini teslim eden kişinin özgür olduğundan bahsetmek imkânsızdır. Modernizm, özgürlükleri zorla değilse de gönüllü bir biçimde, hatta insanlara hissettirmeden kısıtlamaktadır. Modern dünya, insana istediğini yapma özgürlüğünü vermekle

beraber, yaptığının kişiye vereceği zarar görmezden gelmektedir.¹⁷³ Bundan dolayı yayınlanan her program, dizi, sinema toplumu yönlendirme adına çok önemlidir.

Günümüzün en etkili silahı olan medyada yayınlanan dini programların izleyici kitlesini bilmek ise bu gün daha da çok önem arz etmektedir. Konuyla ilgili olarak Haron tarafından yapılan bir çalışmada, dini toplulukların dini nedenlerini geliştirmek için medyayı (televizyon vb.) aktif olarak kullandığını göstermiştir. Aslında, bazı durumlarda dini topluluklar, televizyon gibi kitle iletişim araçlarıyla çok daha geniş bir kitleye ulaşabildiklerini ve hayal ettiklerinden daha fazla etkiye sahip olduklarını görmektedirler.¹⁷⁴ Bu sebeple bakıldığında, kitle iletişim araçlarından birisi olan televizyonun hedef kitlesi tüm toplumdur. Ülkemizde genel nüfus içerisinde, 20 yaş ve üstü yetişkinlerin oranı, 20 yaş altı nüfusa göre oldukça fazladır. Dolayısıyla televizyon izleyicileri içerisinde 20 yaş ve üstü yetişkinler önemli bir paya sahiptir. Bu nedenle televizyonun her alanda olduğu gibi dini alanda da yetişkinlerin ihtiyaç ve beklentilerine cevap vermesi gerekmektedir. Televizyon yayınlarının ihtiyaç duyulan bilgi ve kültürü kazandırması için yetişkinlerin ihtiyaçları tespit edilmelidir.

Ancak ülkemizde televizyondaki dini yayınların yetişkinlere daha faydalı olabilmesi için, onların ihtiyaçlarını konu edinen ve televizyondaki dini programların analizini yapan çalışmaların yok denecek kadar az olduğu bilinmektedir.¹⁷⁵ Bu yüzden son dönemde yapılan bu çalışma dini programlar açısından toplumun bakış açısının nasıl olduğunun bilinmesi bakımından önemli olduğunu belirtmek isteriz. Özellikle ülkemize baktığımızda 1990'lardan itibaren dinî yaşantıda önemli değişimler gözlenmektedir. Dindar kamuoyu, bugün için katı olarak nitelendiği bazı davranış kalıplarından süratli bir şekilde vazgeçmiş görünmektedir. Bunun psikolojik açıdan önemli bir sebebi, dindarın otantik dinî normlar, geleneksel dinî yaşayış ve modern hayat tarzı arasında kalarak psikolojik bir çatışma ve gerginlik içinde kalması ve bundan kurtulmak istemesidir. Konunun bu psikolojik alt yapıya bağlı ve birbiriyle ilişkili iki sosyal sebebi vardır. Dinin popülerleşmesi ve beraberinde popüler kültürün dinî çevrelere dahil olması. Ancak bu sebepler çerçevesinde gözlenen değişimin kalıcı olduğunu söylemek için henüz erkendir ama bu sürecin kalıcı etkilerinin olacağı muhakkaktır.¹⁷⁶ Peki, dindar kimdir dersek, hayata bakışı (dünya görüşü) ve yaşam tarzı olarak “din”i referans alan kişidir denilebilir. Dindar, dinî emir ve yasakları yerine getirme gayretindedir, ancak bunları tam olarak ifa etmeyebilir. Zira dindarlar, dini yaşama dereceleri bakımından farklılık

¹⁷³ Tarhan, Nevzat, Güzel İnsan Modeli(Ailede, Toplumda, Siyasette Değerler Psikolojisi)İstanbul, 2011,s.240

¹⁷⁴ Aydın Cüneyd, Televizyondaki Dini Programlara Yönelik Tutumlar İle Dindarlık Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi, 1. Uluslararası Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Yeni Ufuklar Kongresi Bildiriler Kitabı, İstanbul, 2018.s.89

¹⁷⁵ Turan, İbrahim, a.g.m. s.224

¹⁷⁶ Bilgin, Vejdi, Popüler Kültür ve Din: Dindarlığın Değişen Yüzü, U. Ü. İ. F.D. Cilt: 12, Sayı:1, 2003,s. 193

gösterirler.¹⁷⁷Dindarlık ise, dindar olma, dini yaşama halidir. Dindarlık, kişinin özel hayatında veya kamusal alanda dinî kural ve ritüelleri uygulaması ile kendini gösterir. Dindarın dinini hangi kaynaklardan öğrendiği sorusu önemlidir. Zira dindarın bilgi kaynakları doğal olarak dindarlığın yapısını da değiştirecektir.¹⁷⁸

1990'lı yıllarla birlikte, ülke tarihinde belki ilk defa olmak üzere dinî konular yoğun bir şekilde kamuoyunun önünde konuşulmaya ve tartışılmaya başlandı. Bu tartışmalara temel ivmeyi özel televizyon kanalları kazandırdı, yazılı basın da buna destek oldu. İzlenme oranı kaygısı ile dinî konulara tartışma formatında yer veren görsel ve yazılı basının bu dönemdeki en önemli dindar aktörü şüphesiz Yaşar Nuri Öztürk'tür. Öztürk, halkı doğru yola çağırarak için uğraşan modern bir gezgin vaiz edasıyla, 1987'de TRT'de başladığı sohbetlerini dindar çevrelere ait olmayan özel televizyon kanallarındaki sohbetler ve programlarıyla sürdürdü, gazetelerde yazılar yazdı. Müstakil programlar yapmamakla birlikte, sürekli kendilerine görüş sorulan veya tartışma programlarına katılan pek çok kişinin arasında kamuoyunun hafızasında kalan Hüseyin Hatemi, İsmail Nacar, Konca Kuriş, Zekeriya Beyaz gibi isimlerdir. Böylelikle namazdan hacca ve kurbanda, örtünmeden mezarlarda Kur'an okunmasına kadar pek çok konu kamuoyunun önünde lehte ve aleyhte görüş bildirenlerle tartışıldı. Öztürk'ten ayrı olarak, Kuriş'in kadınların camiye ve cemaate katılmaları konusundaki çıkışları önemli bir etki uyandırmıştı.¹⁷⁹

Kamuoyu önünde dinî meselelerin tartışılması, aynı konuda uzmanların farklı görüşler öne sürmesi, üstelik zaman zaman toplumun geleneğinde yer almayan görüşlerin baskın çıkması bu şüpheleri doğurmuş, hatta televizyon kanallarındaki tartışmaların ulaştığı rahatsız edici boyut bazı aydın ve yazarların tepki dolu yazılarına neden olmuştur. Din; inanç meselesidir, fazla tartışma kaldırmaz. Ama televizyon çıktı, din, İslam, itikat ve ibadet öyle tartışılır hale getirildi ki, bu tartışmaları izleyenler neredeyse dinden, imandan çıkar hale getirildi. Önüne gelen, uzman veya uzman zannedilen, kendine göre bir içtihat oluşturur oldu. Birinin söylediğini öteki tekzip eder oldu. Konuşmacıların kendi farklı görüş ve yorumları, derken sade vatandaş şaşırıyor, kör kuyuya atılmış gibi oldu, etrafını göremez oldu. Bazılarının inancı sarsıldı.¹⁸⁰ Özellikle geleneksel dindarlığa sahip olan ama gündemdeki tartışmaları ciddiye ve dikkatle takip eden kişilerin zihinlerindeki sabit değerler yıkılmaya ve bunun yerine belirsizlik ikame edilmeye başladı. Oysa insanlar bu gibi durumlarda kendi akıl ve hür

¹⁷⁷ Günay, Ünver, Dinî Yaşantının Kuvvet Derecesine Göre Yapılmış Bir Dindar Tipolojisi,(Erzurum ve Çevre Köylerinde Dinî Hayat) İstanbul,1999, s. 260-262.

¹⁷⁸Bilgin, Vejdi, a.g.m. s.195

¹⁷⁹ Bilgin, Vejdi, a.g.m. s.203

¹⁸⁰ Heper, Doğan, "TV'lerde din savaşları," Milliyet, 10 Ocak 2001.

iradeleriyle doğruyu bulma/tercihte bulunma gibi entelektüel bir çabaya girmek yerine, bir otorite'nin kendileri için karar vermelerini arzu etmektedirler. Fromm'un özgürlükten kaçış olarak adlandırdığı bu olgu dindar birey için de geçerlidir ve dindar bunu sağlayamadığı takdirde bunalım ve şüpheye düşmektedir.¹⁸¹

Bu açıdan televizyonda yayınlanan dini programlara baktığımızda bazı araştırmalara göre yayınlanan dini programların birçok etkisi bulunmaktadır. Bir araştırmaya göre televizyondaki dini yayınlar duygu ve davranışlarımızda “olumlu” veya “olumsuz” bir değişim meydana getiriyorsa, lütfen sebeplerini izah eder misiniz? Şeklinde sorulan açık uçlu soruya sıklık derecesine göre verilen cevaplar şöyle olmuştur: Olumlu Etkileri: “İnsanoğlu kullanamadığı bilgileri zamanla unuttur. Bu tür programlar, bildiğimiz, ancak zaman içerisinde unuttuğumuz bilgileri bize tekrar hatırlatıyor. Bu, filmle ve sohbetle olduğu zaman daha çok beğeniyorum.”, “Dini konularda biraz bilgileniyoruz. Özellikle film olarak oynadığında kendimi onların yerine koyuyorum ve bu beni daha dikkatli davranmaya yöneltiyor.”, “Toplumun ahlaki gelişimine katkı sağlıyor. Yoksun olduğumuz değerlerimizi bize yeniden hatırlatıyor. Belki düzeliriz diye.”, “Dini programları izlemek suretiyle dini konularda eksik kalmış yönlerimi tamamlıyorum. Dinimi daha iyi öğreniyorum.”, “İzlediğim dini tartışma programları benim konuyu daha ayrıntılı bir şekilde anlamamı sağlıyor ve beni araştırmaya sevk ediyor.”, “Zor anlarımda beni görüp gözetten bir yaratıcının varlığını bilmek ve bunu hissetmek beni gerçekten rahatlatıyor.”

Araştırmadan çıkan olumlu sonuçlar bunlar, birde olumsuz etkilerine bakalım:”Kitaplardan okuduğumuz ya da ailemizden öğrendiğimiz bilgilerle televizyondaki din adamlarının verdiği bilgiler bazen bende çatışma meydana getiriyor. Böyle durumlarda bildiklerimi de karıştırmaya başlıyorum”, “Televizyona çıkan din adamı sıfatına sahip kişiler, çoğu zaman tartışmalı konuları gündeme getiriyorlar. Bu da halkın kafasında büyük bir karmaşa yaratıyor.”, “Televizyonda yayınlanan dini programları reyting amaçlı buluyorum. Programa katılan kişiler birilerinin istediği cevapları veriyorlar, doğruları pek söylemiyorlar. Bunları görünce bu tür programları izlememeyi tercih ediyorum.”, “Ramazan ayı geldiğinde hemen hemen bütün kanallarda dini programlara rastlıyoruz. Bunlardan bir kısmı bana yapmacık geliyor. Bu programların reyting amaçlı olduğu belli oluyor. Çünkü programa konuk olanlara bakıldığında, bunların bir kısmı din adamı iken bir kısmı da alanın uzmanı olmayan sanatçı vb. kimselerden seçiliyor. Konunun uzmanı varken, uzman olmayan kimselere “Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?” diye sorularak bir tartışma ortamı açılıyor.

¹⁸¹ Bilgin, Vejdi, a.g.m. s. 206

Bunlar bizi olumsuz etkiliyor.”, “Dini bilgisi yeterli olmayan kişilerin televizyona çıkararak olur olmadık fetva vermeleri, zaten az bildiğimiz dinimiz konusunda kafamızın karışmasına neden oluyor.”Televizyondaki dini içerikli programların yetişkinler üzerindeki etkileri olan bu verilerden hareketle televizyondaki dini programların olumlu etkilerini şu başlıklar altında toplayabiliriz:

- a- Dini konularda bilgilendirme,
- b- Toplumun ahlaki gelişimine katkıda bulunma,
- c- Dini konularda araştırma yapmaya sevk etme,
- d- Manevi olarak rahatlama.

Olumsuz etkilerini de şu başlıklar altında toplayabiliriz:

- a- Dini konularda insanların kafasını karıştırma,
- b- Reytinq amacı taşıdığından insanların maneviyatını olumsuz yönde etkileme,
- c- Dini konularda uzman olmayan kişilerin ekrana çıkarılması ve dini konularda tartışma ortamı açılarak dini hassasiyetlerin zedelenmesi.¹⁸²

Bir araştırmaya göre televizyondaki dini programların yetişkinlere daha verimli olabilmesi için, televizyondaki dini programlara konuk olan kimselere ilişkin görüşleri sorulmuştur. Bu soruya verilen cevaplar çokluk derecesine göre aşağıdaki şekilde tasnif edilmiştir.“İnsanların kafalarına takılan soruları şüphe ve tereddüde mahal bırakmadan açık bir şekilde cevaplamalı.”,“Televizyona çıksın veya çıkmasın, din adamlarında bulunması gereken bazı özelliklerin olması gerekir. Bunlar; bilgili olmak, düzgün konuşmak, dürüst olmak, söylediğini yaşamak ve örnek alınan bir kişi olmak. Tabi bu hususlar, bütün toplumun her kesiminde olması gereken hususlardır. Ancak en başta din görevlilerinde bulunması gerekir. Çünkü onlar toplumun gözü önünde bulunan kişilerdir.”, “Tartışma programlarında İslam adına tartışan kimselerin genellikle İslam ahlakını sergilemediklerini görüyoruz. Çoğu insanın birbirine yapmayacağı hakaretleri yapıyorlar. Bizler onları örnek alırsak vay halimize. Onun için televizyona çıkan din adamlarının, söyledikleri ile sergiledikleri davranışlar arasında bir bütünlük olmalı”, “Din adamı tanımına uyan, uzlaşmacı, konusuna hâkim, sevecen ve samimi olmalı. Bazıları çok bağırarak ve azarlarcasına konuşuyor, bu da bizleri ürkütüyor.”,“Dini programlara konuk olan kişiler öncelikle, Türkçeyi iyi kullanmalılar. Çünkü bazen söylediklerini anlayamıyoruz. Bir de kullandıkları kelimeler yabancı geliyor. Bunların Türkçedeki anlamlarını bize aktarmalılar.”,“Herhangi bir konu hakkında ayet ve hadisleri eğip bükmeden, gerçek ne ise onu söyleyen, dosdoğru hocalara ihtiyacımız var. Toplumda

¹⁸² Turan, İbrahim, a.g.m. s.231-232

gördüğümüz hırsızlık, ahlaksızlık vb. birçok kötülüğün giderilmesinde din hocalarına büyük görev düşmektedir. İşte bundan dolayı onlar ne kadar iyi olursa toplum da o kadar iyi olur.”,“Televizyon programlarına konuk olan din adamları, toplumun ihtiyaçlarını iyi analiz etmiş olmalıdırlar. Olaylara geniş açıdan ya da toplumsal ihtiyaç ve beklentiler açısından bakabilmelidirler. Bazı programlarda konukların kısır tartışmalar etrafında dönüp durduklarını müşahade ediyoruz. Bizim toplum olarak, olaylara geniş perspektiften bakan, toplumun ihtiyaçlarına uygun, objektif yorumlar yapabilen aydın din adamlarına ihtiyacımız var.”,“Televizyondaki dini programlara konuk olan kimseler öncelikle ilahiyat fakültesi öğretim üyelerinden veya diyanet işleri başkanlığından konu ile ilgili uzman kişilerden olmalıdır. İlahiyatçı olup, konu ile ilgisi olmayan kişiler de uzman olmadıkları halde programlara çağırılmamalıdır.”Yukarıdaki verilerden hareketle özet olarak şunları söyleyebiliriz:

- 1- Dini programlara konuk olan kimseler, öncelikle alanın uzmanı olmalı ve mesleğinin gerektirdiği bilgi ve beceriye sahip olmalı,
- 2- Konuşmaları şüphe ve tereddüde mahal bırakmayacak şekilde açık olmalı,
- 3- Türkçeyi iyi kullanmalı,
- 4- Konuşmalarında hoşgörülü ve samimi olmalı,
- 5- Söylediği ile yaptığı birbiriyle uyumlu olmalı,
- 6- Toplumun ihtiyaç ve beklentilerini iyi analiz etmeli ve anlatacağı konuları buna uygun olarak tespit etmelidir.

Bu verilere baktığımızda ülkemizdeki televizyon ve buna bağlı olarak dini programların azda olsa izleyici kitlesini görmüş olmaktadır. İzleyici görüşleriyle birlikte aynı zamanda televizyonda izlenen diğer programlar içerisinde de acaba dini programların yeri nasıldır. Bunu öğrenmek için izleyici raporlarına göz atmamız yerinde olacaktır. Ülkemizde dini programların izleyici kitlesi RTÜK’ün 2012 faaliyet raporuna göre % 31,2 dir. RTÜK’ün 2012 faaliyet raporuna göre dini programların üzerinde en çok izlenen programlar şöyledir: Yerli Diziler 76,7,Haberler 74,5, Türk Filmleri 49,7, Yarışma Programları 42,4, Yabancı Filmler 39,4, Belgeseller 38,2,Spor Programları 36,0 Müzik / Eğlence /Klip 34,4.¹⁸³

Bu veriler, genel anlamda bize dini programların toplum tarafından çok fazla takip edilmediğini gösterir. Bu verileri dikkate alarak dini programlarla ilgili din eğitimi açısından daha iyi çalışmalar yapmamız gerekecektir. 2019 yılında olduğumuz düşünüldüğünde dini programların izleyici kitlesinin daha da düştüğünü gözlemleyebiliriz. Son yıllarda özellikle

¹⁸³ Rtük, Televizyon İzleme Eğilimleri Araştırması, Ankara. 2012 s.64

gençlerin ilgisini çeken türlü eğlence programları yapılmaktadır. Bu programlara gençlerin yanı sıra orta yaş ve üstü de katılmaktadır. Dini programların kendini geliştirmeyen bir yapıda olması, aynı konuları tekrar etmesi izleyici sayısını azaltan en önemli etkenler arasındadır. Onun için özellikle ilahiyat fakülteleri medyaya çok fazla önem vermelidir. Bugün ve gelecek zamanlarda gerek örgün gerekse yaygın din eğitimi çalışmalarında medya en önemli aygıt olacaktır.

2.2.İslam Ve Hayat Programı Genel İzleyici Kitle

Televizyon, işitsel ve görsel öğeleri kullanıp görüntüyü ön plana çıkararak imgesel bir düşünüş biçimi geliştirmiş ve iletişime de yeni bir boyut katmıştır. Televizyon izlemek, bugün modern insanın en baş meşgalelerinden birisidir. Televizyon ile olan ilişkinin, alıcıların yaygınlaşması, programların çoğalması, kanalların sayısının artmasına paralel bir değişim gösterdiği açıktır.

Televizyon, toplumdaki ideolojiler kadar ütopyalar, kişisel tecrübeler kadar kültürün genel kalıpları üzerinden giderek etkisini göstermektedir. Bu etki, elbette dini hayat üzerinde de görülmektedir. Denebilir ki; televizyon, yapısı itibariyle birey ve toplum üzerindeki etkisi her geçen gün daha fazla artan ve insan hayatını farklı şekillerde organize eden en önemli iletişim aracı olarak ortada durmaktadır. Bu nedenledir ki televizyon yayınları, etkileri üzerinde sürekli tartışmaların yaşandığı bir alan haline dönüşmüştür. Bunun da nedeni, büyük ölçüde televizyonun bireylerin hem gözüne hem de kulağına hitap etmesi, olayları canlı olarak yaşıyormuş gibi göstermesi ve sonuçta bireyler üzerindeki etkisinin çok daha yüksek olmasıdır.

Şüphesiz ki televizyonun birey ve toplum üzerindeki etkilerinin başında yönlendirme faaliyeti ve kamuoyu oluşturma gücü gelmektedir. Yönlendirici olarak televizyon, yiyecekteki giyeceğe kadar her şeyi bireyin yerine düşünüp karar veren, bireyin duygularına yön veren, kamuoyu oluşturma gücü sayesinde de bireyin yerine düşünüp olaylar karşısında nasıl hareket etmesi gerektiğini ona söyleyen bir araç olmuştur. İşte burada üzerinde durulması gereken husus, televizyonun birey ve toplum üzerindeki etkisinin ne yönde olduğu ve hangi boyutlara ulaştığıdır.¹⁸⁴

Toplumda bu etkiler düşünülerek İslam ve hayat programı 2005 yılı haziran ayında Kontv ekranlarında yayın hayatına başlamıştır. Programın amacı Konya merkezden başlamak

¹⁸⁴Aydın, Cüneyd, a.g.m., s.81-82

suretiyle Kontv ekranlarındaki izleyici kitlesine doğru ve güvenilir dini bilgiyi ulaştırmaktır. Programın ana gövdesini fıkıh ilim dalı oluşturmaktadır. Programa gelen sorular genel de fikhî sorulardan oluşmaktadır. Ayrıca programın ana gayelerinden birisi de Türkiye geneli yayınlanan dini programlarda anlatılan yanlış bilgilerin düzeltilmesi gereğidir.

Yapılan bir araştırmaya göre izleyicilerin bazılarının aileden ya da okuldan aldığı dini eğitimin televizyonda izlediği dini programdan aldığı bilgilerle çatıştığı gözlemlenmiştir. Buna göre ankete katılanların %57'si televizyondan aldığı dini bilgi ile diğer kaynaklardan (aile, okul vb.)aldığı dini bilgi arasında ara sıra çatışma yaşadığını, % 31,7'si hiç çatışma yaşamadığını ve % 11,3'ü de her zaman veya çoğunlukla bir çatışma yaşadığını belirtmiştir.

Bununla birlikte, meseleye yaş düzeyleri açısından bakıldığında, önemli bir farkın olmadığı görülmektedir. Ankete katılanlardan, eğer bir çatışma yaşıyorlarsa, bunu bir iki örnekle açıklamaları istenmiştir. Verilen örneklerden bazıları şu şekildedir:“Ben dini bilgilerimi yeterli bulmuyorum. Ancak televizyondaki dini programları izlediğim zaman, azda olsa bildiklerimi de karıştırmaya başlıyorum. Dini programları kafa karıştırıcı olarak buluyorum. Mesela ben Kur'an'da başörtüsü ile ilgili bir ayet okumuştum. Ancak bazıları çıkıp bu ayeti yok sayabiliyor veya farklı bir şekilde yorumlayıp kafamızı karıştırıyorlar. Bu konularda uzmanların çıkıp kesin noktayı koyması gerekir, diye düşünüyorum.”,“Ben en fazla çatışmayı Ramazan ayı geldiğinde yaşıyorum. Manevi olarak en fazla istifade etmemiz gereken bir ayda, orucu bozan, bozmayan tartışmaları, kurban tartışmaları; kurban kesilse mi daha sevap, yoksa parası ihtiyaç sahiplerine dağıtılsa mı daha sevap. O zaman Allah niye kurban kesmeyi vacip kılmış. Bunlar bildiğimizi düşündüğümüz konularda yaşadığımız çatışmalar. Tam olarak bilgi sahibi olmadığımız konularda yaşadıklarımız ne olacak?”,“Aileler dini bakımdan teşekküllü bir bilgiye sahip değil. Ailelerde verilen eksik bilgiler, çocukları zamanla yanlış anlamalara götürüyor. Yani anne-baba dini ortaya çıkıyor. Sonra televizyonda işin uzmanları, doğrusunu söylerken bizlere yanlış geliyor. Bu nedenle de söylenenleri kabullenemediğimizden televizyona çıkan din adamlarını dini saptırmakla suçluyoruz. Ancak burada din adamlarına düşen bir görev vardır: O da halkın kafasındaki soru işaretlerini uygun bir şekilde gidermektir. Bunu yapmak için uygun bir üslup kullanmanın esas olduğu kanaatindeyim. Okuldan doğru-düzgün bir dini bilgi alamadım. Ailemden aldığım bilgiler de televizyonda dinlediklerimle çatışıyor. Daha sonra araştırdığımda ailemden aldığım bilgilerin bazen yanlış olduğunu anlıyorum.”,“Aile, okul ve diğer kaynaklardan alınan bilgilerin oldukça yüzeysel kaldığını düşünmekteyim. Ayrıca televizyonda yapılan tartışmalarda da çoğu konularda görüş birliği olmadığını görüyorum. Dinin gereklerinin ve getirdiklerinin sosyal hayata açılımlarının daha uygun ve özendirici

olması gerekir. Geleneksel düşüncelerin, Arap milliyetçiliği ve adetlerinin, hurafe kültürünün ayıklanması gerekir. Gerçek dini düşüncenin, felsefenin, pratik ve anlaşılır bir şekilde ortaya konulması, insanların tereddüt ve ikilemden kurtarılması gerekir.” “Televizyondan aldığım bilgilerle diğer kaynaklardan aldığım bilgiler arasında bazen bir çatışma yaşıyorum. Örneğin bazen televizyonda kazanamazı borcu varken sünnet namaz kılınmaz diyorlar. Sünnetler kaza niyetiyle kılınır diyorlar. Diğer taraftan da bazı sünnetlerin terk edilmemesi gerektiğini biliyoruz. Bu durum bende bir çatışma meydana getirmektedir.”

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılmaktadır ki, halkın dini açıdan çatışma yaşadığı konuların başında ibadetlerle ilgili konular (namaz, oruç, hac, kurban vb.) gelmekte, bunu inançla ilgili konular takip etmektedir. Verilen cevaplara bakıldığında, çatışma meydana getiren kaynağın sadece televizyon olmadığı görülmektedir. Çatışma yaşama durumunun kaynağına bakıldığında, bunların bazen televizyondan, bazen aileden, bazen de bunların dışındaki diğer kaynaklardan (kitap, dergi vb.) meydana geldiği anlaşılmaktadır.¹⁸⁵

İşte bu araştırmaya göre baktığımızda İslam ve hayat programı gibi bir programın toplumun ihtiyacını karşıladığını ve topluma istediği gerçek bilgiyi verdiğini söyleyebiliriz. İslam ve hayat programına gelen sorulardan bazıları ise bu araştırmayı destekler mahiyettedir. Mesela bir izleyici şu şekilde soru sormuştur: : Bir hoca efendinin televizyondaki sohbetinde dinlemişim. Dua'nın ölümlere hiçbir faydasının olmayacağını söylüyordu. Bu konuda ne söyleyebilirsiniz? Yine diğer bir izleyicimiz: Hocalarımızdan farklı cevaplar farklı görüşler duyuyoruz. Bu, Dinimizi yeni öğrenen insanlar için çelişki oluşturabilir mi? Bunu Diyanet İşleri Başkanlığı denetliyor mu? Bu gibi sorular çoğunlukta çünkü insanlar her dinlediği hocadan maalesef farklı fetvalar alabilmektedir. Bu ise toplumun dini hayatını etkilemekte ve Müslümanların kafasını karıştırmaktadır.

Bir araştırmaya göre izleyicilerin dini programlar için görüşleri ise şöyledir: “Başta dini programlarda iman esasları gerçek ve düzgün bir şekilde İşlenmelidir. Bununla birlikte, konular anlatılırken mezheplerin konu hakkındaki görüşleri de dikkate alınmalı ve açıklanmalıdır. Yapılan programlar rant amacıyla değil, gerçekten halkın bilinçlendirilmesi amacıyla yapılmalıdır. Eğer böyle olursa daha faydalı olacaktır.”“Her televizyon kanalına göre, farklı program yapısı ve içeriğinin olduğu düşüncesindeyim. Kimileri reyting toplamak için olur olmaz konuları tartışma havasında, kimileri uydurmaca hikâyelerle duyguları sömürme peşinde. Kimileri de gerçek bilgi verme çabasındadır. Daha geniş kitlelere hitap eden izlenebilirliği de yüksek orijinal programlar yapılmalıdır.”¹⁸⁶

¹⁸⁵ Turan, İbrahim, a.g.m. s.234-235

¹⁸⁶ Turan, İbrahim, a.g.m. s.239

Bu bağlamda baktığımızda İslam ve hayat programının izleyici kitlesinin ne kadar önemli olduğu görülmektedir. Kontv ekranındaki izleyiciler genelde muhafazakâr ve kendilerini dindar olarak tanımlayan kişilerdir. Dini konulara hassasiyeti olmayan insanlar sadece bakıp geçmekte uzun süre programı izlememektedir. Bundan dolayı soruların kaynağını programı sürekli ya da bazen konuların dikkatini çekmesiyle izleyen insanlar oluşturmaktadır. Ülkemizdeki farklı şehirlerden ve yurt dışından binlerce izleyicisi bulunan İslam ve hayat programının özellikle izleyicileri arasında ilahiyat fakültesi öğrenci ve mezunları, diyanet teşkilatı mensupları ve toplumda fetva verme yetkisi olan insanlar da mevcuttur.

2.3.Gelen soruların muhteva incelemesi

Programlara gelen sorularda, izleyiciler genelde hocam bu konuda ne fetva verirsiniz demektedir. Bu yüzde fetva konusunu az da olsa ele almak istiyoruz. Fetva, bir meselenin hükmünü tespit edip açıklamak demektir. Özellikle ortaya yeni çıkmış meselelerin cevabına “fetva” denmektedir. Buna göre fetva ile icthad aynı anlamda olmaktadır. Asıl itibarıyla müftü ve müctehid aynı anlamda kişiler olmaktadır. Ancak zamanımızda “müftü” müctehid değil, daha önce yapılmış icthadları öğrenip soru soranlara nakleden kişi olmuştur. Çünkü ihtiyaca cevap verecek sayıda müctehid bulmak veya müctehid yetiştirmek mümkün olmamıştır. Beyan edilmiş hükümleri öğrenip nakleden kişiye müftü denmesi de zamanla değişikliğe uğramış ve nihayetinde din hizmetlerini yürüten idareci ile aynı anlamı taşır hale gelmiştir. Bununla beraber hem fetva veren hem de idarecilik görevlerini beraber götüren müftülerimiz vardır.

Müftülerimizin, fetva makamında olan hocaların ve ilahiyat fakültelerindeki akademisyenlerimizin, cevap verme esnasında göz önünde bulundurmaları gereken hususlar çok önemlidir. Peygamberlere hem ilim hem de hikmet verilmiştir. Hikmet neyi, ne kadar, hangi ortamda, kime, nasıl söyleyeceğiz bilgisi ve özelliğidir. Fetva veren kişide hem mesele ile ilgili bilgi olmalı hem de bu bilgiyi hikmetle fetvayı soran kişiye söyleme özelliği olmalıdır. Müftü hikmetle hareket etmez de sadece kuru kuruya bilgi aktarımı yaparsa büyük ihtimalle hizmet yerine fitneye sebep olabilir. Bilginin hizmete dönüşmesini sağlayan şey, hikmettir. Yoksa bilgi pekâlâ fitne ve fesat unsuru olabilir. Peygamberlere hem ilim hem de hikmet verilmesinin hikmetini bu noktada aramak gerekir. Onun için İslam ve hayat programına gelen sorulara bu hassasiyet düşünülerek cevaplar verilmiştir. Dini Programlarda En Çok Dikkat Çeken Özellikler nelerdir diye bir soru sorsak neler söylenebilir. Dini

programlar formatları gereği genel programlardan bazı farklılıklar gösterebilmektedir. Bunun nedeni ise konunun din olması ve sosyo-kültürel yapının içerisindeki dinin hassas ve dikkat gerektiren özelliğini bünyesinde barındırmasıdır. Örneğin spor alanında yapılan bir program büyük kitleleri ilgilendirmesi yönüyle izleyenlerin teveccühünü kazanabilir fakat spor alanındaki bilgiler yorumlar ve görüşler, hayati anlamda insanların davranışlarında ve düşüncelerinde yapısal değişimlere yol açabilme açısından etkili değildir. Bütün televizyon konularının da spor programları vardır ve her programda aynı konuda çok farklı yaklaşımlara rastlanabilir. Nihayetinde bu tür programlar gündüzdür ve üretilme süreçlerini tamamladıkları anda tüketilirler ve unutulmaya yüz tutarlar.

Oysaki dini programlar ekranda görülebilen bütün nesne, mimik, görüntü ve ses gibi özellikleriyle izleyicilerin zihinlerinde uzun süre yer edinebilir. Bir araştırmanın anketine göre yöneltilen soru, dini programlarda en çok dikkatlerini çeken özellikleridir. İzleyicilerin dini programlarda dikkatini çeken birinci özellik, programda ele alınan konular (% 50.6) dir. İzleyici, konunun, ilgisini çekip çekmediğine göre programı takip etmektedir. Programa katılan konukların/konuşmacıların eğilimci olup olmadığı özelliği % 30.6, program sunucusunun üslubu % 12.4, konukların/konuşmacıların tanınmışlığı ve popüleritesi % 5.9, ve konukların fiziki görüşleri % 0.6 oranında ilgi çekmektedir. Fiziki görünüm demekle amacımız, konuşmacının saç, sakalı, giyimi gibi özelliğidir ve bunlarında çok fazla önemsenmediği bu veriler sonucunda anlaşılmaktadır. Sonuç itibarıyla, dini programları takip eden izleyiciler, belirli bir konuda (kendilerinin dikkatini çeken), eğitimli ve uzman kişilerce aydınlatılmak amacıyla dikkatlerini belirginleştirmektedirler.¹⁸⁷

Bu bağlamda İslam ve hayat programı 12 yıl boyunca devam eden bir programdır. Bu program, 2005 yılında yayına başlayan ve o tarihten itibaren halkın ve izleyicinin teveccühünü kazanmıştır. Kontv ekranlarında uzun yıllardır yayında olduğu için genel anlamda binlerce soru gelmiştir. Ancak biz sadece 2017 yılında gelen soruları ele aldık. İslam ve hayat programına 2017 yılında gelen sorulara verilen cevaplar klasik fıkıh tasnifine göre düzenlenmiştir. Bu tasnifi ise sadece programa gelen sorulardan oluşturduk, sorulara verilen cevapları tasnifin dışında tuttuk. Soruları ise, ibadetler, iman-inanç esasları, Evlenme-Boşanma, ticarî meseleler, cezalar ve çeşitli meseleler başlıkları altında tasnif ettik. Tasavvuf ile ilgili gelen soruları ayrıca ele aldık. Şimdi bu tasniflere göre muhtevaları inceleyelim.

¹⁸⁷ Yenen, İbrahim, Televizyonlarda Yayınlanan Dini Programların İzler Kitlenin Dini Tutum Ve Davranışları Üzerine Etkileri,- Konya Örneği – Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,2005,Kayseri, S.68

2.4.1. İbadetler ile ilgili sorular

İbadetin tanımı olarak şöyle denilebilir, "Allah'a İnancı ve bağlılığı simgeleyen bütün davranışlar ibadettir." İbadet, Allah'la kurulan tabiatüstü ilişkinin görünür varlığı, belli sözler, jestler ve davranışlar sistemi şeklindeki tezahürüdür. Genel olarak ibadet kavramı; "kutsal zaman ve mekânlara saygı", "dünya düzeni' ve Tanrı'nın iradesinin geniş bir yorumu sonucunda girilen bazı eylemler" ve "belli bir amaca ulaşmak için yapılan basit törenler (taharet, dua, kurban... gibi)" olmak üzere çok geniş bir davranış ve uygulamalar sistemini dile getirir.¹⁸⁸ İbadet (yani ubudiyet) ferdin Yüce Allah' kulluk etmesi anlamındadır. Ubudiyet de aynı anlamdadır. Yani kul ile ibadet etmek arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. Dünya hayatına ancak ve ancak Yüce Allah'a kulluk yapmak için gönderilmiş olan insanlar¹⁸⁹ kulluk yapmak suretiyle Allah'a kurbiyyetin zirvesine ulaşırlar. Zira Yüce Allah' karşı kulluk imandan sonra hareketlerle, tavırlar ve davranışlarla ortaya konulur. Bu kullukla Yüce Allah' olan şükran borcumuzu ödemeye gayret etmiş, bağlılık ve sevgimizi göstermiş oluruz. Hiç şüphesiz kulluk ancak Allah (c.c.)'a olur. Her gün namazlarımızda okuduğumuz Fatiha suresindeki "(Allah'ım!) Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız Senden yardım dileriz" ayeti ibadetin merkezini sadece Yüce Allah olması gerektiğini bizlere anlatır. Kur'an-ı Kerim'de ibadet kelimesi genellikle ubudiyet, boyun eğmek, itaat etmek, Yüce Allah'ı Rab olarak tanımak anlamlarına gelir.¹⁹⁰

Kur'an-ı Kerim'deki diğer bazı kavramlar da ibadet anlamında kullanılmıştır. Hudu' (boyun eğmek) Tezellül (Kulun aczini bilip itiraf etmesi), itaat, zikir¹⁹¹ inabe¹⁹², tesbih¹⁹³ nüsuk¹⁹⁴. Dua¹⁹⁵ gibi kelimeler kulluk anlamına yakın anlamlar taşırlar. Ayrıca çok iyi bilinen ve ihsan hadisi diye anılan rivayet, bizlere bir müminin kulluğu nasıl anlaması gerektiğini açıkça belirtir.

Bu hadiste Hz. Ömer (r.a.) şöyle anlatıyor: "Ben Hz. Peygamber (a.s.)'in yanında otuyordum. Derken elbisesi bembeyaz, saçları simsiyah bir adam yanımıza çıkageldi. Üzerinde, yolculuğa delalet eder hiçbir belirti yoktu. Üstelik içimizden kimse onu

¹⁸⁸ Hökelekli, Hayati, a.g.e, s.233

¹⁸⁹ Zariyat, 51/56

¹⁹⁰ Müminun 23/45; Şuara 42/22

¹⁹¹ Bakara, 2/195

¹⁹² Zümer, 39/17

¹⁹³ Feth, 48/9

¹⁹⁴ En'am, 6/162

¹⁹⁵ Hacc, 22/77; Meryem, 19/48

tanımıyordu da. Gelip Hz. Peygamber (a.s.)'in önüne oturup dizlerini dizlerine dayadı. Ellerini bacalarının üstüne hürmetle koyduktan sonra sormaya başladı: Ey Muhammed! Bana İslâm hakkında bilgi ver! Hz. Peygamber (a.s.)açıkladı: "İslâm, Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şahadet etmen, namaz kılman, zekât vermen, Ramazan orucu tutman, gücün yettiği takdirde Beytullah'a haccetmendir." Yabancı:"- Doğru söyledin" diye tasdik etti. Biz hem sorup hem de söyleneni tasdik etmesine hayret ettik. Sonra tekrar sordu: "Bana iman hakkında bilgi ver?"Hz. Peygamber(a.s.)açıkladı: "Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhîret gününe inanmandır. Kadere yani hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna da inanmandır." Yabancı yine: "Doğru söyledin!" diye tasdik etti? Sonra tekrar sordu: "Bana ihsan hakkında bilgi ver?" Hz. Peygamber (a.s.)açıkladı: "İhsan Allah'ı sanki gözlerinle görüyormuşsun gibi Allah'a ibadet etmendir. Sen O'nu görmeden de O seni görüyor."Adam tekrar sordu: "Bana kıyamet(in ne zaman kopacağı) hakkında bilgi ver?" Hz. Peygamber (a.s.)bu sefer: "Kıyamet hakkında kendisinden sorulan, sorandan daha fazla bir şey bilmiyor!" karşılığını verdi. Yabancı: "Öyleyse kıyametin alametinden haber ver!" dedi. Hz. Peygamber (a.s.)şu açıklamayı yaptı:"Köle kadınların efendilerini doğurmaları, yalın ayak, üstü çıplak, fakir -Müslim'in rivayetinde fakir kelimesi yoktur- davar çobanlarının yüksek binalar yapmada yarıştıklarını görmendir." Bu söz üzerine yabancı çıktı gitti. Ben epeyce bir müddet kaldım. -Bu ifade Müslim'deki rivayete uygundur. Diğer kitaplarda "Ben üç gece sonra Hz. Peygamber (a.s.)'la karşılaştım" şeklindedir- Hz. Peygamber (a.s.)Ey Ömer, sual soran bu zatın kim olduğunu biliyor musun? Dedi. Ben: "Allah ve Resülü daha iyi bilir" deyince şu açıklamayı yaptı: "Bu, Cebrail aleyhisselamdı. Size dininizi öğretmeye geldi."¹⁹⁶

Bu hadise dikkat ettiğimizde İslami hayatın üç kategoriden geçtiğini görürüz. Sağlam, şeksiz ve şüphesiz bir iman; bu imanın amele dönüşümü olan ibadet ve ibadette ihlâsı yakalamaktır. Sonuç itibariyle ibadet bir itaat davranışıdır. Allah'a bağımlılığın şuuruna ulaşan insanın, bunun sonucuna içtenlikle, şükran ve minnettarlık duyguları içerisinde katılmasını simgeler.

İbadet ve dinî uygulamalar vasıtasıyla inançlı insan, kendi psikolojik tabiatının ve gündelik şuurunun normal işleyiş düzeninin dışına çıkarak, üstün bir varlık tarzına ve yaşama modeline yükselmektedir. Çünkü ibadet, onu yerine getiren kişiye nazaran kendi bağımsız varlığına sahiptir. Bu bakımdan ibadet psikolojiye indirgenemez ve psikoloji tarafından da izah edilemez. Ancak ibadetin insan üzerindeki etkileri incelenebilir.¹⁹⁷ Onun için, ibadetlerle

¹⁹⁶ Müslim, İman 1, (8) 1, 37; Nesâî, İman 6, (Hd. 4988); Ebu Dâvud, Sünnet 17, (Hd.4695) 5, 69-70.

¹⁹⁷ Hökelekli, Hayati, a.g.e. s.234

ilgili gelen sorular son derece önemlidir.Çünkü bu sorular, toplumun ibadetlerle ilgili olan fikhi durumunu bize çok net verir.

Bu bağlamda, İslam ve hayat programına ibadetlerle ilgili gelen sorulara bir göz atalım, ibadet ile ilgili gelen soruları yedi başlık altında topladık. Bunlar sırası ile: namaz ile ilgili gelen sorular, ramazan ve oruç ile ilgili gelen sorular, abdest ve gusül abdesti ilgili gelen sorular, zekât ile ilgili gelen sorular, kurban ile ilgili gelen sorular, cenaze ile ilgili gelen sorular, umre ve hac ile ilgili sorular ve son olarak bayanlarla ilgili gelen sorulardır. İlk olarak namaz ile gelen sorulardan başlamak istiyoruz.

2.4.1.1. Namaz ile ilgili gelen sorular

Her din, yaratıcı kudret karşısında boyun eğmek ve kutsal ile bağlantı kurmak için birtakım ayin ve merasimler öngörmüştür. İslam da bu maksatla namazı emretmiştir. Bu niteliğinden dolayıdır ki Allah Resulü (sav), namazı hem dinin direği olarak tanılamış hem de söz konusu ibadetin önemli bir unsuru olan secdeyi, kulun Allah'a en yakın olduğu hal olarak nitelendirmiştir. Çünkü onda secde ile birlikte itaat, boyun eğme ve teslimiyet gibi kulluğun en belirgin, vasıfları vardır. Bu itibarla o, insanı Allah'a yaklaştırmakta ve ona, huzurunda bulunduğu varlığın kudret ve yüceliğini hissettirmektedir. Bu ibadeti ise bir Müslüman'ın tam olarak yerine getirmesi icap eder.

Bu bağlamda bakıldığında namaz ya da diğer ibadetlerle ilgili dini bilgiye ulaşım ya da fetva noktalarında, televizyon ve internet gibi iletişim araçları din mensuplarına önemli avantajlar sağlamıştır. Özellikle son zamanlarda sosyal medyanın popülaritesinin artması beraberinde dini gruplara ait web siteleri, sosyal medya grupları ve benzeri organizasyonlarla yeni iletişim ortamlarına imkân vermektedir. Böylelikle, dini bilgilerin her türüne ve yorumuna erişim kolaylaşmıştır. Dini bir fetvaya ihtiyacı olan bir kimse doğrudan bir kuruma dilekçe veya sözlü olarak sözlü olarak soru yöneltmek yerine televizyon yada internet imkanları ile sorusunu yani fetva ihtiyacını herhangi bir zaman mekân açısından bağımsız bir şekilde konunun uzmanlarına ulaştırabilmektedir.

Bu vesile ile incelediğimiz İslam ve hayat programına namaz ile ilgili çok soru gelmiştir. Namaz ile ilgili gelen sorular çok çeşitli olduğundan dolayı beş kategoride inceledik. Cemaatle namaz kategorisinde gelen sorular 37 adettir. Namazı bozan durumlar ile ilgili sorular 66 adet soru gelmiştir. Namazda seferilik ve kaza namazı ile ilgili sorular 19 adet gelmiştir. Namaz vakitleri ve ezan ile ilgili sorular 17 soru gelmiştir. Namazla ilgi muhtelif sorular 28 adet gelmiştir.

2.4.1.1.1 Cemaatle namaz ile ilgili sorular

İslam ve hayat programına gelen namaz ile ilgili sorular içerisinde en dikkat çekici sorular arasında cemaatle ilgili sorular yer almıştır. Özellikle cami cemaatinin sorduğu belli olan bu soruların içerisinde beş vakit cemaatle kılınan namazların dışında özellikle her hafta kılınan Cuma namazı ile ilgili her türlü soru gelmiştir. Bu bölümde toplam 37 soru gelmiştir.

Tablo 1:Cemaatle namaz konusunda gelen sorular

Yolculukta yol üzerinde bir camiye namaz için uğradık. 3-4 kişilik tali bir cemaatle karşılaştık. İmam bir rekat kıldırdıktan sonra selam verdi. Öncesini bilmediğimiz için 2 rekat olarak mı yoksa 4 rekat olarak mı kıldırdı anlayamadık. Namazda sorma imkanımız da tabiatıyla yoktu. İmam seferi olup 2 rekat kıldırdı ise bizim seferi olmamız hasebiyle 2 rekat kılmamız gerekiyordu ama imam mukim olup öncesindeki ile beraber 4 rekat kıldırdı ise bizim de ona uymamız sebebiyle 4 kılmamız gerekiyordu. Bunu bilemediğimize göre böyle bir durumda biz ne yapacağız?
Aşırı terlediğimiz zaman ve üzerimizi değiştirme veya duş alma imkânımızın olmadığı durumlarda camide cemaatle namaza durmamız uygun olur mu?
Namaz kılarken bayanlar erkeklerin önünde namaza durabilir mi? Mescid-i Haram’da karışık namaza durmayı nasıl açıklarsınız? Münferiden namaz kılarken de mi aynı durum geçerli?
Sıcakların çok fazla olduğu zamanlarda çoraplarım çabuk koku yaptığı için cemaate çorapsız gidiyorum. Çorabım olduğu halde çorapsız gitmemin bir mahzuru olur mu?
Namazdan sonraki tesbihatin toplu yapılmasının dinimizin gereklerinden olmadığını duymuştum. Bu doğru mudur? Ayrıca namaz sonrası tesbihatin ardından “Ve ma erselnake illa rahmeten li’l-âlemîn” demenin bid’at olduğunu duydum. Bu konuda bir açıklama yapabilir misiniz?
İki kişi cemaatle namaz kılarken imama uyan kişi imama en fazla ne kadar yakın durabilir?
Cemaatle namaz kılarken imamın hareketlerine göre mi, yoksa sesine göre mi hareket etmemiz uygundur?
Sabah namazında farza yetişmiş olduğum zaman sünneti kılmadan farza durmamam, eğer sünneti kıldıktan sonra cemaate yetişecek olursam öyle yapmam gerektiğini, yetişemeyeksem sünneti terk edip cemaate katılmam gerektiğini duymuştum. Bunun hikmeti nedir?
Cemaatle namaz kılarken müezzin kendi yerinde yani cemaatten uzakta bir kaç kişiyle cemaate uyarsa uygun olur mu?
Karım evde bulunduğum zamanlarda namazlarımızı cemaatle kılmamızı istiyor. Ben ehil olmadığımı düşündüğüm için imamlık yapmak istemiyorum. Nasıl hareket edersem uygun olur?
Sabah namazını güneş doğduktan sonra kılmak zorunda kaldığımız zaman bu namazı cemaatle kılabilir miyiz?
İki saf arasında bir cemaat daha sığacak kadar boşluk bırakılarak cemaat yapılırsa o namazın uygun olmadığı söyleniyor. Bu doğru mudur?
Cemaatle kılınan farz namazların bazılarında sûreler sesli bazılarında sessiz okunuyor. Bunun hikmeti nedir?

Camide cemaatle farz namaz kılariken bir kişinin cep telefonu çaldı. Namazı bozmadan çıkarıp kapattı ve bacağının arasına koydu. Bu yolda bir fetva aldığımı söyledi. Ne derece doğrudur?
Cemaatle namaz kılariken imamın hareketine göre mi yoksa sesli komutuna göre mi hareket etmeliyiz. Sese göre ise ilk başladığında mı yoksa kelimeyi bitirdiğinde mi hareket etmeliyiz. Bunun bir mesuliyeti var mıdır? Rükû, tahiyat, secde ve selamda aynı kurallar geçerli midir?
Bir kişi camide imamın arkasında farz namaza dururken niyet etmez ve tekbir getirmezse imama uymuş olur mu?Camide imamın mikrofon kullanmasının caiz olmadığı söyleniyor. Bu doğru mudur?
Kadınlarla erkeklerin tek başlarına namaz kılariken aynı safta durmalarında bir sakınca olmadığı söyleniyor. Bu doğru mudur?
Namaz surelerini ve namazda gerekli olan duaları biliyorum. İmam Hatip veya İlahiyat okumadım. Tecvid bilmiyorum ama bildiğim sure ve dualarda hata yapmıyorum. Gerekli durumlarda imamlık yapabilir miyim?
Cemaatle namaz kılariken imam bazı namazları neden sesli kıldırıyor? Biz de bu namazları evimizde ferdî kılariken sesli okuyabilir miyiz?
İmamın okuduğu sûreyi cemaat de kendisi okursa namazın tekrarı vacibdir, diyenler var. Siz bu konuda ne dersiniz?
İmamlık yapacak bir insanın vasıfları nelerdir? Çok fazla dini bilgisi olmayan birkaç genç kendi aralarında cemaat olabilirler mi? Aralarında ehil birisi yoksa ferdî kılmaları daha mı uygun olur?
İmam kıraatte yanılınca sağ tarafta bir arkadaş düzeltmiş, bu arkadaşın namazı bozulur mu? Arka safta duran kaç kişi imamın yanıldığı kıraati düzeltebilir?
Eşi ve çocukları tesettüre riayet etmeyen bir imamın arkasında namaza durulur mu? Ne yapmak lazım?
Ta'dîl-i erkâna uymayan imamın arkasında namaz kılmak caiz midir?
İmam rükû ve secdelerde tesbihleri kısa tutuyor. Biz de namazda tesbihleri bir veya iki defa söyleyebiliyoruz. Namazı tekrar mı kılmam gerekir?
İmam Kur'an-ı Kerim'i yüzünden okuyarak hatimle namaz kıldırabilir mi?
Namazlardan sonra genelde arkadaşlarla musafaha ederiz. Selefî olduğunu söyleyen bir tanıdığımız "Siz şirk işliyorsunuz" dedi. Siz ne dersiniz?
Bir sohbette namaz sonunda yapılan tesbihatın Peygamber Efendimiz zamanında yapılmadığı söylendi. O zaman bizim yaptığımız yanlış mı?
Üç kez üst üste mazeretsiz Cuma namazına gitmeyeninin nikâhı düşer ve dinden çıkar deniliyor. Bu doğru mudur?
Çok zaman zorunlu olarak sefere çıktığımdan cuma namazından muaf olduğumu düşünüyorum. Fakat bu hemen hemen her cuma'ya rastladığı için bundan rahatsız oluyorum. Bir vebal altına girmiş oluyor muyum?
Cuma namazını camiden veya mescidden farklı odalarda sadece imamın sesini duyarak kılmak uygun mudur?
Cuma gününe ait okunacak özel dualar var mıdır? Varsa hangileridir?
Cuma namazlarında farzdan sonra bazıları altı, bazıları on, bazıları da daha fazla kılıyor. Cuma namazı kaç rekâttır? Açıklayabilir misiniz?
Kadınlar cuma namazı kılabilir mi?
Cemaatle nafîle namaz kılabilir miyiz?

Bu tablodan görüyoruz ki Müslümanlar birlik ve beraberlik içinde yaptıkları ibadetleri önemsiyorlar. Toplu yapılan ibadetlerde, fihki anlamda ne gibi problem olursa, onu hemen sorabiliyorlar. Bu bağlamda özellikle cemaatle namaz kılma konusunda İslam dini, birlik ve beraberliğe büyük önem vermiştir. Günde beş vakit namazın bir arada eda edilmesinin teşvik edilmesi, haftada bir cuma namazının ve senede iki kez olan bayram namazlarının topluca kılınmasının gerekli görülmesi, müminlerin görüşüp halleşmelerine, birbirleriyle yardımlaşmalarına vesile olmak gibi bir anlam taşımaktadır. Bu bakımdan cemaatle namaz esprisi, oluşturulmak istenen birlik ruhunun hem bir göstergesi ve hem de o birlik ruhunun sağlamlatırıcısı ve devam ettiricisi olmaktadır.

Hız. Peygamber cemaatle namazı teşvik sadedinde cemaatle kılınan namazın, tek başına kılınan namazdan yirmi yedi veya yirmi beş derece daha faziletli olduğunu belirtmiştir. İlgili hadiste şöyle buyrulmaktadır. Bir kimsenin cemaatle kıldığı namazın sevabı, evinde ve çarşı pazarda kıldığı namazdan yirmi beş kat daha fazladır. O kimse abdestini güzelce alıp, sonra sadece namaz kılmak maksadıyla mescide giderse attığı her adım sebebiyle bir derece yükseltilir, bir hatası da silinir. Namazını kıldıktan sonra abdestini bozmadan namaz kıldığı yerde kaldığı müddetçe, melekler ona: Allahım! Ona rahmetinle muamele et, ona acı! Diyerek dua etmeye devam ederler. O kimse namazı beklediği sürece namazda imiş gibidir.”¹⁹⁸

Peygamber Efendimiz hayatı boyunca cemaate namaz kıldırılmış, hastalandığında ise cemaate katılarak Ebû Bekir'in arkasında namaz kılmıştır. Cemaatle kılınan namazın fazileti tek başına kılınan namazın faziletinden daha üstün olduğu Ebû Hüreyre'den rivayet edilen bir hadiste şöyle bildirilmektedir. "İnsanlar ilk safın sevabını bilselerdi, ön safta durabilmek için kura çekmekten başka yol bulamazlardı. Namazı ilk vaktinde kılmanın sevabını bilselerdi bunun için yarışlardı. Yatsı namazı ile sabah namazının faziletini bilselerdi, emekleyerek de olsa bu namazları cemaatle kılmaya gelirlerdi"¹⁹⁹ Bir başka hadiste de "Kim yatsı namazını cemaatle kılsa, gece yarısına kadar namaz kılmış sevabını alır. Sabah namazını da cemaatle kılsa bütün geceyi namaz kılarak geçirmiş gibi sevap alır"²⁰⁰ buyurmuşlardır.

Namaz için camiye gidildiği zaman günahlar silinmekte ve sevaplar çoğalmaktadır. Bu hususu Efendimiz bizlere şöyle bildirmektedir. "Bir kimse evinde güzelce temizlenir, sonra Allah'ın farzlarından bir farzı yerine getirmek için Allah'ın evlerinden birine giderse, attığı adımlardan her biri bir günahı silip yok eder; diğer adımları da onu bir derece yükseltir."²⁰¹ Cemaat fazileti her ne kadar bir kişiyle de olabilir ve hâne halkıyla dahi cemaatle namaz

¹⁹⁸ Buhari, ezan,30

¹⁹⁹ Buhari, ezan,9

²⁰⁰ Buhari, ezan,34

²⁰¹ Müslim, Mesacid, 282

kılınabilirse de bu, camiye çıkmanın ve daha kalabalık bir cemaatte bulunmanın sevabına denk olmaz. Farz namazların cami ve mescitlerde cemaatle kılınışı İslâm dininin bir sembolü ve şiarı olduğu için bunun terk ve tatil edilmesi asla câiz görülemez. Cemaatin önemini gösteren çok sayıda hadis bulunmaktadır. Bunlardan birinde Hz. Peygamber "Üç kişi bir köyde veya sahrada bulunur ve cemaatle namaz kılınmazsa, şeytan onlara hâkim olur. Öyleyse cemaatten ayrılma. Çünkü kurt ancak sürüden ayrılan koyunu yer"²⁰² buyurmaktadır.

2.4.1.1.2. Namazı bozan durumlar ile ilgili sorular:

Namaz ibadeti dinimizde en önemli ibadetlerdendir. Namaz adeta dinimizin direği olarak kabul edilir. Onun için İslam ve hayat programına namaz ile ilgili çok soru gelmiştir. Bunların başında ve en fazla olanı ise namazı bozan veya şüpheli hale getirebilen durumlardır. İzleyicilerimiz namaz ile ilgili en fazla soruyu alanda sormuştur.

Tablo 2: Namazı bozan durumlar ile ilgili sorular

Öğle namazının sünnetini kılarken, ikinci rekâta kalktığımız zaman, zamm-ı sûreyi unutuyorum. Ne yapmam lazım?
Namazda secdeye vardığımda çoğunlukla istek dışı olarak gözümü kapatıyorum. Bunun namaza mani olma durumu var mıdır?
Yolda yürürken elbiseme kuş pisliği düştü, sildim. Fakat yıkayamadığım için bu şekilde namaz kılabilir miyim?
Odada elle yapılmış fotoğraflar veya kedi ve köpek gibi süs eşyaları var. Burada namaz kılmanızda bir mahzur var mı?
Namazda güldürülen veya gülmesi gelen kişinin namazı bozulur mu namaz olur mu?
İki yaşındaki bir çocuk annesinin üzerine kusarsa, bu kusmuk üstün körü temizlense o elbiseyle namaz olur mu?
Camide ön safta bulunan bir kişinin sırtında resim varken gözlerimizi kapatarak namaz kılabilir miyiz?
Üzerinde resim bulunan elbiseyle namaz kılınır mı?
Dört rekâtlı farz namazların son iki rekâtında, Fatıha suresinden sonra sure zammetmek sehiv secdesi gerekir mi?
Kıyafetlerimizdeki pislikler kuru temizleme yapıldığı zaman temizlenmiş olur mu? Bu giysilerle namaz kılınabilir mi?
Sultan Selim (Konya) Camiinde kadınlarla erkekler özellikle kandil geceleri ve cuma namazlarında karışık namaz kılıyorlar. Kadınlar böylelikle erkeklerin önüne geçiş oluyorlar. Bu meseleye en uygun çözüm nasıl getirilebilir?
Camide namaz kılarken önümdeki gencin sırtında hayvan resmi bulunan bir tişörtle namaz kıldığını fark ettim. Ben onun tam arkasında duruyordum. Namazımı bitirdim ama içim rahat etmedi. Böyle durumlarda ne yapabilirim?

²⁰² Ebu Davud, Salât, 47

Namazda iken kapı ya da telefon çalarsa selam verdikten sonra bakmanın ve namaza devam etmenin sakıncası var mıdır?
Bir buçuk yaşında çocuğum var. Evde namaz kılarken çocuğum gelip kucağıma oturuyor. Bazen düşme tehlikesi oluyor. Namaz esnasında düşeceği zaman onu tutarsam namazım bozulur mu?
Sağlık problemlerinden dolayı adet günüm düzensizleşti. Bazen durumumu tespit etmekte zorlanıyorum. İyileştiğimi düşünüyorum ve abdest alıp namaza başlıyorum. Daha sonra iyileşmediğimi fark ediyorum. Sürekli çelişki içinde oluyorum. Yanlış zamanda namazımı kılırsam veya kılmam gerektiği halde kılmazsam bir vebal altında olur muyum?
Niyetim ikindi namazını kılmak iken dalgınlıkla ağzımdan çıkan niyet sözleri öğle namazı diye oldu. Ne yapmam gerekir?
Yoğun bir iş temposuyla çalışıyorum. Namazlarımı kılarken bile o günkü yaptıklarım güya yapacaklarım aklıma geliyor. Bu şekilde namaz kılınca kendimi huzursuz hissediyorum. Bir çözüm önerir misiniz?
Arkadaşım ile akşam namazını beraber kıldık. Ben imamlık yaptım. Farzı kıldırırken arkadaşımın dişi kanadı ve namazdan ayrıldı. Ben tek kaldığım halde namazı tamamladım. Benim de bozmam daha mı uygun olurdu? Namaz kılarken kıyamda başımızı sağa sola çevirmemiz, secdeye giderken pantolonumuzu çekmemiz namazı bozar mı?
Dört yaşında ikiz çocuğum var. Bazen ben namaz kılarken kavga ediyorlar. Namazımı bozmak zorunda kalıyorum. Doğru mu yapıyorum?
Namazlarda Fatiha'dan sonra birinci rekâta sure okuyup ikinci rekâta birkaç ayet veya tam tersi birinci rekâta birkaç ayet okuyup ikinci rekâta bir sure okursak uygun olur mu?
Namaz kılan bir bayanın yanına erkek girse kadının namazı bozulur mu?
Bazı durumlarda namaz kılanın önünden geçmek zorunda kalıyoruz. Bu durumda ne yapmalıyız? Evde namazımı kılarken bazen çocuğum önümden geçiyor. Ben de seccademin önüne terlik koyarak önlem almaya çalışıyorum. Bu şekilde yapabilir miyim?
Namaz kılarken küçük çocuğum sürekli benimle oynuyor, önüme geçiyor, secde mahalline yatıyor. Namazımı bozabilir miyim?
Çalışırken elimiz kolumuz bazen kanıyor, yıkasak bile çıkmıyor bazen kestirdiğimiz yerlerden üzerinize kan bulaşmış oluyor, bundan haberimiz olmuyor. Bununla namaz kılsak bir mahzuru var mı?
Namazda sırtımız açılırsa namaz bozulur mu?
Benim komşum bir hanım başı açık çalışıyor ama namazlarını kılıyor. Gerçekten saygıdeğer olan bu hanımın namazları kabul olur mu?
Secdede ayak topuklarını birbirine değdirmek diye bir şey var mı? Secdede ayakların yerden kalkması durumunda namaz bozulur mu?
Devamlı idrar ve yel kaçırın bir insan namazını nasıl kılmalı. Diğer mezhepleri taklit etmek gerekir mi?
Namazda iken çocuğum eşarbımı çekiyor, başım açılıyor. Namazım bozuldu diye tekrar kılıyorum. Ne yapmam lazım?
Tek başıma cemaat olmadan namaz kılarken kimsenin olmadığı bir yerde sesli namaz kılabilir miyim?
Babaannem, zamanında çok az dua veya sure ezberleyebilmiş. Şimdi ise hiç ezberleyemiyor. Sadece bildikleri ile namaz kılabilir mi?
Namazda zamm-ı sûre okurken besmele çekmeli miyiz?
Namaza yeni başladım, sen önce farzları kıl, sünnetleri zamanla kılmaya başlarsın, diyorlar. Siz ne diyorsunuz?
Namaz kılarken, esnemenin ardından gayri ihtiyarî Allah lafzı kullandım. Namaza zararı olmuş mudur?

Karanlık bir ortamda namaz kılmanın sakıncası var mıdır?
Kadın ve erkeğin namaz kılmasındaki farklılıklar nelerdir? Bu farklılıkların hikmeti ne olabilir?
Bazı kişiler namazda ayakta dururken, ayaklarını çok fazla açıyorlar. Ben dört parmak açılır diye biliyordum. Hangisi uygun olur?
Karanlıkta namaz kılınır mı?
Bir gelin kayınbabasının veya çelebisinin/kayınının yanında namaz kılabilir mi?
İkinci namazını kerahet vakti girdiğinde kılamayacağımı söylüyorlar. Ben tam tersini biliyordum. Doğrusunu öğrenebilir miyiz?
Namazda sûreleri sırayla değil de atlayarak okusak namazımızda bir eksiklik olur mu?
Pantolon üzerine kap giymek tesettüre uygun mudur? Kadının bu kıyafetle namaz kılması doğru mudur?
Babaannem tesbih çekerken ve dua ederken müzik dinliyorum, televizyon izliyorum. Bunda bir mahzur var mı? Volkmenle de müzik dinlesem bir sakıncası olur mu?
Rüşvet alanın namazları kabul olur mu?
Bir bayan olarak rızık için çalışıyorum. Çalıştığım yerde namaz kılmaya müsait bir yer yok. Erkeklerin bulunduğu böyle bir ortamda namazımı nasıl kılmalıyım? Birlikte çalıştığımız bazı kadınlar oturarak namaz kılmamı söylüyorlar. Namaz kılmamak ne olur dedikleri de oluyor. Bu konuda ne yapabiliriz?
Farza yetişmek için sallı-barıkleri terk edebilir miyiz?
Kanlı veya necaset bulaşmış bir elbise kuru temizlemede temizlenince temiz sayılır mı? Bu elbiseyle namaz kılabilir miyiz?
Dört rekatlık bir namaz kılarken birinci tahiyata oturmayı unuttum ve doğrudan ayağa kalktım. Namaz bitmeden fark ettim ve sehiv secdesi yaptım. Namazı tekrarlamam gerekiyor mu? Yoksa sehiv secdesi yeterli olur mu?
Akşam namazını cemaatle kılarken imam sesli okumayı unutursa sehiv secdesi yapması gerekir mi?
Namazda birinci rekatta Kureyş sûresini okuduktan sonra ikinci rekatta yanlışlıkla ihlas sûresini okudum. Namazı bitirince sehiv secdesi yaptım. Gerçekten yapmam gerekir miydi?
Namazda hata yaptığımız halde sehiv secdesi yapmayı unutmuşsak o namazı tekrarlamamız gerekir mi?
Namazda hata yaptım. Sehiv secdesi yapmam gerekti. Son tahiyat'a oturduğumda sehiv secdesi yapmayı unutmuşum. Tam selam verirken aklıma geldi ve namazdan çıkmadan sehiv secdesini yaptım. Namazımı tekrarlamam gerekir mi?
Sehiv secdesi yaparken sadece sağ tarafımıza selam vermenin yeterli olduğu söyleniyor. Bu doğru mudur?
Namaz kılarken dördüncü rekâta otururken yanlışlıkla ayağa kalkıyordum. Tam kalkmadan aklıma geldi. Tekrar oturdum. Selam verip sehiv secdesi yaptım. Hareketim doğru mu?
Namaz kılarken bazen kaç rekat kıldığımı unutuyorum. Doğru mu yoksa yanlış mı kıldığımdan emin değilim. Sehiv yapmam gerekir mi?
Öğle namazının sünnetini kılarken üçüncü rekâta Fatıha'dan sonra başka bir sure okumadan rükû'a eğildim. Sehiv secdesi mi yapmam mı yoksa sünneti tekrarlamam mı gerekir?
Farz ve sünnetlerde sehiv secdesi aynı mıdır, yoksa farklılık var mı?
Evdeki seccadelerimizin çoğunda Kâbe resmi var. Komşular bu seccadelerin üzerinde namaz kılsak Kâbe'yi ayaklar altına almış gibi vebale gireceğimizi söylüyorlar. Bu konu da bizi aydınlatabilir misiniz?
Vitir namazı kılarken üçüncü rekatta tekbir almayı unuttum. Rükûya eğildim, daha sonra sehiv secdesi yapılması eksikliği giderir mi?
Vitir namazında kunut tekbirini getirirken elimi yere salıp öyle mi tekbir getirmem gerekiyor

yoksa elim bağı olduğu halde hiç salmadan tekbir getirebilir miyim?
Sünnet namazların rükû ve secdesinde Arapça dualar okuyorum. Farzlarda da okumalı mıyım?
Cuma hutbesi sırasında sürekli dalıyorum. Başka şeyleri düşünürken bir de bakıyorum ki hutbe bitmiş. Namazım sahih olur mu?
Nafile namazlar ı Peygamber Efendimiz kıldığı için mi kılıyoruz yoksa daha sonraları ortaya çıkmış nafile namazlar mevcut mudur?
Müsait zamanlarda sünnet namazlar dört rekât kılınıyor. Bunun bir sakıncası var mıdır?

İzleyicilerin Namazı bozan durumlar ile şüpheli konuları bu kadar çok sorması ibadetına verdiği önemi gösterir. Özellikle namazı bozan ya da şüpheli duruma sokan halleri soran izleyiciler bu konuda ki fetvaları merak etmektedirler. Bu konudaki danışman görüşüne çok önem vermektedirler. Son zamanlarda farklı sorular da gelmiştir. İzleyicilerin duygusal anlamda nasıl olduklarını anlamak için bu soruları doğru tahlil etmek yerinde olacaktır. Örnek olarak: Camide ön safta bulunan bir kişinin sırtında resim varken gözlerimizi kapatarak namaz kılabilir miyiz? Camide namaz kılarken önümdeki gencin sırtında hayvan resmi bulunan bir tişörtle namaz kıldığını fark ettim. Ben onun tam arkasında duruyordum. Namazımı bitirdim ama içim rahat etmedi. Böyle durumlarda ne yapabilirim?

Gerçekten ilginç sorular, demek ki resmin karşısında namaz olmayacağını bilen bir izleyici, cemaatle namazda önünde duran birinin giymiş olduğu tişörtten etkilemiş ve namazın sıhhatini sorabilmektedir. Yine başka bir soru özellikle günümüzde kadınların cami ve cemaat tartışmalarının yaşandığı bir zamanda sorması manidardır. Sultan Selim (Konya) Camiinde kadınlarla erkekler özellikle kandil geceleri ve cuma namazlarında karışık namaz kılıyorlar. Kadınlar böylelikle erkeklerin önüne geçmiş oluyorlar. Bu meseleye en uygun çözüm nasıl getirilebilir? soruyu soran erkek izleyicinin kadınların bu hallerinden rahatsız olduğu net belli olmaktadır. Yine günümüzün iş hayatı ve ibadet hayatı ile ilgili sıkıntılarında bazı sorular: Yoğun bir iş temposuyla çalışıyorum. Namazlarımı kılarken bile o günkü yaptıklarım güya yapacaklarım aklıma geliyor. Bu şekilde namaz kılınca kendimi huzursuz hissediyorum. Bir çözüm önerir misiniz? Bir bayan olarak rızık için çalışıyorum. Çalıştığım yerde namaz kılmaya müsait bir yer yok. Erkeklerin bulunduğu böyle bir ortamda namazımı nasıl kılmalıyım? Birlikte çalıştığımız bazı kadınlar oturarak namaz kılmamı söylüyorlar. Namaz kılmasak ne olur dedikleri de oluyor. Bu konuda ne yapabiliriz?

İnsanlar iş yerlerinde İbadet hayatı ile ilgili sıkıntı yaşamaktadırlar. Müslüman bir ülkede yaşamaktayız ancak bu soruların gelmesi incelenmesi gereken bir konudur. Yine insanların toplumsal boyutta yaşadığı duygusal reflekslerden kaynaklanan bir soru: Rüşvet alanın namazları kabul olur mu? Demek ki başına böyle bir hadise gelmiş bir izleyici böyle

bir soru sorabilmektedir. Bu durum duygusal bir reflekstir. Eğer sorunun cevabı fıkhî olarak kabul olmaz ise bu izleyici kendisini çok rahatlamış hissedecektir. Bu gibi sorular aslında çok fazla gelmektedir, ancak biz sadece birkaç örneğin analizini yaptık. İslam ve hayat programına gelen bu tarz sorular toplumun duygusal ruh halini bizlere göstermektedir. Bu alan ile ilgili toplam 67 adet soru gelmiştir.

2.4.1.1.3.Namazda seferilik ve kaza namazı ile ilgili sorular:

Namaz kılan bir toplumda birçok mesele hep merak edilir. Bunlardan birisi seferilik, diğeri ise kaza namazlarıdır. Yolculukların çok olduğu bir dönemde yaşıyoruz. Eskiden belki de bu kadar çok yolculuk yapılmıyordu. Ancak günümüzde hem kara, hem hava, hem tren yolculukları çoğaldı. Bundan dolayı izleyicilerimiz kitle iletişim araçları vasıtası ile o anki yolculuk durumuna göre seferilik ile ilgili sorularını sormaktadır. Bir diğeri soru alanımızı kaza namazları oluşturmaktadır. Son zamanlarda başka televizyon kanallarında çıkan bazı hocalar kaza namazı yoktur, diye açıklamalar yapmaktadır. Bundan dolayı bu konu ile ilgili izleyicilerin kafası oldukça karışmaktadır. İslam ve hayat programına gelen soruların bir kısmı ise kaza namazları ile ilgili olmaktadır.

Tablo 3: Namazda seferilik ve kaza namazı ile ilgili sorular

Doğum yerim Ankara. Ben bir aylıkken ailem Konya'ya gelmiş ve yerleşmiş. Şimdi ben Ankara'ya on günlüğüne seyahate gittiğimde seferî sayılır mıyım? Yoksa orası benim öz vatanım sayılmaz mı? Not: Ankara'da evimiz yok ve orada hiç kalmıyoruz. Sadece akrabalarımız var.
Yolculuğa çıkan bir insan seferi olmaya niyet etmezse yine yolda seferi sayılır mı?
Seferî iken kaçırdığımız namazları kaza ederken, iki rekat olarak mı kaza ederiz?
Yolculukta seferi olarak kıldığım namazları sefer dönüşünde tamamlamam gerekir mi?
İl sınırları içerisinde 90 km.den fazla mesafeye yolcuğa çıktığımızda seferi sayılır mıyız?
Zaman zaman kardeşim farklı illere kızlarının yanına ziyarete gidiyor. O zaman son sünneti kılmama gerek yok deniliyor. Orası kızının evi olduğu için kendisini misafir olarak düşünüyor. Oraya gittiğinde kaç gün kalacağı da belli olmuyor. Nasıl hareket etmesi gerekir?
Seferi olarak bir otelde kaldım. Otelin mescidi olup olmadığını sormadım ama yatak üzerinde namazın farzını kıldım. Yatak üzerinde namaz kılmak caiz midir?
Çocuklarım gurbetten gelecek. Baba evinde namazlarını seferi mi kılacak yoksa normal mi kılacaklar? Kendi memleketimde seferi olur muyum?
Bir insan çeşitli sebeplerle bir ay akli dengesini kaybetse, daha sonra tedavilerle, bu durumu düzelse, o bir ay boyunca kılamadığı namazları kaza etmeli mi?
Bir sohbette kaza namazının olmadığından bahsedilmişti. Bu bana ilginç geldi ve tereddüde düşmeye başladım. Bu kişiler namazı cem etmeyi de tavsiye ediyorlar. Bu konuda bizi aydınlatır mısınız?

Sünnet yerine farz kaza namazı kılabilir miyiz?
Hesaplarıma göre 6000 rekât namaz borcum varmış. Günlük 100'er rekât kaza ediyorum. Bu uygulamam doğru mu?
Geçmiş namazlarımda her zaman Kafirun ve İza cae (Nasr) surelerini okuyorum. Sakıncası var mı?
Sabah namazına vaktinde kalkmayıp da güneş doğduktan sonra kılsa bunu eda olarak mı, kaza olarak mı kılacak?
Sabah imsaktan önce kalkıyorum. Teheccüdü kılıyorum. Sabah ezanlarına kadar oldukça kaza namazı kılıyorum. Acaba doğru mu yapıyorum?
Geçen yıl gözümden ameliyat oldum. Hastanede eğilmeden namaz kıldım. Namazlarımı şimdi kaza etmeli miyim?

Tablomuzda bakıldığında seferilik ve kaza namazı ile ilgili toplamda 17 soru gelmiştir. Aslında bu konu ile gelen sorular fazladır. Ancak birbirine yakın sorular sadeleştirilmiş ve birleştirmiştir. Seferilik ile ilgili olarak İslam, namaz ve oruç gibi ibadetlerin eda edilmesinde yolcularla ilgili bazı özel hükümler getirmiştir. Buna göre dinen yolcu (seferi) sayılan kimselerin dört rekatlı farz namazları iki rekat kılmaları, Ramazan oruçlarını sonradan tutmak üzere erteleyebilmeleri bu özel hükümlerdendir. Dinen yolcu sayılabilmenin iki temel ölçütü vardır. Bunlardan biri mekan, diğeri ise mesafedir. Yolculuk konusu ile ilgili olarak bir kimsenin bulunduğu yer, ya “vatan-ı aslî”, ya “vatan-ı ikâmet”, ya da “vatan-ı süknâ”dır. Vatan-ı aslî: Aslî yerleşim yeri demektir. Bir insanın doğup yaşadığı yer veya çalışmak üzere yerleşip geçimini sağladığı, ev alıp çoluk çocuğu ile yerleştiği yerdir. Vatan-ı ikâmet: Yerleşmek maksadı ile olmaksızın on beş günden fazla kalmak üzere bulunduğu ve aslî vatanından en az doksan km. uzaklıktaki yerdir. Vatan-ı süknâ: Bir kimsenin on beş günden az bir süre kalmak niyetiyle bulunduğu, aslî ya da ikâmet vatanından en az doksan km uzaklıktaki yerdir. İzleyicilerimiz seferilik ile ilgili bu bilgiler ışığında kendi özel durumu ile ilgili sorular sormuştur.

Diğer bir konu kaza namazları ile ilgilidir. Tablomuzda kaza namazları ile ilgili birçok soru mevcuttur. Ancak özellikle iki soru günümüzde fazlaca sorulmaktadır: kaza namazı yok diyenler ve sünnet namazı kılmak yerine kaza namazı kılabilir miyiz diyenler. Sünnet yerine farz kaza namazı kılabilir miyiz? Bir sohbet kaza namazının olmadığından bahsedilmişti. Bu bana ilginç geldi ve tereddüde düşmeye başladım. Bu kişiler namazı cem etmeyi de tavsiye ediyorlar. Bu konuda bizi aydınlatır mısınız? Bu tarz sorular başka dini programlarda ya da bir cemiyette hocalar tarafından söylendiği ifade edilmektedir. İzleyicilerin bu tarz cevaplardan etkilendikleri ve bazılarının kaza namazlarını kılmayı bıraktığı kendi ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bu durum bizlere izleyicilerin bu tarz konulardan duygusal olarak etkilenmeye açık olduğunu ve doğru bilgilere ihtiyacı olduğunu göstermektedir.

Bundan dolayı halkı gerçek anlamda bilgilendirmeye yarayan özellikle işin ehli hocalarımız tarafından yapılan dini programların sayısının artmasının iyi olacağı kanaatindeyiz.

2.4.1.1.4.Namaz vakitleri ve ezan ile ilgili sorular:

Namaz ile ilgili yine önemli iki konuda soru gelmiştir; biri namaz vakitleri, diğeri ise ezan ile ilgili gelen sorulardır. Namaz ibadetinin en önemli belirleyici unsuru vaktin girmesidir. Özellikle sabah namazı vakti ile ilgili önemli sorular gelmiştir. Bu soruların içerisinde ramazanda imsak ve sabah namazı ile ilgili soruların da yer aldığını görmekteyiz. Bununla ilgili sabah namazı imsak girer girmez kılınır mı? Gibi soruların daha çok sorulduğunu gözlemekteyiz. Müslümanlar namaz ibadetin tam manası ile yerine getirmek için bu tarz sorularını programa iletmektedir.

Tablo 4: Namaz vakitleri ve ezan ile ilgili sorular

Öğle vaktinin, ikindi vakti girdikten 18 dakika sonraya kadar devam ettiğini bir hoca efendi söyledi. Bu konuda bir açıklama yapabilir misiniz?
İkinci namazının gecikmesi durumunda akşam ezanına kadar kılınabileceğini duymuştum. Öncelikle bu doğru mudur? Doğruysa güneş batarken namaz kılınmaz kaidesi çiğnenmiş olmuyor mu?
Namaz kılınması mekruh olan vakitler hangileridir?
Vakit ezanı başladığında hemen namaza durabilir miyim?
Ferdî namaz kılarken kamet getirmezsek uygun olur mu?
Ezan okunurken “Aziz Allah” demek gerekli midir? Ezan okunurken konuşmak veya televizyon izlemek günah mıdır? Ezan okunurken ezanı müezzince okumanın hükmü nedir?
Sala okunması bizde ne zamandan beri uygulanmaktadır. Peygamber Efendimiz zamanında sala okunur muydu?
Sabah namazını imsak vakti girer girmez kılabilir miyiz?
Zaman zaman ikindi ve yatsı namazının sünnetini terk ediyoruz. Bu şekilde kılmanın da sünnet olduğunu biliyorum. Terk ederek kılmayı ne kadar zaman aralıklarıyla yapmamız gerektiğine dair bir açıklama mevcut mudur?
İkinci namazının farzını kılmadan önce ve sonrasında namaz kılabilir miyim?
Yatsı namazından sonra iki rekat kabir namazı kılınıyor. Böyle bir şey var mıdır? Eğer varsa bu namazda neler okumamız gerekir?
Yatsı namazında cemaate yetişmek için sünnetin ikinci rekâtında selam verebiliriz diye duymuştum. Bu doğru mudur?
Yatsı namazı ile vitir namazını ayrı kılmayı düşündüğümüz zaman iki namaz arasında uyuyup tekrar uyanmış olmak gibi bir zorunluluk var mıdır?
Vitir namazı sabah namazına kadar bekletilebilir mi?
Yatsı namazını kılmadığımız bir zaman vitir namazı da kazaya kalır mı?

Tablomuzda Namaz vakitleri ve ezan ile ilgili sorular yer almaktadır. Bu alanla ilgili toplamda 15 soru gelmiştir. Namaz akitleri günde beş vakit Müslümanlara duyurulmaktadır. Ancak bazen izleyiciler bu konularda farklı sorular sorabilmektedir. Örneğin bir izleyici öğle vaktinin, ikinci vakti girdikten 18 dakika sonraya kadar devam ettiğini bir hoca efendi söyledi. Bu konuda bir açıklama yapabilir misiniz? Diye bir soru sormuştur. Bu tarz sorularda izleyici ya başka hocaya da sormuş televizyonu-programı bir teyit yeri olarak görmekte ya da kafası birçok hocadan karışmış gerçek bilgiyi aramaktadır. Diğer bir izleyici sabah namazını imsak vakti girer girmez kılabılır miyiz? Sormaktadır. Bu sorular genelde Ramazan ayı ile ilgili sorulmaktadır. Ramazan ayında imsak vaktinde okunan ezan ile birlikte namaz kılabılır miyiz yoksa beklememiz gerekir mi diye sorulmaktadır.

2.4.1.1.5. Namazla ilgili muhtelif sorular:

Bu bölümde namaz ile ilgili genel sorulara yer verdik. Niyetin nasıl yapılması gerektiğinden, tilavet secdelerinin nasıl yapılması gerektiğini öğrenmek isteyen izleyicilerin soruları bu bölümde yer almaktadır.

Tablo 5: Namazla ilgili muhtelif sorular

Ben bir bayanım. Hatim okudum ve bunun duasını yaptırmak istiyorum. Tilavet secdelerini henüz yapmadım. Şu anda da hasta olduğum için yapamıyorum. Tilavet secdelerini yapmadan duasını yaptırabilir miyim?
Gerek evde otururken gerek arabamda hareket halindeyken radyom açık durur ve kısık sesle radyoyu dinliyorum. Radyoda zaman zaman secde ayetleri okunuyor. Ben de kısık sesle dinlediğim için bazen farkına varamıyorum secde ayetinin. Sorumlu olur muyum?
Ölmüş birisinin arkasından iskat-ı salat yapılarak namaz borcu maddî olarak ödenebilir mi?
Almanya'da cenaze nakil hizmetlerini yapan bir firma var. Bu firmaya üyeler her sene aidat ödüyorlar ve üyelerden ölen olursa Türkiye'ye kadar olan cenaze nakil masraflarını firma kendisi karşılıyor. Böyle bir sistem uygun mudur?
Niyetin mahiyeti hakkında biraz bilgi verir misiniz?
İlahiyatçı bir ilim adamının namaz kılarken Fatiha suresi de dahil Türkçe okuyarak kılınabileceğini söyledi. İmam-ı A'zam'dan örnekler de vererek konuyu anlattı. Ne dersiniz?
İşyerinde namazların sadece farzlarını kılıyorum. Tesbihatımızı yapıyoruz. Devamlı bu şekilde yaparsak sakıncası olur mu?
İbadetlerimizi takvaya uygun yaptığımız zaman yükümlülüğümüzü üzerimizden atmış olur muyuz?
Bayanların namaz kılacakları en uygun yerin yatak odaları olduğu söylendi. Son zamanda bayanların camiye gidip cemaatle namaz kılmaları söyleniyor. Burada bir çelişki mi var?
Çalıştığım iş yerinde namaza müsaade verilmiyor. Ben fırsat buldukça kaçamak olarak namaza gitmek zorunda kalıyorum. Zor şartlar altında namazımı kazaya bırakabilir miyim?

İş yoğunluğundan bazen namazımı kılıp kılmadığımı hatırlamıyor veya hızlı bir şekilde kılmak zorunda kalıyorum. Vicdanen rahatsızım. Tavsiyeniz ne olur?
İmam Nevevi'nin el-Ezkâr isimli kitabında namazda rüku ile secde arasında okunan dualar var. Bu duaları farz namazlarda da okuyabilir miyiz?
Kadınların camide davranışları nasıl olmalı?
Bayanların secde de duruşları hakkında dizler birleşik mi ayrı mı olmalı?
Bazıları tahiyyatta işaret parmağını kaldırıyor. Bu ne demektir?
Evimde kibleyi tam olarak tespit edemedim. Namazda iken “Az daha sola mı dönseydim veya düz mü dursaydım” gibi şüpheler takılıyor. Kibleyi tespit için bir kolaylık var mıdır?
Her farz namazdan sonra Ayete'l-Kürsi okumanın sevabının çok olduğunu biliyoruz. Öğle, akşam ve yatsı namazlarından sonra sünnet namazları da kılıyoruz. Ayete'l-Kürsi, farz ve sünnet namazları arasında okunabilir mi?
Secdelerde veya rükûlarda okunan dualardan başka hangi dualar okunuyor? Biraz bilgi verebilir misiniz?
İki farz üst üste kılınır mı?
Namazda önümüzden birinin geçeceğini düşünerek konulan sütre, nasıl bir özellikte olmalıdır?
Nafile namazlarda secde de Türkçe dua yapılabilir mi? Selamdan sonra mı yoksa secdeye varıp mı dua etmeliyiz
Cuma namazı ve diğer günlerde öğle namazı için camiye girdiğimizde tahiyyetü'l-mescid namazı kılabilir miyiz ?
Yatsı namazının son sünnetini kılarken dört rekât olarak kılıyorum. Bu kılmış olduğum dört rekâtı ikindi ve yatsı namazının sünneti gibi mi kılmam gerekiyor
Bazı hocalar sabah namazı kuşluk vaktine kadar sünnetiyle kılınır diyorlar. Bu konuda bizi aydınlatır mısınız?
İşrak namazı güneş doğduktan sonra en erken kaç dakika sonra kılınır?
Teravih namazında her selamda yeniden niyet etmek gerekir mi?
Tilavet secdesi yapmanın hükmü nedir? Geçmişten kalma secde borcumuz varsa sorumluluğumuz nedir?

Tablomuzda namazla ilgili muhtelif sorular mevcuttur. Bu soruların içinde Niyetin mahiyeti hakkında biraz bilgi verir misiniz? Diye bir soru gelmiştir. Aslında ibadetlerin hepsinin özünde bu sorunun cevabı yatmaktadır. İbadetlerde niyet çok önemlidir. Diğer bir soru: İbadetlerimizi takvaya uygun yaptığımız zaman yükümlülüğümüzü üzerimizden atmış olur muyuz? İzleyici bu soruda bir rahatlama hissetmek istiyor. Takva yaşantısı çok önemlidir. Takva ile ibadetlerini yerine getiren bir Müslüman manen kendisini rahat hissetmek ister. Onun için bu gelen sorular aslında toplumun duygusal anlamda nerede olduğunu bizlere gösterebilir. Örnek olarak verdiğimiz bir diğer soru: İlahiyatçı bir ilim adamının namaz kılarken Fatiha suresi de dahil Türkçe okuyarak kılınabileceğini söyledi. İmam-ı A'zam'dan örnekler de vererek konuyu anlattı. Ne dersiniz? Nafile namazlarda secde de Türkçe dua yapılabilir mi? Selamdan sonra mı yoksa secdeye varıp mı dua etmeliyiz? Bu sorular bazen kasıtlı sorulabilir. Belli bir dönem Türk televizyonlarında tartışma konusu olan bu soru zamanında ilahiyatçılar tarafından çokça tartışılmıştır.

Tablo 6:Namaz ibadeti ile ilgili gelen soruların rakamsal verileri

NAMAZLA İLGİLİ GELEN SORULARIN RAKAMSAL VERİLERİ	Gelen Soru Adeti
Cemaatle namaz ile ilgili sorular	37
Namazı bozan durumlar ile ilgili sorular	67
Namazda seferilik ve kaza namazı ile ilgili sorular	17
Namaz vakitleri ve ezan ile ilgili sorular	15
Namazla ilgili muhtelif sorular	28
Toplam	164

Tablomuzdan görüldüğü gibi namazla ilgili bölümde en fazla soru namazı bozan durumlar ile ilgili sorulardan oluşmaktadır. Bu bölümde 67 soru gelmiştir. Buradan anlaşılıyor ki izleyiciler namaz ibadetine büyük önem vermektedir. Bu ibadetin tam manada yapılması eksik olamaması için titiz davranmaktadır. Müslüman bir kimse bu bilgileri mutlak bilmesi gerekir. Müslümanların bir ibadeti yaparken o ibadetin kurallara uygun olması ve manevi açıdan kalbinin tatmin olması için tüm şartlarını yerine getirmesi gerekir. Namazı bozan durumlarda gelen soruların sayısal olarak çok olması bu sebeptir. Diğer en çok soru gelen alan ise cemaatle kılınan namazlar ile alakalıdır. İslam'da cemaatle namaz kılmanın önemi büyüktür. Peki, bu namazlardaki şartlar nelerdir? Nelere dikkat etmek gerekir? Gibi sorular her zaman izleyicinin sorduğu-soracağı merak ettiği sorular listesine girmektedir. Bu alandan 37 soru gelmiştir. Namazla ilgili kategoriye girmeyen genel sorular bölümünde ise 28 adet soru gelmiştir. Namazda seferilik ve kaza namazı ile ilgili sorulardan ise 17 soru gelmiş, Namaz vakitleri ve ezan ile ilgili sorulardansa 15 soru gelmiştir. Namazla ilgili toplamda 164 soru gelmiştir. İzleyicilerin bu kadar soru sorması bu ibadetle ilgili hareketin fazla olduğunu gösterir. Demek ki namaz kılan bir toplumun içinde bu soruları dert edinen iyi bir izleyici kitlesi mevcuttur.

2.4.1.2.Ramazan ve Oruç ile ilgili gelen sorular

Bu sorular İslam ve Hayat programında özellikle ramazan ayı yaklaştığında gelen sorulardan oluşmaktadır. Kontv izleyicileri her ramazan ayı öncesinde gerek oruç ile ilgili sorularını, gerekse ramazan ayı ile ilgili sorularını watsaptan yada telefon aracılığı ile yöneltmektedir. Gelen sorular genel anlamda her yıl benzer sorular olarak karşımıza çıkmaktadır. O yüzden birbirine benzer gelen sorular sadeleştirilmiştir.

Tablo 7: Ramazan ve Oruç ile ilgili gelen sorular

Hicaz'da Arefe günü bayram yapılıyor. Bayram günü oruç tutmanın haram olduğunu biliyorum. Konya'da nasıl davranmalıyız. Arefe günü oruç tutacak mıyız?
Sahurda yemeğimizi en son ezanın başlangıcına kadar mı yoksa ezanın bitimine kadar mı yiyebiliriz?
Bir bayan ay halinde iken oruç tutmamış, daha sonra orucun kazasını tutacağı zaman “Sen o zaman evli değildin, babanın evinde idin, şimdi orucun kazasını baba evinde tutman gerekir“ dediler. Bu doğru mudur?
Arkadaşım hamile olduğu için doktor tavsiyesi ile oruç tutmadı. Ramazan sonunda doğum yaparken vefat etti. Üzerindeki bu oruç borcunu nasıl telafi edebiliriz?
Doğumu Ramazan ayına gelen birisi nasıl davranmalı? Çocuk gıdasız kalır diye baştan itibaren kazaya bıraksa olur mu?
Nafile oruca akşam niyet etmeyi unutmuşum. Şimdi niyet edebilir miyim?
Astım hastasıyım, doktorların yarısı oruç tutabilirsiniz yarısı tutamazsınız, diyor ne yapayım?
Hamile kadın Ramazan orucu tutarken istemeyerek kusarsa, orucu ne olur?
Bu yıl Ramazan ayında 29 gün oruç tutacağız, 30 gün tutmayınca eksik olmuyor mu?
Oruç tutmayan bir kişi orucunu arka arkaya mı yoksa aralıklı günlerde mi tutacak? Ara vermeden tutmasa sakıncası olur mu?
Şevval ayında tuttuğumuz borç (kaza) oruç, takvaya sayılır mı? Bunları ayrı ayrı tutmak gerekir mi?
Bir kadın hamile iken orucunu yiyor. Daha sonra kaza ederken fidyesini de verecek mi?
Seferi olan kimse oruçlu ise başladığı yere göre mi iftar etmeli?
18 yaşında çocuğum epilepsi hastası olduğu için aç kalması yasak. Aç kaldığında tekrar hastalanıyor. Oruç tutmaması gerekiyor ne yapalım?
Benim 20 yaşında epilepsi (saralı) ve zeka geriliği olan bir kız çocuğum var. Benimle namaza durur ama kaçınıcı rekatta olduğuna akli yetmez. Günde dört defa ilaç kullandığı için de Ramazan aylarında oruç tutturuyoruz. Bunun fidyesini verecek miyiz? Vereceksek kimlere ve nasıl vermemiz gerekir?
Sık sık ağzıma balgam geliyor. Ve her zaman tükürme imkânım olmuyor. Oruç tuttuğumda yutmam orucumu sakatlar mı?
Göz damlası, iğne vurunmak, kan aldırma, krem sürmek, fitil kullanmak, fisfis orucu bozar mı?
Ağızdaki iltihap orucu bozar mı?
Yemin keffareti nasıl olur?
Keffaret orucunu tutarken tuttuğum gün sayısını karıştırdım. Tekrar baştan başladım. Böyle

durumlarda daha farklı yapabileceğim bir şey var mı?
Keffaret orucu tutarken oruca mani olacak kadar hastalanan bir kişi orucunu bozunca geçmiş günleri de geçersiz sayılır mı?
Vefat eden birisinin arkasından yapılan alt-üst, yemin veya savm fidyeleri ne kadar doğrudur? Bunlar neye göre belirlenir? Kimlere verilmesi ve nasıl hesaplanması gerekir?
Seferi olan biri yolculuk esnasında Ramazan orucunu tutması mı tutmaması mı daha uygun olur?
Bir kadın Ramazanda tutmadığı borç orucunu Ramazandan sonra tutarken arkadaşlarının ısrarıyla yemek zorunda kalırsa altmış bir gün yani keffaret tutmak gerekir mi?

Tabloda ramazan ayı ve oruçla ilgili sorular yer almaktadır. Bu alanda 24 adet soru gelmiştir. Özellikle televizyonda yayın yapan dini programların genelinde Ramazan ayı yaklaştığında ve Ramazan ayı içerisinde sorular yoğunlaşmaktadır. Müslümanların bu ayla ilgili sorularının başında imsak vakti, orucu bozan- bozmayan durumlar, teravih namazı, keffaret orucu, seferilik ile ilgili sorular gelmektedir. Ramazan ayında ilahiyatçılar arasında bazı tartışmalı durumlar ortaya çıkmaktadır. Son yıllarda özellikle imsak vakti ile ilgili televizyonda yayınlanan dini programlarda yapılan tartışmalar izleyicinin kafasını karıştırmaktadır. Bu kafa karışıklığı izleyicileri duygusal anlamda etkilemekte ve doğru cevabı aramaktadır. Bu tarz doğru ve güvenilir programlarda izleyicilerin verilen cevaplar karşısında rahat bir ramazan geçirdiğini müşahede edebiliriz.

2.4.1.3. Abdest ve Gusül Abdesti İlgili Gelen Sorular

Abdest, Arapçada “güzellik ve temizlik” manasına gelen vudû’ kelimesiyle ifade edilir. Konuyla ilgili birçok hadiste zikredilen vudû’ Kurân-ı Kerîm’de geçmez. Kuran’da temizlenme ve arınmayı genel olarak ifade eden kelimeler zekâ ve tuhr köklerinden türemiştir. İkinci kökten türemiş olan kelimeler bazı yerlerde maddî temizlik manasına gelirse de her iki kökün müştakları daha çok manevi bir arınmayı ifade eder. Bu dinî temizliği anlatmak için Türkçede kullanılan abdest kelimesi ise Farsça âb (su) ve dest (el) kelimelerinden oluşan ve “el suyu” manasına gelen birleşik bir kelimedir. Fıkıhta, abdeste tahâret-i suğrâ (küçük temizlik), gusüle de tahâret-i kübrâ (büyük temizlik) denir. Abdest almayı gerektiren hallere hades-i asgar (küçük kirlilik), gusül yapmayı gerektiren hallere de hades-i ekber (büyük kirlilik) adı verilir.²⁰³ Abdest ibadetin en önemli kısmını oluşturan bir durumdur. Namaz ibadeti başta olmak üzere abdest ve temizlik tüm ibadetlerin aslında esasını teşkil etmektedir. Abdest ile ilgili gelen sorulara baktığımızda özellikle gusül abdesti konusunda çokça soru geldiğini görmekteyiz.

²⁰³ Şener, Abdülkadir, Abdest Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1. Cilt, 1988, İstanbul, S. 68

Tablo 8: Abdest ve Gusül Abdesti İlgili Gelen Sorular

Çocuğumuza bülüğ çağına ermeden önce mi gusül abdestinin gerekliliğini öğretmemiz gerekir? Yoksa ergenliğe girdiğini fark ettiğimizde mi gusül abdesti almanın gerekli olduğunu söylememiz uygun olur?
Dişlerim ufak bir zorlama olursa hemen kanıyor. Gusül abdesti alırken dişimin az da olsa kanadığı şüphesine kapılıyorum. Eğer kanıyor ve ben fark edemiyorsam bir mahzuru olur mu?
Gusül abdesti aldığımız suyun içerisine vücudumuzdan su damlarsa o suyla gusül abdesti almamızda bir sakınca var mıdır?
Sadece gusül abdesti aldığımız zaman vakit namazı veya nafil namaz kılabılır miyiz?
Gusül abdesti almam gerektiği halde abdest alacak ortam bulamazsam veya misafir olduğum yerde söylemeye çekinirsem nasıl hareket etmem gerekir?
Cinsî münasebet sonrası gusül yapmadan çocuk emzirmenin sakıncası var mıdır?
Akrabalarımın bir bayan vefat etti. Bu akrabam hayatta iken saçlarını boyatır, oje sürer ve makyaj yapardı. Vefatında da saçları boyalı ve tırnakları ojeliydi. Bu boya ve ojeleri çıkarmak için biraz uğraştık ve öyle yıkattık cenazeyi. Biz bu boyaları ve ojeleri çıkarmasak da olur muydu?
Kulak deliğini küpe veya benzeri şeylerle gusulde ıslatmamanın bir sakıncası olur mu?
Avret yerimiz açık olduğu halde banyo yapmanın bir mahzuru olur mu?
Ayağım kırıldığı için bir ay boyunca alçıda kalması gerekiyor. Gusül abdesti almam gerektiği zaman alçının tamamına mesh etmem yeterli olur mu?
Ben bir bayanım. Benim saçlarım sık ve uzun. Gusül abdesti aldığım zaman saçlarımın en ince ayrıntısına kadar ıslatılması gerekir mi?
Gusül abdest alırken küpe deliğinin ıslanmasını konusunu açıklayabilir miyiz?
Gusül yaptığım zaman acaba guslüm oldu mu diyorum. Zaman oluyor tekrar tekrar abdest alıyorum. Ne yapmalıyım?
Yatağından kalkamayacak kadar hasta olan birisi, teyemmümle yatakta namaz kılabılır mi?
Gusül abdesti suyun üzerimize sıçramasında sakınca var mıdır?
Çingeneler için kiremit eriyinceye kadar banyo yapmadan müslüman olamayacakları söyleniyor. Bunun gerçeklik payı var mıdır?
Abdest alırken vesvese geliyor. Mesela yüzümü yıkarken üçten fazla dört defa su kullanıyorum. Yüzümün nerelerini yıkasam yeterli olur?
Setr-i avret ve genel olarak tesettür hakkında bilgi verir misiniz?
Farzların Kur'an-ı Kerim'de bizzat bildirilen kurallar olduğunu biliyorum. Mesela; gusül abdestinde ağza ve burna su vermek Hanefilerde farz olduğu halde bu kaide diğer mezheplerde farklı olabiliyor. Bunu nasıl açıklayabiliriz?
Bir hocamız uyuyunca abdestin bozulmayacağını söyledi. Yani uykuya dalan bir insan abdestli yatmışsa uyanıncaya kadar abdestli mi olmuş oluyor?
Abdest alırken yarıda su kesildi. Su tekrar geldiğinde kaldığımız yerden mi, yoksa yeni baştan mı abdest almalıyız?
Bazı gruplar bayanın başı açık halde abdest almasının mekruh olduğunu söylüyorlar. Bazıları da mekruh değildir diyor. Bunların hangisi doğrudur?
İstibra ve istinca yapmadığımız halde abdestimizi bozacak birşey hissetmiyorsak bir vebal altına girer miyiz?
Tefsire abdestsiz dokunabilir miyiz?
Banyo lavabosunda abdest almanın bir sakıncası var mıdır?

Lens kullanmak abdeste engel olur mu?
Evde birtakım işlerle uğraşırken parmağımı sıkıştırdım ve parmağımda zedelenme oldu. Parmağım kesilmedi ama içten kanadığını fark edebiliyordum. Bu şekilde bir kaza olunca abdestim bozulur mu?
Askerlikte botlarımı sabah giyiyorum ve akşama kadar çıkarma imkânım olmuyor. Botlarımın üzerine mesh edebilir miyim?
Dirseklerimde ve ayak topuklarımda egzama var. Su ve güneşten etkileniyor ve hastalık böylece artıyor. Abdest alırken bir miktar yağlı krem sürmemin zararı olur mu?
Tırnak kesmek abdesti bozar mı?
Mestin fermuarı açıldığı zaman o kişinin abdestinin bozulduğu söyleniyor. Bu doğru mudur?
Yaşlı bir annem var. Abdestini tutamıyor. Devamlı yel veya iltihap geliyor. Doktor bağırsakları genişlemiş, tedavisi yok diye cevap verdi. İki namaz arasında hemen hemen beş kez abdest alması gerekebiliyor. Bu durumda annem özürlüler sınıfına girer mi? Tek abdestle iki namaz kılabilir mi?
Bahçe işleriyle çok uğraştığım için çoğunlukla ayaklarımda çatlaklıklar oluyor. Hatta bazen bu çatlaklıklar kanayabiliyor. Abdest alırken çatlaklıkların içine su girecek şekilde mi yıkamam gerekir?
Abdest alırken başın dörtte birini mesh ediyoruz. Meshederken saç diplerine suyu geçirmek gerekiyor mu?
Kolonya abdesti bozar mı?
Akıntı geldiği zaman abdestin bozulması için el ayası kadar mı olmalıdır?
Gözlerimde yanma var. Ağlarcasına yaş geliyor. Abdestim bozulur mu?
Tuvalet yapılan bir yerde abdest almak caiz midir?
Ameliyat oldum. Banyoda sıcak su olduğu için orada abdest alıyorum. Banyoda besmele çekilmezmiş. İçimden çeksem olur mu?
Abdest alırken konuşmak doğru mudur?
Özürlü bir kişinin özü sebebiyle elbisesine bulaşan necasetin üzerinde bulunması ibadete mani midir?
Diş dolgusu gusle engel midir? Diş dolgusu konusunda Şafii mezhebine göre niyet edilmesi gerekir mi?
İdrar arasında gelen meni gusül gerektirir mi?
Gusül abdesti alırken niyetimiz nasıl olmalı. Hangi duaların okunmalı?
Denizde vücudun tamamı ıslandığı zaman gusül yada normal abdest alınmış olur mu?
Bazı kişiler cünüb halde iken toprağa basmanın haram olduğunu söylüyorlar. Bazıları da cünüb hale düştüğümüz zaman en kısa yoldan suya ulaşmamız gerektiğini yoksa her geçen zaman haram işlediğimizi söylüyorlar. Cünüb halden kurtulmanın bir zamanı var mıdır?

Kur'ân-ı Kerîm'de abdestle ilgili hükmü açıklayan, “Ey inananlar! Namaza kalktığınızda yüzlerinizi, dirseklere kadar kollarınızı yıkayın, başlarınızı meshedin ve topuklara kadar ayaklarınızı yıkayın”²⁰⁴ mealindeki ayet, Medine döneminde nazil olmuştur. Namazın ise Mekke döneminde Mi'rac gecesi farz kılındığı, Cebrail'in Hz. Peygamber'e namaz ve abdesti öğreterek birlikte abdest alıp namaz kıldıkları ve söz konusu ayetin

²⁰⁴ Mâide, 5/6

nüzulünden önce asla abdestsiz namaz kılınmadığı, siyer âlimlerinin üzerinde ittifak ettikleri bir husustur.

Abdestin ilgili ayetle farz kılındığı, daha önceleri ise namaz için abdest almanın mendub olduğu yolundaki münferit görüşler bir yana, bütün Müslüman âlimler abdestin Cebrail'in öğretmesiyle Mekke'de namazla birlikte farz kılındığını, zikredilen ayetin de mevcut bir hükmün ehemmiyetine binaen teyit ve takriri mahiyetinde olduğunu kabul ederler. Böylece abdest, üzerinde ihtilâf söz konusu olamayacak kesin ve müstakil bir nassa dayandırılmış olup, namaza bağlı tali bir hüküm mülâhazasıyla zamanla önemsenmeyerek ihmal edilmesi ihtimali ortadan kaldırılmıştır.

Bunun yanında, ilgili ayet nazil oluncaya kadar Resûlullah'ın abdest almadan hiçbir iş yapmadığı ve hatta konuşmadığı rivayet edilmektedir. Ayet, abdestin her amel için değil, namaz için farz kılındığını açıklamakla aynı zamanda Resûlullah için de bir ruhsat getirmiş olmaktadır. Nitekim daha sonraları, abdestin yalnız namaz vb. ibadetler için gerekli olduğu çeşitli münasebetlerle Hz. Peygamber tarafından dile getirilmiştir.²⁰⁵

Böylesine önemli bir ibadetle ilgili çok farklı sorular gelmiştir. Sorulardan bazılarını ele alalım: Çocuğumuza buluş çağına ermeden önce mi gusül abdestinin gerekliliğini öğretmemiz gerekir? Yoksa ergenliğe girdiğini fark ettiğimizde mi gusül abdesti almanın gerekli olduğunu söylememiz uygun olur? Bu durum birazda eğitim açısından önemli bir sorundur. bazı anne babalar bu konuda kendiside bilgi sahibi olamadığı için çocuğuna gerek normal abdestle ilgili gerekse gusül abdesti ile ilgili bilgileri verememektedir. Maalesef bu durum toplumsal bir sorundur. Bazı televizyon kanalları sokak röportajları yapmaktadır. Gusül abdesti nedir sorusuna birçok gencimiz cevap verememektedir.

Diğer bir sorumuz: Gusül abdesti almam gerektiği halde, abdest alacak ortam bulamazsam veya misafir olduğum yerde söylemeye çekinirsem, nasıl hareket etmem gerekir? Bazen birçok kişinin başına gelebilecek bir durumla ilgili izleyici bu şekilde soru yöneltmiştir. fıkıh soruları genelde kesin ve net cevaplardan oluştuğu için izleyicilerde net bilgilere erişmek için sorularını bu tarz dini programlara ulaştırmakta bir sakınca görmemektedirler. vesveselerle ilgili sorular: Gusül yaptığım zaman acaba guslüm oldu mu diyorum. Zaman oluyor tekrar tekrar abdest alıyorum. Ne yapmalıyım? Abdest alırken vesvese geliyor. Mesela yüzümü yıkarken üçten fazla dört defa su kullanıyorum. Yüzümüzün nerelerini yıkasam yeterli olur? Toplumumuz son zamanlarda vesveseli bir toplum haline gelmiştir. Özellikle ibadetle ilgili meselelerde bunu açıkça görmekteyiz. Onun için bu konu

²⁰⁵ Şener, Abdülkadir, Abdest Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1. Cilt, 1988, İstanbul, S. 69

ile ilgili çokça soru gözlemlemekteyiz. Bazı izleyiciler abdestle ilgili durumları bilse bile mutlaka bir uzmanına teyit etmek için programda soru sorduğu izlenmiştir.

2.4.1.4. Zekât İle İlgili Gelen Sorular

Zekât mali ibadetlerdendir. Sözlükte “artma, arıtma; övgü ve bereket” manalarına gelen **zekât**, terim olarak Kuran’da belirtilen sınıflara sarf edilmek üzere dinen zengin sayılan Müslümanların malından alınan belli payı ifade eder. Örfte bu payın maldan çıkarılması işlemine de zekât denilir. Bir Müslüman için nisab miktarı kadar malı olması zekât vermesi için yeterlidir. Aslında her Müslüman malının kırkta birinin zekat olarak verilmesi gerektiğini bilir. Ancak günümüzde sorulara baktığımızda Müslümanların bu konuda mutlaka öğrenmesi gereken bilgiler olduğunu görmekteyiz. İzleyiciler elinde bulunan altın, mal, gayrimenkul ya da ticaretten elde ettiği kar gibi zekatla ilgili soruları İslam ve Hayat programında Prof.Dr. Orhan Çeker’e yöneltmiştir.

Tablo 9: Zekât İle İlgili Gelen Sorular

Geçtiğimiz yıl 170 gr. altınım vardı. Ben de nisap miktarının ne demek olduğunu bilmiyordum. Benim de kurban kesmem gerekiyormuş. Şu an altınlarım yok. Geçtiğimiz yıl kesmediğimiz kurban konusunda ne yapacağımızı bilmiyorum. Aydınlatabilir misiniz?
Karının altın zekatını kocası verebilir mi? Hanımın 100 gr. civarında altını var. Benim de bir-iki milyar borcum var. Kurban kesmesek olur mu?
Alacakları zekât yerine saymak caiz midir?
Nisap miktarı olarak Diyanet İşleri Başkanlığının açıkladığı rakam 80.18 gr.dır. Bazı kitaplarda 90 gr. hatta 96 gr. diyor. Siz ise yaklaşık 84 gr. diyorsunuz. Böyle bir fark nereden çıkıyor?
Altının nisap miktarı hesaplanırken altının 14 veya 18 ayar olması fark eder mi?
Evde beslediğimiz hayvanların fitresini vermemiz gerekir mi?
Tahminen sekiz yıldır birisinden alacağım var ve kendisine ulaşamadığımdan dolayı alacağımı da alamıyorum. Bu kişinin sağ olup olmadığını dahi bilmiyorum. Bu alacağımın zekatını vermem gerekir mi?
Yılda bir ödemek üzere yüksek miktarda borcum var. Onun için sene içerisinde para biriktiriyorum. Bu param için zekat vermem gerekir mi?
Asgari ücretle çalışan ve kirada oturan birisine düğünde takılan 150 gramı aşan takılara zekat düşer mi?
Çalışan kadın zekât verir mi?
Benim 230 gr altınım var. Kayınvalidem ile beraber oturduğumuz için kendimize ait eşyamız yok. Bu altınların zekâtını vermemiz gerekir mi?
Uzun zamandır bazı sıkıntılardan dolayı maaşımı alamıyorum. Alacaklarıma zekât düşer mi?
Ben 36 yaşındayım. İmkânım olduğu halde bu yaşa kadar fitre ve zekat ödemedim. Ne yapmamı tavsiye edersiniz?
Yurtdışındaki Müslümanlara, muhtaç insanlara yardımda bulunuyorum. Bunlar zekât yerine geçer mi?

İki üç sene sonra ödenecek olan alacakların, bu süre içinde zekâtını verecek miyiz?
Mehir olarak 150 gr. altınım var. Kocam asgari ücretle çalışıyor. Bu altınların zekâtını vermeli miyim?
200 gr. altının zekâtı para olarak ne kadardır?
Fitre ve zekat kimlere verilir? Ramazan ayı içerisinde verilmesi daha mı efdaldir?
Sattığımızda değeri düşen ve süs olarak taktığımız altınların zekâtı var mı?
Zekat verecek paramız yok. İkinci bir evimiz var. İkinci evin zekâtı nasıl verilir?
Zekât memuru zekâtan pay alabilir mi?
Depremzedelere zekât verilir mi?
Zekât malı satın alınıp parasını ihtiyaç sahibine versek olur mu?
Kadının ziynet eşyası, kolye ve küpeleri için zekât vermesi gerekir mi?
Zekat verilirken verilen paranın, zekat olduğunu söylemek gerekir dediler, zekâtı banka hesabına yatırırken de kalben niyet etsek yeterli olur mu?
Zamanında fitre vermeyi unutursak nasıl hareket ederiz?
Ben bir bayanım. Babam felçli. Bağ-Kur maaşı var. Kocamdan ayrı yaşıyoruz. Oğlum çalışıyor fakat çok az kazanıyor. Benim erkek kardeşim vereceği fitreyi çalışan oğluma verebilir mi?
Zekât konusunda havaic-i asliye ne demektir?
Mahsul zekâtında nisab olan 5 vesk'i kilo olarak tesbit edebilir miyiz?
Eşimin kolundaki bileziklere zekat gerekir mi? Aynı bilezikler için her yıl aynı zekâtı mı vereceğiz?
Birinden altın aldım. Ödeme günü gelince gramı gramına vermek yerine ödeyeceğim kişinin paraya ihtiyacı olduğu için Türk lirası olarak aradaki fiyat farkıyla birlikte versem faiz olur mu?
Bir hayır kurumunun yöneticisiyim. Bir kişi bağış olarak belli bir miktar evrak verdi. Fakat aldığı kişinin evrakı karşılıksız çıktı. Mahkemelik olduk. Mahkeme benden evrak sahibinin bana borçlu olduğuna dair benden yemin etmemi istiyor. Ne yapmalıyım?
Bulunmuş olan bir takı malzemesini parasını bir başka hayır kurumuna vermek şartı ile kendim kullanabilir miyim?

Tabloda gördüğümüz sorulara baktığımızda zekâtla ilgili soruların genel anlamda altınların zekâtıyla ilgili olduğunu görmekteyiz. Ayrıca kimlere zekât verilmelidir, çalışan kadının aldığı paraya zekât düşer mi? asli ihtiyaçlar nelerdir gibi güncel sorularda gözlemlenmiştir. Zekatın ne olduğunu bilmek bir müslüman için çok önemlidir. Mekke döneminde nazil olan ayetlere baktığımızda şunları görürüz; inanç, temel ahlâkî değerler ve müşriklere karşı bilinç inşası konuları ağırlıklıdır ancak kişinin sosyal sorumluluğu, çevresindeki yetim, yoksul ve ihtiyaç sahiplerine karşı duyarlı olması da değişik vesileyle işlenir.²⁰⁶

Medine döneminde inen ayetlerde iman, ibadet, ahlâk ve sosyoekonomik hayat arasındaki sıkı bağı ifade eden düzenlemeler daha dikkat çekicidir. Zekât bu ilişkilerin tam merkezinde yer almaktadır. Kur'an ve Sünnet'te namazla zekâtın genelde birlikte

²⁰⁶ Kalem, 68/24; Müddessir, 74/42-44; Duhâ ,93/9-11; Mâûn ,107/1-3

zikredilmesi, iki temel ibadet arasında yakın bağ kadar namazın şahsî-bedenî, zekâtın da içtimaî-malî ibadetleri temsil etmesi ve dindarlığın kemalinin bu iki kanaldaki sorumlulukların ifasıyla gerçekleşeceği anlamını taşır. Nitekim Kuran'ın ifadesine göre zekât verme mümin, takvâ ve ihsan sahibi iyi kimselerin özelliğindedir. Zekâtın Allah katında ve sosyal hayattaki değerini bilen ve kurtuluşa ermek isteyen müminler zekâtlarını verirler ve dünyada safa sürmek için değil, zekât verebilmek için çalışıp zengin olmak isterler.²⁰⁷ Allah'ın dostluğu da ancak O'na inanmakla, namaz kılıp zekât vermekle kazanılır.²⁰⁸

Zekâtın, sırf Allah'ın emri olduğu için ifası gereken ve samimi niyeti gerektiren ibadet yönünün yanı sıra bireyde ve toplumda dinî ve ahlâkî değerleri yücelten, sosyal yapıyı güçlendiren, ekonomik hayata canlılık getiren birçok yararı vardır. Zekât, Kur'an'ın ifadesiyle fakirin hakkıdır, onu vermek "tathîr" ve "tezkiye"yi ²⁰⁹kişinin maddî ve manevî varlığını temizleme ve arıtmayı sağlar.²¹⁰ Bu bağlamda zekatın sadece fihhi soru boyutuna bakmamak, toplumsal anlamda bireye ve topluma yüklediği duygusal boyutu da görmek gerekir.

2.4.1.5. Kurban İle İlgili Gelen Sorular

Kurban kesmeyen Müslüman neredeyse yok gibidir. Her sene kesilen kurban, yapılan ibadet aynıdır. Fakat yapılan her şeyin aynı olmasına rağmen sorulan sorularda da bir değişiklik olamamaktadır. İslam ve hayat programı yıllardır Kontv de yayın yapmasına rağmen, gelen soru çeşitliliği genelde aynıdır. İzleyiciler her yıl kurban yaklaştığında bu soruları yöneltmektedir.

Tablo 10: kurban İle İlgili Gelen Sorular

Zengin birisi kurbanını kesmek için birisine hem vekalet vermiş hem de kurbanı her şeyiyle birlikte kendisine bırakmıştır. Vekâleten kesen kişi kurbanın tamamını yiyebilir mi? Yoksa üçte birini kendisine ayırıp diğer kısmını dağıtması mı gerekir
Almanya'da bulunan bir akrabam kendisine vekâleten kesilmek üzere 350 lira kurban parası gönderdi. Ben bulduğum kurbanı 300 liraya aldım. Şimdi bu kurbanın para üstü benim borcum mu oluyor. Bu kurbanı gönderen kişinin niyetinden düşüğe alındığı için kabul olmama durumu olur mu? Yine tam tersi olsaydı yani bana üç yüz lira gönderseydi de ve ben kurbanı 350 liraya alsaydım bu kurbanın durumu ne olurdu.
Kurban bayramı yaklaşıyor. Fakat benim durumum şu an için müsait değil. Gelirim borcumu karşılamıyor. Bu halde Kurban kesmem gerekir mi?
Geçen bayram büyük baş kurban kestik. Et paylaşımı yapılırken karşı tarafın gönül rızasının olmadığını hissettik. Bundan dolayı bize bir vebal var mıdır? Bu sene yine birlikte kesmeyi

²⁰⁷ Mü'minûn, 23/1-4

²⁰⁸ Mâide 5/55; A'râf 7/156

²⁰⁹ Tevbe, 9/103

²¹⁰ Erkal, Mehmet, Zekât Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 44. Cilt, 2013, İstanbul, S. 207

düşünüyoruz. Geçen seneki yanlış anlaşılmayı bu sene düzeltebilir miyiz?
At, kurban olur mu? Olabiliyorsa kaç kişi tarafından kurban edilebilir?
Bir işin olması için Allah'a kurban adamak, Allah ile haşa pazarlık olmuyor mu?
Kadınlar kurban kesebilir mi?
Kalbimden, 'Annem hastalıktan kurtulursa Allah rızası için bir koyun keseceğim' dedim. Böyle söylemek adak olur mu?
Biz eskiden kurbanları bir sene kendimize keser, bir sene hanıma keserdik. Fakat şimdi kurbanın erkek adına kesilmesi lazımdır, diyorlar. Bu hususta bilgi verir misiniz?
Kurbanlık satın alan kimse kurbanlığın söylendiği gibi semiz olmadığını görünce aldanmış sayılır mı? İade edebilir mi?
Babalarından kalma evlerin kiralarını her kardeşe bir ev düşmek kaydıyla kendileri alıyor. Anneleri ise hala hayattadır. Onlara kurban düşer mi?
Kurban keserken şoklama yapmak dinen caiz midir?
Bir yaşını doldurmasına bir ay kalan koyun kurban edilir mi?
Kurban kesmek farz mıdır, vacip midir? Kevser suresinde geçen "Rabbin için kurban kes" cümlesi bu manada mı anlaşılmalıdır?
Kurban kesildikten sonra derisini kendisi kullanabilir mi? Bağış mı yapılmalıdır? Satabilir mi? Kurban derisi camiye verilir mi?
Kurbanımı ikamet ettiğim şehirde değil de baba evinde kessem vacibiyeti üzerimden düşer mi?
Geçen yıl üç aylık hacca gittik. Kurban kesmeden geldik. Sonradan kesmekte bir mahzur var mıdır?
Kurban kestikten sonra kılınan şükür namazını, kurbanın sahibi mi yoksa vekâlet verdiği kişi mi kılmalı?
Kurbanımı hayır kurumuna hediye etmek isteyen kimse nasıl vekâlet verir? Hayır, kurumlara verilen kurban vekâletlerinde namazını ne zaman kılmak uygundur? Kurban kesmek yerine parasını sadaka olarak vermek kurban sorumluluğunu kaldırır mı?
Yeni alınan araba için Allah adına, kaza bela gelmemesi için kurban kesilir mi?
Çocuk doğduktan sonra kesilen kurbanın hükmü nedir?
Adak kurbanından kimler yararlanabilir, etinden yiyebilir?
Bir kişi işim olursa kurban keseceğim dese işi olduktan sonrası için ne zaman keseceğine dair bir zaman belirtmese bile dinimize göre hangi zaman dilimi içerisinde kesmesi gerekir?
Benim bir kurban adağım var. Bu adağımı Kurban Bayramında, keseceğim kurbanı sayabilir miyim? Yoksa ayrıca mı kesmem gerekir?
Ailem tedavi için şifalı suların bulunduğu bir ile gittiler. Babam eğer orada iyileşirsem benden ne dilerseniz dileyin dedi. Bu söz Allah'la pazarlık gibi olur mu?

Arapçada gerek maddî gerekse manevî her türlü yakınlığı ve yakın olmayı kuşatacak bir anlam yelpazesine sahip olan kurban kelimesi dinî terminolojide kendisiyle Allah'a yaklaşılan şeyi, özel olarak da Allah'a yakınlık sağlamak, yani ibadet (kurbet) amacıyla belli vakitte belirli cinsten hayvanları kesmeyi ve bu amaçla kesilen hayvanı ifade eder.

Kuran'da ayrıntısı verilmeksizin Hz. Âdem'in iki oğlunun Allah'a kurban takdim ettiklerinden söz edilir²¹¹ ve ilâhî dinlerin hepsinde kurban hükmünün konulduğu

²¹¹ Mâide 5/27

bildirilir²¹²Kur'an'da hac ibadeti esnasında kesilecek kurbanlarla ilgili bazı hükümler yer alsa da ²¹³dolaylı bir işaret hariç²¹⁴ hac dışındaki kurban ibadetine temas edilmez. İbadetler konusunda takip edilen teşri' siyasetine uygun olarak gerek hac ve umre yapanların gerekse diğer şahısların kurban kesme yükümlülüğü ve diğer kurban türleri hakkındaki hükümler Hz. Peygamber'in söz ve uygulamasıyla belirlenmiştir. Resûl-i Ekrem'in hicretin 2. yılından (624) itibaren kurban bayramlarında kurban kesmeye başlaması, hac ve umre esnasındaki uygulaması ve kurbanla ilgili çeşitli açıklamalarından oluşan zengin hadis rivayeti bu alandaki dinî geleneğin, fikhî yorum ve değerlendirmelerin ana zeminini teşkil etmiştir.

Kişi kurban kesmekle Allah'ın emrine boyun eğmiş ve kulluk bilincini koruduğunu canlı bir biçimde ortaya koymuş olur. Bunu yaparken de malını Allah için telef etmesi değil en yakınlarından başlayarak insanlara yararlı olacak tarzda gerçekleştirmesi istenmiştir. Kur'an'da kurbanın kan ve etinin değil kesenlerin dinî duyarlılıklarının (takvâ) Allah'a ulaşacağına belirtilmesi²¹⁵ buna işaret eder. Kurban Allah'a verdiği nimetlerden dolayı şükür anlamı da taşır. Müminler her kurban kesiminde, Hz. İbrâhim ile oğlu İsmâil'in Cenâb-ı Hakk'ın buyruğuna mutlak itaat konusunda verdikleri, Kur'an'da da özetle aktarılan ²¹⁶başarılı sınavın hâtırasını tazelemiş ve kendilerinin de benzeri bir itaate hazır olduklarını simgesel davranışla göstermiş olmaktadır.

Kurban toplumda kardeşlik, yardımlaşma ve dayanışma ruhunu canlı tutar; sosyal adaletin gerçekleşmesine katkıda bulunur. Özellikle et satın alma imkânı bulunmayan veya çok sınırlı olan yoksulların bulunduğu ortamlarda onun bu rolünü daha belirgin biçimde görmek mümkündür. Zengine malını Allah'ın rızâsı, yardımlaşma ve başkalarıyla paylaşma yolunda harcama zevk ve alışkanlığını verir; onu cimrilik hastalığından, dünya malına tutkunluktan kurtarır. Fakirin de varlıklı kullar aracılığıyla Allah'a şükretmesine, dünya nimetinin yeryüzündeki dağılımı konusunda karamsarlık ve düşmanlıktan kendini kurtarmasına ve kendini toplumunun bir üyesi olarak hissetmesine vesile olur. Kurban ibadetinin yararı sadece sosyal dayanışma ve malî yardıma indirgenemeyeceği, her ibadetin öz ve biçim olarak ayrı anlam ve hikmetleri bulunduğu için kurban yerine başka bir ibadetin

²¹² Hac 22/34

²¹³ Bakara, 2/196; Mâide, 5/2, 95, 97; Hac, 22/28, 36, 37; Feth, 48/25

²¹⁴ Kevser, 108/2

²¹⁵ Hac, 22/37

²¹⁶ Sâffât, 37/102-107

ikame edilmesi, meselâ kurbanın parasının dağıtılması, fakirlere gıda yardımı yapılması, namaz kılınıp oruç tutulması câiz görülmez.²¹⁷

Tabloda görünen sorular kurban ile ilgili gelen fihhi sorulardır. Gelen soruların geneli kurban yaklaştığı zaman yoğunlaşan sorulardır. İzleyiciler bu ibadetlerin tam manası ile yerine getirmek için soruları ayrıntılı bir şekilde sormaktadır. Mesela önceki sene kestiği bir kurbanın ortaklarında oluşan memnuniyetsizliği dile getiren bir izleyici ne yapması gerektiğini sorabilmektedir. Günümüzde çokça sorulan diğer bir mesele yurt dışı için verilen kurbanların durumudur. Bu tarz soruda çokça gözlemlenmiştir. Ayrıca kurban bayramı zamanında kesilen Kurbanların dışında adak kurbanı ve çocukların doğumu ile oluşan akika kurbanı ile ilgili gelen sorularda gözlemlenmiştir.

2.4.1.6.Cenaze ile ilgili gelen sorular

Cenaze işlemleri bir Müslüman'ın diğer bir Müslüman'a yapması gereken son vazifedir. İslam cenaze hizmetlerine büyük önem vermiştir. Ölen bir Müslüman'ın cenazesinin yıkanmasından, namazının kılınmasına ve defnedilmesine kadar büyük bir özenle hizmet edilir. Ancak bu ibadet yapılırken bazı dikkat edilmesi gereken hususlar vardır. İşte bu hususlar izleyicilerimiz tarafından aşağıdaki sorular şeklinde tezahür etmiştir.

Tablo 11: Cenaze ile ilgili gelen sorular

Birisi ölmeden önce su içirmenin hükmü nedir? Su verecek durum olmadıysa, bunu nasıl değerlendirebiliriz?
Kadınlar cenaze namazı kılabilirler ya da kıldırabilirler mi?
Kadınların cenaze namazına iştirak edemediği için mantıken kabir ziyaretine gitmemesi gerekir diyorlar. Bu mantık doğru mudur?
Vefat eden tanıdığımız için hatim indirmeye karar verdik. Herkes birer cüz aldı. Kararlaştırdığımız sûreye kadar cüzümü bitiremedim ve bitiremediğimi de arkadaşlara bildiremedim. Onlar bu hatmin duasını yaptılar. Ben şimdi cüzümü tamamlasam uygun olur mu?
Doğumdan önce anne karnında ölen bebeklerin cenaze namazı kılınır mı?
Anlam itibarı ile Fatiha Sûresi ölümden veya onunla ilgili konulardan bahsetmiyor. Buna rağmen neden ölülerimiz ruhuna Fatiha okuruz?
Cenaze namazı kılınıp sağa selam verilirken sağ ellerini, sola selam verilirken sol ellerini

²¹⁷ Bardakoğlu ,Ali,Kurban Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 26. Cilt, 2002, İstanbul, S. 436

birakıyorlar. Böyle bir usul var mıdır?
Hayatta iken kötülükleriyle tanıdığımız birisinin cenazesine katılırsak ve imam “Nasıl bilirdiniz?” diye sorduğunda “Allah rahmet eylesin“ dersek biz bir vebal altında olur muyuz?
Bir ölünün arkasından yapılan duaların ona faydası olduğu gibi beddualar da azaba sebep olur mu?
Konya merkezde yaşayan bir adam vefat etti. Cenazeyi yıkatacak bir görevli bulma imkânları olduğu halde cenazeyi kızı yıkadı. Kızın, babasının cenazesini yıkamasının hükmü nedir?
Bir bayan doğum kontrolü için bazı tedbirler alırsa ve aldığı tedbir üzerinde bulunurken vefat ederse onu bedenden çıkartmak gerekir mi?
Ölen kişinin ardından Fatiha okumak doğru mudur?
Cenaze toprağa verildikten sonra imamın telkin vermesi ne anlama geliyor. Telkin verilmese ne olur?
Camilerde cenaze namazı kılınacağı zaman tesbih çekilmiyor. Bu doğru mu?
Ölen kişinin ardından 41. gün, 52. gün gibi belirli günlerde ölen kişiyi anmalar yapılmaktadır. Dinimizde böyle şeyler var mıdır?
Altı aylık hamile iken erken doğum yaptım. Bebek doğumunda canlı idi. Eşime verirlerken ‘ölü doğdu’ demişler. İsim de konulmadı. İmam ise gömülürken ölü doğdu dedikleri için cenaze namazını kaldırmamış. Ne yapmamız lazım. Günaha girmiş olur muyuz? İmam doğru mu yaptı?
Genelde cenazeler öğle namazından sonra kaldırılıyor. Eskiden aydınlatma olmadığı için gündüz defnediliyor olabilir mi? Akşam namazından sonra cenaze defnetmede bir mahzur var mıdır?
Ölmeden önce kendi kabrini kazdırmak doğru mudur?
Suda boğularak ölen şehit olur mu?
İntihar eden kişinin dinimizde durumu nedir? İntihar etmiş olana dua edilir mi/cenaze namazı kılınır mı?

İslam dinine göre insan kâinatın küçük bir parçasını oluşturmasına rağmen büyük bir değer taşır. Kur’ân-ı Kerîm’de, ilk insan Âdem’in bizzat Allah tarafından yaratılıp O’nun ruhundan kendisine üflendiği, meleklerin ta’zim ve hürmetini kazandığı ifade edildikten başka yeryüzünde bulunan her şeyin insan için yaratıldığı, hatta göklerde ve yerde yani evrende mevcut olan imkânların onun emrine verildiği belirtilir. Çünkü insan duygu ve düşünce yeteneklerine sahiptir; kendini, çevresini ve yaratanını tanıyan bir canlıdır. Bu kadar yüceltilen inançlı insanın yok olmaması, fena bulmaması gerekir. Ölüm, maddî şartların çevrelediği fâni hayattan ebediyete geçişi sağlamak için işleyen bir mekanizmadır.

İslam’a göre insan dünya hayatında da öldükten sonra da sevgi ve hürmete lâyıktır. Dolayısıyla cenazeye saygı duygularını rencide edecek hareketlerden kaçınılmalıdır. İslâm dininin cenazeye karşı gösterdiği bu ihtimamın onun geride kalan yakınları, komşu ve dostlarına yönelik teselli edici tarafları da vardır. Ölülere saygı göstermek, yaşayanlara karşı saygılı olmanın bir başka ifadesidir.

Cenaze ile ilgili sorular tabloda verilmiştir. Buna göre çok farklı sorular gelmiştir. Ancak biz özellikle günümüzde dikkat çeken konularla alakalı olanları analiz edeceğiz. Mesela: Kadınlar cenaze namazı kılabilirler ya da kıldırabilirler mi? Günümüzde en fazla tartışılan konulardan biriside bu soru ile alakalıdır. Kadınların camide namaz kılma meselesi ile eş zamanlı tartışılan konulardan biriside budur. Bazen kadınların cenaze namazında saf tuttuğunu görüyoruz. İşte bundan dolayı izleyicilerimiz bu gözleme dayanarak bu soruyu sormaktadır. Bir diğer mesele: Anlam itibarı ile Fatiha Sûresi ölümden veya onunla ilgili konulardan bahsetmiyor. Buna rağmen neden ölülerimizin ruhuna Fatiha okuruz? Ölen kişinin ardından Fatiha okumak doğru mudur? Gibi sorulardır. bu konuda günümüzde çok tartışılan bir meseledir.

Bazı hocalar televizyon programlarında ölünün arkasından Fatiha okunmaz diye bir tartışma konusu oluşturuyor. Hâlbuki İslam geleneğinde cenazelerde okunan dualar, ayetler yüzyıllardır devam etmekte, fıkhen de bir sıkıntı oluşturmamaktadır. Ancak bu tartışmalar izleyicinin kafasında soru işaretleri oluşturmakta ve duygusal olarak etkilenmektedir. Diğer bir meselede telkin meselesidir. Örneğin: Cenaze toprağa verildikten sonra imamın telkin vermesi ne anlama geliyor. Telkin verilirse ne olur? Diye soru soran izleyicinin arka planında telkinin, aslında gereksiz bir uygulamaya olduğu düşüncesi yatmakta ve bu şekilde soru sormaktadır. En son olarak: İntihar eden kişinin dinimizde durumu nedir? İntihar etmiş olana dua edilir mi/cenaze namazı kılınır mı? Bu soruda çok sorulan sorular arasındadır. Yakın akrabalarından birisi intihar ettiğinde izleyicilerin anında sorduğu bu soru, kamu vicdanı açısından duygusal boyutta önemli olduğu gözlemlenmiştir.

2.4.1.7.Umre ve Hac İle İlgili Sorular

Umre ve hac bir Müslüman'ın belki de hayatında bir defa yapabileceği bir ibadettir. Hem mali hem de bedeni bir ibadet olan hac ve umre ibadetini tam bir şekilde eda etmek çok önemlidir. Onun için birçok izleyicimiz gerek umreye gitmiş olsun, gerekse gitmemiş olsun, mutlaka bu ibadeti ile ilgili kafasına takılan soruları televizyon aracılığı ile sormaktadır.

Tablo 12: Umre ve Hac İle İlgili Sorular

Bir kadın yanında kocası, babası veya oğlu gibi bir yakını olmaksızın hac kafilesiyle hacca gidecek olsa haccı sayılır mı?
Borçlu bir insan sadaka verebilir mi? Hacca gidebilir mi?
Vekâleten hac nasıl olmaktadır? Herkesin ibadetini kendisi yapması gerekmiyor mu?
Bir kimse umre yapsa ona hac farz olur mu? İkinci sefere tekrar umreye mi yoksa hacca mı gitmesi uygun olur?
Bir hafta sonra umreye gideceğiz. İlk önce Medine'ye uğrayacağız. O döneme ay halimiz denk geliyor. Ve bu halde gidemeyeceğimiz söyleniyor. Ay halini geciktirici ilaç kullanmamız caiz midir?
Mescid-i Nebevi ile sair mescidlerdeki i'tikâflar arasında fark var mıdır?
Zilhicce'nin başından Kurban Bayramı'na kadarki 10 günlük sürede tırnak kesilmez ve vücuttan tüy kesilmez/koparılmaz deniyor. Bu doğru mudur?
Hacda iken bir daha televizyon izlememeye yemin eden kişi izlerse dinen hükmü ne olur?
Yıllar önce çok yoksul iken borç para bulup hacca gittim. Şimdi halim eskiye nazaran iyi. Hac bana tekrar farz olur mu?
Zemzem suyunu ayakta içmek örften midir yoksa dinen gerekli bir şey midir?
Ten'îm denilen mescide (Hz. Aişe Mescidi) gidip oradan fazla umre yapılabilir mi?

Sözlükte “ziyaret, Kâbe ziyareti; imar” anlamlarına gelen umre fıkhıta ihrama girerek Kâbe'yi tavaf edip Safâ ile Merve arasında sa'y yapmayı ifade eder. Gerek eda mekânı gerekse âdâb ve erkânı bakımından hac ve umrenin birçok ortak noktası vardır. Ancak hac, hicrî takvimin belirli ay ve günlerinde eda edilen, umrede yapılanların yanında Arafat ve Müzdelife vakfeleri, Mina'da geceleme, şeytan taşlama gibi başka fiilleri de içeren kapsamlı bir ibadettir. İslâm'ın temel şartlarından biri olması dolayısıyla hac ve umreyi birbirinden ayırmak için hacca “büyük hac” , umreye “küçük hac” denilmiştir.

Müslümanlar için bu ibadetler çok değerlidir. Bu ibadetleri yapmadan önce hazırlıklı gitmek lazımdır. onun için umreci yada hacı adayları gitmeden önce bazı soruları televizyon aracılığı ile İslam ve hayat programına sormaktadır. Bunlardan en fazla sorulan güncel sorulara bakalım: Bir kimse umre yapsa ona hac farz olur mu? İkinci sefere tekrar umreye mi yoksa hacca mı gitmesi uygun olur? Bu soru günümüzde çokça sorulmaktadır. Diyanet işleri başkanlığının kura sistemine göre haccı çıkmayan ancak oraya umre için gitmek isteyen izleyicilerin kafasında halk arsında hac yapmadan umreye gidemezsin anlayışı bulunmaktadır. Bundan dolayı umreye giden bir insan mutlaka hac yapması gerekir düşüncesi yer etmektedir. Bu sorular bu düşüncenin tezahürüdür.

Vekâleten hac nasıl olmaktadır? Herkesin ibadetini kendisi yapması gerekmiyor mu? Sorusu da izleyicinin maksatlı sorduğu bir soru olarak gözlemlenmektedir. Bilindiği gibi vekâleten hac olmaktadır ve bu husus bilinmektedir. Ancak sorunun devamında izleyicinin Herkesin ibadetini kendisi yapması gerekmiyor mu? Sorusu tersinden okunacak olursa

vekâleten ibadet olmaz anlamına gelmektedir. Bazen soruyu soran izleyici o andaki programdaki konuğun nasıl bir cevap vereceğini ölçmek istemektedir.

2.4.1.8. Bayanlarla ilgili Gelen Sorular

Bu bölüm bayanlarla ilgili fihhi özel durumlarını ele almaktadır. İslam ve hayat programına bayanlar mesaj yolu ile ulaşip bu özel durumlarını rahatlıkla sorabilmektedir.

Tablo 13: Bayanlarla ilgili Gelen Sorular

Kadınlarm kendi aralarında kına gecelerinde şarkılar dinleyip oynayarak eğlenmeleri caiz midir?
Bir bayan doğum kontrolü için bir cihaz taktırmiştir. Ama o cihaz takılıyken vefat ederse cennet kokusunu alamaz diyorlar. Bu doğru mu? Böyle bir durumda cesetten o cihazı çıkartmak gerekir mi?
Sadece bayanlara has olan bir programda ilahiler söylersem caiz olur mu?
Kadın sesi erkeklere caiz midir?
Kadının, evi haricinde koku sürünmesinin uygun olmadığını duymuştum. Ter kokusunu önlemek için nasıl bir tedbir alabiliriz?
Kadınlar evde serbest kıyafet giyebilirler mi? Kadın evde başı açık olursa eve melek girmez diyorlar. Bu doğru mu?
Ben bir bayanım. Bazen saç tellerim kopuyor ve dökülüyor. Bunları çöpe atıyorum. Bu uygun mu? Başka nasıl hareket etmemi tavsiye edersiniz?
Ben bir bayanım. Geçen gün saçımı topuz yaptırdığım için komşumuz bana kızdı. Cennet kokusunu alamazsın diye bir hadis-i şeriften bahsetti. Benim tahsilim olmadığı için bir cevap veremedim. Bu konuda bize bilgi verebilir misiniz?
Zaruret durumlarında peruk kullanılabileceğini söyleyen hocalarımız var. Sizin bu konudaki fikriniz nedir?
Bilhassa toplu taşıma araçlarında kadının kalktığı yere oturmak zorunda kalıyoruz. Kadının kalktığı koltuğa hemen oturulur mu?
Kadınlar tek başlarına yola gidebilir mi?
Kaş aldırma günah mıdır?
Kadınlar evde kolları, başı vs. yerleri açık olursa eve melek girmez deniyor. Bu doğru mudur?
Kadınlar ziynetlerini kimlere gösterebilir?
Kadınlarm sesi konusunda ne diyebiliriz?
Kadınlarm ses çıkaran topuklu ayakkabılar kullanması hakkında neler söylersiniz.
Bir bayan özel hali devam ederken kan vermesi uygun olur mu?
Adet gören bir bayan horoz ya da tavuk kesebilir mi? Keserse yenir mi?
Lohusalı kadın nikâhlanabilir mi?
Doğum yaptıktan sonra kırkıncı günden itibaren namaz kılabilir mi?
Özel durumda kadının ziyaret amacıyla cami yada türbeye girmesinde bir mahzur var mı?
Kadınlar muayyen günlerinde cenaze yıkanırken cenazenin yanına girebilir mi?
Altı aylık bir bebeğim var. Zaman zaman üzerime ondan kusmuk bulaşabiliyor. Bu necis

sayılır mı?
Hayız dönemindeki bir kadının, elini dokundurmadan tefsir okuması, kırık meal çalışması ve ezber yapması doğru mudur?
Hanefi mezhebinde kadının lohusalığı kırk günü geçerse yasaklar konusunda nasıl hareket etmelidir?
Kadınların adet hallerinde Kur'an'a bakmaları ve okumaları caiz midir? Bez parçası ile Kur'an'ı tutabilirler mi?
Annemin hayırına kalan para var. Annem adına hayır vermek istiyorum. Bunu verirken niyet etmem gerekiyor mu?
Bir internet sitesini bayanlara has yapmışlar. Yani sadece bayanları ilgilendiren konular mevcut bu site'de. Yalnız bu siteye herkesin girebilmesi mümkün. Sitede müstehcen görüntü yok. Fakat bayanların özel durumları ile ilgili açıklamalar var. Bunun bir sakıncası olur mu?
Kadınlar kendi aralarında gün denilen toplantılar yapmakta ve bu toplantılarda belirli miktarda altını toplayıp kadınlar arasında her ay sırayla bir kadına veriyoruz. Böylece sırası gelenin eline birikmiş para geçiyor. Bu caiz mi? faiz olur mu?
Kadın sesinden Kuran'ı Kerim tilaveti dinlenir mi?
Küpe için kulak delmek caiz midir?
İslam'da kadın ve erkek eşit midir? Erkek, sözünü tutmadığı için kadını dövebilir mi?
Üzerinde Allah lafzı bulunan kolye taşıyabilir miyiz?

Bu bölümde gelen soru adeti 32'dir. Özellikle kadınlardan gelen sorulara yer verdik ki kadınların duygusal hallerini, gelen sorular vasıtası ile görmüş olalım. Bu konu ile ilgili Nevin MERİÇ, 'Fetva Sorunlarında Değişen Kadın Yaşamı' adlı kitabında Alo Fetva hattının topluma sağladığı yararları şöyle açıklıyor: "Müftülüğün fetva birimine gelen sorular bize, yaşadığımız döneme ait sosyal hayatın dini fotoğrafını sunmaktadır. Fotoğraflarda birçok boyut bulunmaktadır. Öncelikle toplumsal değişimin etkisiyle gündelik hayatın dini yönünde yaşanan değişimler hakkında bilgilere rastlanılabilir. Bu anlamda toplumsal alan çalışmalarında, bu alanı düzenleyen kurumlar için önemli bir veri tabanıdır. Böylece toplumsal mutabakatın temel dinamikleri, yine toplumdan hareketle projelendirilerek gerçekleştirilmesine önemli katkılar sağlayabilir diyebiliriz. Bir başka önemli yanı da toplumsal alanı düzenleyen kurumsal yapıların, bireysel kabullerini, içselleştirilme derecelerini göstermektedir. Ayrıca bireyin hem sosyal hem fiziki ihtiyacını karşılamada etkili olacak yapılanmaya gelmesi, aralarında güçlü bir diyalogun, iletişimin geliştirilmesi, zenginleştirilmesi ve ortak projelerle toplumsal alana hizmet edilmesi gerçeğini de açığa çıkarmaktadır." ²¹⁸ Toplumun özellikle kadın konusunda nerede olduğuna bakmak açısından gelen şu soruyu bir tahlil etmek isabet olur. İslam'da kadın ve erkek eşit midir? Erkek, sözünü tutmadığı için kadını dövebilir mi? Sorunun ilk kısmı normal gözükmektedir. Yani kadın ve erkek eşit midir sorusu normal bir sorudur ancak arkasından gelecek soruda ciddi bir sıkıntı

²¹⁸ Meriç, Nevin, Fetva Sorunlarında Değişen Kadın Yaşamı, Elest Yayınları, İstanbul 2004, s.15

var. Eğer soru sorulan muhatap bu sorunun sıkıntılı olduğunu bilir ve ona göre bir cevap verirse olayı ozmş olur. Bu tarz soruları soranlar genelde art niyetli olduğu düşünülebilir. Günümüzde bu konu hayli tartışmalı bir hal almıştır. Onun için soruya muhatap olan yetkili hocaların ona göre cevap vermesi uygun olur kanaatindeyiz.

Tablo 14: İbadetle İlgili Gelen Soruların Sayısal Verileri

İBADETLE İLGİLİ SORULARIN SAYISAL VERİLERİ	Gelen Soru Adeti
Namaz İle İlgili Gelen Sorular	164
Ramazan Ve Oruç İle İlgili Gelen Sorular	24
Abdest Ve Gusül Abdesti İlgili Gelen Sorular	46
Zekât İle İlgili Gelen Sorular	33
Kurban İle İlgili Gelen Sorular	25
Cenaze İle İlgili Gelen Sorular	20
Umre Ve Hac İle İlgili Sorular	11
Bayanlarla İlgili Gelen Sorular	32
Toplam	355

Sonuçlara baktığımızda gelen soruların ana muhtevasının ibadetler ile ilgili gelen sorular olduğunu görürüz. Bu gelen soruları ise soru adetine göre sıraladık. En çok soru 164 adet soru ile namaz ile ilgili gelen sorular olmuştur. Namaz konusundan bu kadar çok soru gelmesi çok ilginçtir. Çünkü soruları soranların genelde bilinçli ve namaz kılan insanlardan olduğunu gösteriyor. İzleyicilerin namaz ile ilgili sorulara daha çok ilgi göstermiş olması, ibadetine önem verdiğini, yanlış yapmaktan çekindiğini gösterir. Namaz ibadeti yalnız yapıldığı gibi, bu ibadetin cemaatle kılınması da birçok soruyu da beraberinde getiriyor. rnek olarak: Cuma namazı, bayram namazı, cenaze namazı gibi. Bu namazlarda nasıl davranılması gerektiği çoğu zaman unutuluyor veya dikkat edilmiyor. Bundan dolayı İslam ve hayat programına namaz konusunda çokça soru gelmiştir.

İbadetler ile ilgili gelen sorulara baktığımızda 24 adetle soru gelen alanımız ramazan ayı ve oruç ile ilgili sorular olduğunu görüyoruz. Ramazan ayı öncesi programlarda, ramazan ayı ve oruç ile ilgili soruların yoğunlaştığını görüyoruz. Her yıl ortalama gelen soru sayısı fazla, ancak gelen soruları sadeleştirerek ele aldık. Burada genel olarak oruç, sahur vakti, teravîh namazı, fidye, fitreler ve kimler oruç tutamaz gibi sorular gelmiştir. Üçüncü sırada abdest ve gusûl abdesti ile ilgili gelen sorular yer almaktadır. Bu alanla ilgili toplamda 46 soru gelmiştir. İzleyiciden gelen abdest ile ilgili soruların birçoğunun gusûl abdesti ile ilgili sorulardan oluştuğunu görüyoruz.

Dördüncü soru alanımız zekât ile ilgili sorular oluşturmuştur. Bu alanda toplam 33 soru bulunmaktadır. Altının zekâtından, hayvancılık yapanların zekâtına, tarımla uğraşanların zekâtından, ticaretle uğraşanların zekâtına kadar tüm sorulara yanıt aranmıştır. Beşinci soru alanımız kurban ile ilgili gelen sorulardır. Bu alanda ise 25 adet sorumuz mevcuttur. Kurban ile ilgili sorular özellikle kurban öncesi dönemlerde yoğunlaşmaktadır. Kurbanın nasıl kesilmesi gerektiği, kilo ile kurbanın olup olmayacağı, vekâletle kurbanın olup olmayacağı gibi sorulara yanıt verilmiştir.

Altıncı soru gelen alanımız cenaze ile ilgili sorulardır. Bu alana 20 adet soru gelmiştir. Yedinci alanımız umre ve hac ile ilgili gelen sorulardır. Bu alanda 11 adet soru gelmiştir. sekizinci alanımız bayanların özel sorduğu sorulardır. Bu alanda da 32 adet soru mevcuttur. Bayanların kendi özel durumları yada bayanlarla ilgili özel sorular bu alanda belirtilmiştir.

Burada İslam ve hayat programının sadece 2017 yılında gelen soruları incelemekteyiz. İzleyicilerimiz kitle iletişim araçları olmadan önce dini bilgiyi mahalle imamlarına, müftülüklerle ve vaizlere sorarak elde edebiliyorlardı. Ancak günümüzde her türlü ilmihal bilgilerini televizyon ekranlarından rahatça sorabildikleri gözlemlenmiştir.

2.5.İman Ve İslam İnanç Esasları

İnsanın varlık sahnesine çıkarıldığı gün, yalnız din ve dindarlık olgusunun değil, aynı zamanda Allah ile kulları arasındaki karşılıklı ilişki ve iletişimin de başladığı gündür. Bir başka ifadeyle din duygusu ve dinî iletişim insanlık tarihiyle baslar. Hatta Kur'ân'a göre Allah ile kulları arasındaki iletişim, insanın yaratılışından önce baslar. Nitekim Kur'ân'da şöyle denilmektedir: “Kıyamet gününde, biz bundan habersizdik demeyesiniz diye Rabbin Âdemoğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini çıkardı, onları kendilerine şahit tuttu ve

dedi ki. ‘Ben sizin rabbiniz değil miyim?’ (Onlar da), ‘Evet biz buna şahit olduk’ dediler”²¹⁹
Buna göre insan yaratılıştan Allah’ı tanıma ve ona kulluk etme istidadı, yani din duygusu verilmiş ve Allah ile kulları arasındaki ilk iletişim gerçekleşmiştir. Ayetten anlaşılacağı üzere bu iletişim, tek yönlü değil, Allah’ın hitabına kulların da cevap vererek geri bildirimde buldukları iki yönlü bir iletişimdir.

Ayrıca başta peygamberlerin, aldıkları vahyi tebliğ faaliyetleri olmak üzere, dinî yayma, yaşatma amacıyla yapılan her türlü eğitim-öğretim, irşad ve dini tebliğler insanlar arasında gerçekleşen dinî iletişim örnekleridir. Eğer insan bu iletişime cevap verirse Allaha iman etmiş olur. Onun için tüm peygamberler dini tebliğ yaparken önceliği iman esaslarına vermişlerdir. Aşağıda İslam ve hayat programına gelen İman ve İslam inanç esasları ile ilgili izleyicilerden gelen sorular verilmiştir. Bu başlıkta 40 adet soru mevcuttur.

Tablo 15: İman Ve İslam İnanç Esasları ile ilgili sorular

Oy kullanmak bir mes'uliyet midir?
Zorunlu durumlarda farklı bir mezhebe uyabilir miyiz?
Mezhepler itikadda ve amelde diye niye ikiye ayrılmıştır. Açıklayabilir misiniz?
Bir salon programında dünya birincileri Kur'an-ı Kerim okuduğu zaman etkilenip farkında olmadan alkışlıyoruz. Bunun bir sakıncası olur mu?
Biz evlerimizde komşularımızla haftada bir mukabele düzenliyoruz. Kur'an-ı Kerim okurken, "Ha mim"le başlayan surelere geldiğimiz de su getiriyorlar veya bazen de mukabeleye başlarken ortaya su getirip koyuyorlar. Bunun bir anlamı var mıdır?
Ailem yılanlık adı verilen ve akrabadan akrabaya el vererek geçen bir dua okuyorlar. Bu okuma adetinin kaynağı hakkında bilgilendirir misiniz?
Kur'an-ı Kerim meali yazılı bir kâğıdı çöpe atarsak sakıncası olur mu?
Bir hoca efendinin televizyondaki sohbetinde dinlemişim. Dua'nın ölümlere hiçbir faydasının olmayacağını söylüyordu. Bu konuda ne söyleyebilirsiniz?
Gayri müslim olarak hayatının bir bölümünü yaşayan bir insan şahadet getirmeden herhangi bir sebepten dolayı aklî dengesini kaybederse ve o hal üzereyken vefat ederse bu insanın ahiretteki durumu nedir?
Müslüman olmayan insanlarla ilişkilerimizden doğan kul hakkı için de ahirette yargılanacak mıyız? Gayri Müslim bu insan hakkını alırsa ahirete imansız gittiği için bu hakkın ona bir faydası olur mu?
İslam'ı duymayan birisi ahirette sorumlu tutulacak mı?
Bizler müslüman bir aileden dünyaya geldiğimiz için diğer dinlere mensup insanlara nazaran avantajlı görünüyoruz. Bu avantajımız hesap gününde bize daha ağır bir sorumluluk yükleyecek diyebilir miyiz?
Alın yazısı gerçek midir? Gerçekse o zaman bizim bu dünyadaki irademiz kısıtlanmış olmuyor mu Soru: İlköğretime giden bir çocuğum var. Bana sık sık Allah nerede, diye soruyor. Ben cevaplama çalışıyorum ama aradan belli zaman geçtikten sonra tekrar soruyor. Herhalde verdiğim cevap tatmin etmiyor. Onu en güzel şekilde nasıl ikna edebilirim?

²¹⁹ A'râf,7/ 172.

Kader değişir mi? Kader konusunda tatmin edici bir açıklama yapar mısınız?
Herhangi bir kaza atlatıp ölümden döndüğümüzde “verilmiş sadakan varmış” diyorlar. Eğer verilmiş sadakamız olmasaydı biz orada ölecek miydik? O zaman kaderimiz değişmiş olmaz mıydı?
Ahir zamanda gelecek Mesih'in Hz. İsa olduğunu biliyoruz. Hz. Mehdi bir Peygamber olmayacağına göre hangi vasıfla gelecektir? Hz. İsa gelirse, Peygamberimiz son Peygamber olmaktan mı çıkmış olacak? Kur'an-ı Kerim'de bu konuda açıklama var mıdır?
Peygamber Efendimizin şefaatinin adaletsizlik olarak değerlendirenlere nasıl cevap verebiliriz?
Peygamberimizi anmanın onu putlaştırmak olduğunu söyleyenler var. Bu konuda bir açıklama yapar mısınız?
Ben üniversite öğrencisiyim. Birtakım problemler karşısında ruhi sıkıntıya giriyorum. Dünya bana tamamen boş gibi geliyor. İnançlı bir insanım. Ama bu sıkıntıları yaşadıkça imanımdan da şüphe ediyorum. Acaba imanımda zayıflık mı var? Aklıma İslam'ın hak din olmadığı veya hâşâ Allah yok gibi düşünceler geliyor. Bunlardan kurtulmak için neler yapmalıyız? Bunları elimizde olmadan düşündüğümüz için bize bir mesuliyeti var mıdır? Farz veya vacip bütün ibadetlerinde ciddi bir şekilde vesvese geliyor. Daha önce namaz konusu idi. Sonradan gusül konusu. Şimdi de adak konusunda vesvese var. Sürekli kafamı bir şeyler meşgul ediyor. Çok zor durumdayım. İbadet edemez ve ibadetlerden zevk alamaz hale geldim. Bu konuyu geniş bir şekilde açıklamasını yapar mısınız?
Kur'an-ı Kerim'in ehl-i kitap olarak tanımladığı Hıristiyan ve Yahudileri günümüzde de ehl-i kitap sayabilir miyiz?
Tefsirin bir yorum olduğu söyleniyor. Buna göre farklı tefsirciler hiç ihtilafa düşmüyorlar mı?
Kur'an-ı Kerim üzerine çalışmalar yapan ve dindar olmayan bir ilim adamının sözlerine itibar edilebilir mi?
Kur'an'da kaç ayet vardır? 6666 olduğu söyleniyor ama sayınca 6134 çıkıyor. Bununla ilgili bir kaynak var mıdır? Bu konuda belirli bir ittifak söz konusu değil midir?
Soru: Peygamber Efendimiz hayatını Kuran'a göre yaşamıştır. Yani Efendimizin yaptığı, tavsiye ettiği veya yapmamızı istemediği her şeyin kaynağı Kur'an'dır, diyorlar. Biz de Kur'an'ın emir ve yasaklarını iyi bilip yaşamamızla aynı zamanda Peygamber Efendimizin sünnetini yaşamış oluruz diyorlar. Bu mantık doğru mudur?
Peygamber Efendimizin soyundan gelen insanlar günahkâr olabilirler mi? Veya farklı bir dine geçebilirler mi? Yoksa onların korunduğunu söyleyebilir miyiz?
Dünyada bilerek veya bilmeyerek birçok günah işliyoruz. Bunlara tevbe ettiğimiz zaman, tevbemizin kabul olacağını, günahımızın affedileceğini umuyoruz. Ahirette tevbe edip de affedilen günahlarımız "Sen şöyle bir günah işlemiştin ve tevbe etmiştin, Allah da tevbeni kabul etti" diye karşımıza çıkacak mı? Yoksa hiç o günahı işlememiş gibi mi olacağız?
Başımıza gelen musibetler günahlarımızdan olabilir mi? Bu konuyla ilgili neler söyleyebilirsiniz?
İnsan aklından geçen kötü düşüncelerden bile bile de olsa hesaba çekilir mi?
Bir sohbette hoca efendi gizli şirk diye bir konuyu işledi. Konuyu tam olarak anlayamadım. Açıklayabilir misiniz?
Rüyaları anlatmak doğru mudur? Bir de Allah (c.c.) insanları rüya yoluyla uyarır mı?
Bir kişi başkasının gıybetini yapınca onun günahlarını alır mı?
Kendimiz için özel dua ederken Peygamber Efendimiz vesile edinilebilir mi?
Hadis-i şeriflere inandığımız halde orada istenenlere riayet etmezsek imanî noktada bir eksikliğimiz olur mu?
Allah'ın mağfîret sahibi olduğunu belirten ismi (Ğaffar) olduğu gibi Kahhar sıfatını da

biliyoruz. Hem mağfiret eden hem de kahreden özelliğinin olması beni şaşırtıyor. Bu soruyu sorarken acaba imanımı zedeliyor muyum diye de şüpheye düşüyorum. Bu konuda bizi aydınlatabilir misiniz?
Bazı zamanlar ‘yukarıda Allah var’ deniliyor. Bu şekilde bir söylem doğru mudur?
Sizce dinler arası diyalog olmalı mı? Bir Hıristiyan veya bir Yahudi ile komşu olarak yaşamak dinler arası diyaloga örnek olur mu?
İş ortamından dolayı dindarlığımı ön plana çıkararak hareket edemiyorum. Farzları bile uygun bir ortam ayarlayıp hallediyorum. Arkadaşlarım arasında çoğu zaman bilinçsizce İslam’a hakaret içerikli konuşmalar geçiyor. Ben sadece kalben buğz edebiliyorum mesuliyetim nedir?
Bel’am ne demektir, kimdir? İnsanlar zamanımızda da Bel’am olabilir mi?
Geçenlerde annem çok ağrılı bir rahatsızlığa yakalandı. Çok acı çektiği bir zamanda "Allah'im! benim ne günahım var da bana bu acıyı çektiriyorsun" dedi. Annem isyana girmiş olur mu Soru: ‘Feleğin çemberinden geçmek’ demek isyan olur mu?

2.6. Evlenme, Boşanma ve Miras

Evlenmek, aile kurmak İslam dini açısından son derece önemli bir konudur. Özellikle kuranı kerim evli olmayanların evlendirilmelerini ve bu duruma engel olan sıkıntıların kaldırılmasını emretmiştir:”İçinizden evli olmayanları, köle ve cariyeleriniz arasından da elverişli olanları evlendirin. Yoksulluk içinde iseler Allah lutfu ile onları ihtiyaçtan kurtarır. Allah’ın hazinesi geniştir, her şeyi bilmektedir.”²²⁰ Evlenmenin engellerinden biri de yoksulluktur. İnsanlar yoksul olan kimseye kız vermek istemezler, yoksullar evlenme giderlerini karşılayamazlar. Bu yüzden bunalımlar, ahlâkî sapmalar, sosyal problemler ortaya çıkabilir. İslâm toplumunda bir insanın ortalama refahtan yararlanması esastır; bunu kendi emeği ile gerçekleştiriyorsa topluluk yardımında bulunacaktır.

Bu sebeple ayette Allah Teâlâ kullarına şu gerçekleri hatırlatıp yoksullara yardım etmeye teşvik etmektedir: Yoksulluk gelip geçici olabilir, bugün yoksul olanlar Allah’ın lutfu ve kendilerinin de gayretiyle yarın ihtiyaçlarını karşılar duruma gelebilirler. Ayrıca servet sahipleri, evlilik çağı geldiği halde yoksulluk yüzünden evlenemeyen kimselere yardım ödevlerini yerine getirirlerse yoksulluk bir engel olmaktan çıkar.²²¹ Evlilikle ilgili peygamber efendimiz Hz. Muhammed(a.s.) şöyle buyurmuştur: “Nikâh benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimle amel etmezse, benden değildir. Evleniniz! Zira ben, diğer ümmetlere karşı sizin çokluğunuz ile iftihar edeceğim. Kimin maddî imkânı varsa, hemen evlensin. Kim maddî

²²⁰ Nur,24/32

²²¹ Karaman Hayreddin - Çağrıcı Mustafa, a.g.e. Cilt 4. s.76

imkân bulamazsa, nafile oruç tutsun. Çünkü oruç, onun için şehveti kırııcıdır.²²² Bundan dolayı Müslümanlar evlilik müessesine son derece önem vermeleri gereklidir.

Tablo 16: Evlenme, Boşanma ve Miras ile ilgili sorular

Hem dini hem de resmi nikahla eşinden ayrılmış biri eski kocasından nafaka alabilir mi? Tazminat davası açabilir mi? Nafaka parasından alırsa yakın çevresi istifade edebilir mi?
İki erkek kardeşten büyüğünün hanımı ve küçük erkek kardeş vefat ediyor. Büyük erkek kardeş, küçüğün hanımını nikâhlayabilir mi?
Ben ve sözlüm aynı okul hatta aynı sınıfta öğrenciyiz. İkimiz de gurbetteyiz. Aramızdaki münasebetlerin sınırını nasıl ayarlamalıyız?
Evlenmeden önce hiç mehir konuşmadık. Nikâhımızda bir eksiklik var mıdır? Soru: Almanya’da çalışan bir işçiyim. Senede bir defa izne geliyorum. Bir sene boyunca eşimle bir arada olamayışım nikâhıma bir hanel getirir mi? Veya bunun bir süresi var mıdır?
İki kişi evlenmeye niyetlenip birbirlerine ‘evet’ cevabını verirlerse ve bunu da en az bir kişi duyarsa bu iki genç nikâhlı olur mu?
Bir kişi yalan yere Kur’an’a el basarak yemin ederse nikâhı düşer deniliyor. Bu doğru mudur?
Karı-koca arasında şiddetli kavgalar küfürleşmeye kadar gidiyorsa nikâha zarar gelir mi?
Evli olan insanlar sürekli nikah tazelemek zorunda mıdırlar?
Bir kişi eşine sürekli kötü kelimeler kullanmak suretiyle evden gitmesini telkin ederse nikahına zarar gelir mi?
Bir kişi ‘kadına hitaben Allah ve Resûlu şahid olsun ki ben seni nikahladım’ dese ve ayrıca iki şahid bulunmasa bu sözle nikah akdi caiz olur mu?
Nişan, nikâh gibi midir? Ayrıca nişanlılık süresinin uzun olması sebebiyle erken nikâh kıydırmak veya nikâhı düğün gününe bırakmak doğru mudur?
Şartlı boşamada şart gerçekleşmeden önce vazgeçme hakkı var mıdır?
Kadınların boşanması durumunda Bakara sûresi 228. ayete göre üç ay iddet bekleme süresi var. Kocası ölen kadınların ise Bakara 234. ayetinde dört ay on gün diyor. Bu fark neden?
Beyi hanımına, annesine gitmemesi için üç defa şart olsun demiş. Onu söylerken de beyi sarhoşmuş bundan dönebilir mi? Hanım, annesine giderse eşinden boş olur mu? Bu durum nasıl düzeltilebilir?
Ben eşimden ayrıldım, tüm eşyalar geldi, diğer tarafa ait eşyalar da var. Bunları kullanmam doğru mu? Ne yapmam lazım?
15 yıldır kocamdan ayrırım. Resmî nikahım devam ediyor. Kocam bir başkasıyla evlendi. Kocam öldüğünde onun malından bana hak düşer mi?
Bir kişi hanımına yanında kimse olmaksızın üçlü şart ederse boşama olur mu?
Sinirli iken boşanma gerçekleşir mi?
Kadın, kocası istemediği halde boşanmak isterse, koca boşamak zorunda mıdır?

²²² İbn-İ Mâce, Nikâh, 1/1846

Bir erkek ve kadın evlendikten sonra süt kardeş olduklarını öğrenmişlerdir. Ne yapmaları gerekir?
Süt kardeşliği nasıl olur? Süt kardeşliğinde nelere dikkat etmeliyiz?
Boşanmada şahit gerekli midir?
Biz byklerimizle beraber aynı evde yaşıyoruz. Karım evde yabancı yokken rahat davranabiliyor. Kayınvalidem ise ben olduğum zamanlar evde başını amıyor. Benim kayınvalidemin saçını grmemde bir mahzur var mıdır?
Hamile kalmamak için doğum kontrolüne başvurmak caiz midir?
"Hakkını helal et" denildiğinde "Hakkım annenin ak sütü gibi helal olsun" diyorlar. Bu şekilde söylemenin bir mahzuru var mıdır?
Bazı sebeplerden dolayı kocamdan ayrıldım. Bir ocuğum var. Mahkeme nafaka kararı verdi. Ama kocam nafakayı vermiyor. Nafakayı almazsam çocuğuma bakamayacağım. ocuğumu da vermek istemiyorum. Bu haldeyken nafaka almak doğru mudur?
Gelin olurken kayınpederim tüm masrafları karşıladı. Düğünden sonra bana takılmış bilezikleri benden aldı. Ben vermek istemedim. Ama büyüğümüz olduğu için karşı çıkamadım. Bunları benden almaya hakkı var mıdır?
Ailede ocuk yapma kararını karı-koca ortak mı verir? Yoksa erkeğin bu konuda bir üstünlüğü var mıdır?
Yeni doğan bebeklerin ağzına tükürük tkryorlar. Bu doğru mudur?
Bir bayan kendisine talip bir erkekle görüşüp konuşması/tanışması doğru mudur? Nasıl tanışmak daha uygun olur?
Koca, karısı boşanmayı kabul etsin diye kocanın ona ödediği yüksek meblağ parayı karının alması helal midir?
Kocamdan anlaşmalı olarak ayrıldım. Bana bir miktar para verdi. O paranın hükmü nedir?
Peygamber Efendimiz "Evlilikte dindar olanı tercih ediniz" buyuruyor. Dindar olduğunu tahmin ettiğim bir kişinin kendime hayırlı olması için onun haberi olmadan istihareye yatsam kul hakkına girer miyim?
'ten dokuza şart olsun borçlu parayı getirmezse karısı boş olsun' diye alacaklı kişi yemin etse hüküm nedir? Aradan on beş yıl geçti. Bu parayı alacaklı almalı mı? Bir baba mirasını kızları da dahil, her çocuğuna eşit olarak dağıtabilir mi?
Düğün tarihimi belirledikten sonra kandil akşamına geldiğini fark ettim. Bir sorun olur mu?
Ben doğduğumda ailem pek dini hassasiyetlere riayet etmezmiş. Ve benim adımı da BERK koymuşlar. Ahirette ailemi sıkıntıdan kurtarmak için ismimi değiştirmem icab eder mi?
Kocası vefat eden bir bayan kayınpederi ve kayınvalidesiyle aynı evde kalabilir mi? Kayınpederiyle mahremlilik durumu ne olur
ocuğunu İslami usullere uygun yetiştiren anne-babalar ile aykırı yetiştiren anne-babaların çocuklarına karşı mes'uliyeti aynı mıdır? Bütün mes'uliyet anne-babada mıdır? Yoksa ocuk ergenlik çağından sonra karar verme yeteneğine sahip olur mu?
Teyzem haram diye bana elini ptrmyor. Ben de kimin elini pebileceğimi, kimin elini pemeyeceğimi bilmiyorum. Açıklayabilir misiniz?
Kayınvalidem kızına benim hakkımda yanlış telkinler verip aile huzurumuzu kaçırıyor. Verdiği telkinlerde de benim kötü alışkanlıklar elde etmemem için tabiri caizse kızına ipleri kendi elinde tutması gerektiğini ğtlyor. Ben ailemi seviyorum ve kesinlikle kötü bir alışkanlık kazanmak istemiyorum. Fakat ortada hiçbir şey yokken bu şekilde planlar yapılmasından da hoşlanmıyorum. Durumu karıma ve kayınvalideme nasıl izah edeceğimi

bilemiyorum. Sizin tavsiyenizi öğrenebilir miyim?
Bedenen sakat bir çocuğum var. Doktorlara göre aklî hiç bir problemi yok. Hem doğuştan bedenen sakat hem de konuşamıyor. Haliyle de dini vecibelerini öğrenemedi. Akil-baliğ de olduğuna göre bu çocuğumun dini sorumlulukları nasıl değerlendirilebilir?
İki bayram arası düğün olmaz deniliyor. Dinimizde bunun yeri var mıdır? Burada iki bayram arasından kastedilen ramazan ve kurban bayramı mı yoksa cuma ile bayram arası mı?
Baldızımın elini tutabilir miyim? Erkek kardeşimin hanımı elimi öpmek için eğiliyor, öptürmemde bir mahzur var mı?
Dedem yaşlılığından dolayı zaman zaman şuurunu kaybetmeye başladı. Miras taksimi için bir araya geldiğimiz bir zamanda babama hiçbir şey vermeyeceğini söyledi. Normalde babamla hiçbir problemi yok. Hatta iki amcam var ve ikisinin de maddi imkanları bize nazaran biraz daha iyi olmasına rağmen yıllardır dedem bizim yanımızda kalır. Babam ve kardeşleri arasında da hiçbir uyuşmazlık yok. Dedemin bu tür açıklamalarının geçerliliği olur mu?
Geçen sene hakkı üzerimde kalan birisi bu sene vefat etti. Bana hakkı geçmişti. Bu haktan nasıl kurtulabilirim?
Babasından önce kızını öldüğü için mal paylaşımında torunların mal alamayacağı söyleniyor. Bu doğru mudur?
Dede yetimine miras verilir mi?
Müslüman olmamış bir yakınımızdan miras kalırsa onu alabilir miyiz ve almalı mıyız?
Harama bulaşmamak şartıyla ekonomik nedenlerle sadece kâğıt üzerinde evli gibi gözükp Avrupa'ya işçi olarak gitmek veya oturum hakkı almak için bu işlem yapılabilir mi?
Ailem beni bir akrabamızla evlendirmek istiyor. Benim rızam yok. Bunu kendilerine de söylüyorum. Ailem çevremize bir kaç defa beni akrabamızla evlendireceğini söylemiş. Bunun için laf olur diye geri dönemiyorlar. Benim nasıl bir tepki vermem uygun olur?
Geleneklerimizden dolayı ailem küçükken dayımın kızıyla beni beşik kertmesi yapmışlar. Şu anda ikimizin evlenmesi konusunda bize baskı yapıyorlar. İkimiz de bu evliliğe karşıyız. Bu evliliğin dini bir bağlayıcılığı var mıdır?
Evlilik esnasında konuşulan mehri kimlerin bilmesinde bir sakınca yoktur?
Dinimizde akraba evliliğine dair bir açıklama var mıdır?
Ben 27 yaşında bir erkeğim. Gerek tahsil hayatım gerekse ailevi durumlarımdan dolayı evlenemedim. Bazen gözümün harama kaydığı olur. Bir sohbette gözü harama kayan bekâr birisinin evlenmesinin farz olduğu söylendi. Bu konuda ayrıntılı bilgi verebilir misiniz?
Hanımmın, kayınbiraderimin çocuğunu emzirdi. Baldızımın kızını oğluma alabilir miyim?
Kayınbabam iki evli idi. Kendisi ve benim hanım vefat ettiler. Kayınbabamın ikinci karısı yani benim üvey kaynanamın nikahı bana caiz midir?
Bizim adetlerimize göre evlilik için erkek ailesi kızını istemeye gidiyor. Dinen uygun olanın bunun tam tersi olduğunu duydum. Bu doğru mudur?
Ben bir bayanım. Benim iki tane erkek kardeşim var. Yakında düğünüm olacak. Ben düğünümü İslamî usullere uygun yapmak istiyorum. Fakat erkek kardeşlerim bana müdahale ediyorlar. Babam vefat etti. Annem ise yaşlı olduğu için pek olaylara müdahale edemiyor. Nasıl hareket edeceğimi bilemiyorum.sizce ne yapmalıyım?
Kocam takılarımı bozdurup iş kurmak istiyor. Ben razı değilim. Bir vebal altında olur muyum?
Düğünlerde damadın sağdıcının bulunması bir örf müdür? Yoksa dini bir vecibe midir?
Ailemin bana uygun bulduğu bir kızını istemeye gittik. İstemeye gittiğimiz hanım efendiyi ben tanımıyorum. Fakat tanımamın doğal bir hak olduğunu düşünüyorum. Aileme kalsa kararı

olumlu olarak verdiler. Kesin sonuca varmadan önce birbirimizi tanımak için hangi ortamlarda ve nasıl görüşmemizi tavsiye edersiniz?
Baba evladını evlendirince evini kurmak zorunda mı?
Müslüman bir erkek gayri müslim bir kadınla evlenebilir mi?
Erkeklerin evlilik nişanı olarak altın yüzük takması doğru mudur?
Bir kimse ikinci eşine ev alabilir mi?
Dede ile anneanesi borçlanarak torunlarını evlendirdiler. Bunlar düğünün bütün masraflarını karşıladılar. Bir müddet sonra dede, anneanesi ile torunu arasında hakaretlere varacak şekilde tartışmalar oldu. Torun ile gelin daha sonra evden ayrılınca anneanesi gelinin kolundaki bilezikleri aldı. Bunlar gelinin mehri sayıldığı için geline tekrar mı verilmeli, yoksa düğünde yapılan borçlarını mı ödemelidir?
Karı-koca aralarındaki anlaşmazlıktan dolayı küs olarak yaşıyor ve 3-5 aydır ayrı yatıyorlar. Bu durumda nikahlarında bir düşme olur mu?
Teyzemin kızı bir erkekle evlenmek üzere anlaşmışlar. Teyzemin kızı ailesinin çok tutucu davrandığını ve bu tür karşılıklı anlaşmalara karşı çıkacağını düşündüğünden ailesine haber vermeden, şahid de bularak nikahlarını kıydırmışlar. Ailesine hiçbir bilgi vermeden ve gönüllerini almadan yapılan bu nikahın hükmü nedir?

İzleyiciler yaptıkları evlilikleri, düğünleri, nikâhları nişanları ve buna benzer konuları İslami anlayışa göre nasıl yapmaları gerektiğini sormaktadırlar. İslam ve hayat programına gelen sorular ile bu konu geniş olarak ele alınmıştır. Ayrıca son zamanlarda mevcut medeni kanun ile birlikte boşanmalar artırmıştır İslam ve hayat programının izleyicilerine baktığımızda özellikle son zamanlarda boşanma ile ilgili soruların artığı gözlemlenmiştir. Boşanmaya bağlı olarak nafaka ile ilgili soruların da daha fazla sorulmaya başladığı dikkatlerden kaçmamıştır. Bu konuların yanı sıra mehir ve miras konuları ile ilgili de sorular gelmiştir. Bu alanda toplam 69 soru gelmiştir.

2.7.Ticari Muameleler

Ticaret kelimesi yedisi Medine’de inen sekiz ayette dokuz yerde geçer.²²³ Ve genel hukukî düzenlemeden söz eden ikisi hariç²²⁴ bu ayetlerde, ticaretin simgelediği kısa vadeli dünyevî kazanca odaklananları uyarıp ahiretteki gerçek kazanıma yönlendirme ve ticarî işlemlerin müminleri Allah’ı hatırlamaktan alıkoymasını engelleme amacı ön plandadır. Nisâ suresinin 29. ayetinde insanlara, karşılıklı rızaya dayanan ticaret imkânı varken haksız yollara tevessül edilmemesi uyarısı yapıldıktan sonra hukukî ve ticarî işlemlerin aldanma ve aldatmadan uzak, açık ve güvenilir biçimde tarafların bilgi ve hür iradesiyle gerçekleştirilmesi ilkesi vurgulanır. Bu anlamda ticaret İslâm’da övülmüş ve Hz. Peygamber, “Güvenilir, dürüst

²²³ Bkz: Bakara 2/16, 282; Nisâ 4/29; Tevbe 9/24; Nûr 24/37; Fâtır 35/29; Saf 61/10; Cum’a 62/11

²²⁴ Bakara 2/282; Nisâ 4/29

tacir peygamberler, sıddıklar ve şehitlerle beraberdir”²²⁵; “Rızkın onda dokuzu ticarettedir” buyurmuştur. “Muhakkak Allah’tan korkan, iyilik yapan ve doğru olanlar dışındaki tacirler kıyamet günü facirler olarak diriltilecektir” mealindeki hadis²²⁶, ticarî işlemlerde harama düşmeme konusunda azami dikkatin gösterilmesi uyarısını yansıtmaktadır. Usulüne uygun yapıldığında ticaret helâl kazancın en yaygın, tabii ve meşru yolu olduğu gibi insanlar arasında malların mübadelesini sağladığı, ihmali durumunda herkesin zarara uğrayacağı göz önüne alınarak bu mesleğin icrası farz-ı kifâye, tâcirin meslek hükümlerini öğrenmesi farz-ı ayın sayılmıştır. Nitekim Hz. Ömer ahkâmını bilmeyenleri ticaretten sakındırmıştır. Halifenin sahabeye ticareti yabancılara veya kölelere kaptırıp onların egemenliği altına girmemeleri konusundaki tavsiyesi de bu bağlamda ele alınmalıdır.

İslam ticaret hukuku çerçevesinde hür iradeyi tam yansıtmayan faizli ve hileli muameleler, kumar/şans oyunu niteliğindeki mülâmeşe, münâbeze, müzâbene gibi ve garar içeren muhâkale, muhâdara gibi Cahiliye ticaret usullerinin yanı sıra aldatıcı reklamcılık, yalan yere yemin, musarrât (satışa çıkarılacağı için sütü bir müddet sağılmamış hayvan) ve çalıntı malların piyasaya sürülmesi haram kılınmıştır.²²⁷ Bu kadar önemli olan ticaret ve ekonomi konuları ile ilgili gelen sorular, son zamanlarda ülkemizde ve yurt dışında yaşayan Müslümanlar tarafından sıkça sorulmaktadır. Özellikle ticaretteki faiz, sigorta, kredi kartı işlemleri v.s. meseleleri en başta sorulan sorulardan olmuştur. Bu sorular günümüzde her Müslüman’ın sorabileceği türden sorular olup, toplumun ticari muameleler hakkında İslami anlamda nerede olduğunu bizlere gösterecektir.

Tablo 17: Ticari Muameleler ile ilgili sorular

Buğdayı emanete veriyoruz. Yani un fabrikasına buğdayımızı veriyoruz. Herhangi bir fiyat belirlemeden ve parasını tahsil etme gününü de tespit etmeden sadece ‘bana şimdi para lazım değil, ne zaman lazım olursa –lazım olduğu kadar- o günün fiyatı üzerinden buğdayımın parasını alırım’ diyerek buğdayı veriyoruz. Değirmenci bizim buğdayı un yapıp satıyor. Bize para lazım olunca buğdayımızın numunesi saklı olduğundan, o numune piyasada kaç para ediyorsa o fiyat üzerinden paramızı alıyoruz. Bu muamele caiz midir?
Bir tanıdığımıza döviz olarak borç verdim. O bana Türk Lirası olarak geri verdi. Parayı alırken, o günkü dövizin satış fiyatına göre alacağımı aldım. Doğru mu yaptım?
Kredi kartlarının vermiş olduğu puanları kullanmak caiz midir?
Ticaret ile uğraşıyorum. Müşterilerimizden çoğu zaman nakit alamıyor, onun yerine çek veya senet alıyoruz. Aldığımız bu çek ve senetleri kırdırmamız caiz midir?

²²⁵ Müsned, III, 437; İbn Mâce, “Ticârât”, 1; Tirmizî, “Büyü”, 4

²²⁶ Müsned, III, 428, 444; İbn Mâce, “Ticârât”, 3; Tirmizî, “Büyü”, 4; Dârimî, “Büyü”, 7

²²⁷ Kallek, Cengiz, Ticaret Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 41. Cilt, 2012, İstanbul, S. 134

Tefecilik ile faiz aynı şey midir? Bir kişi bu işlerle meşgul oluyorsa ve yaptığı işe kılıf bulmaya çalışıyorsa, bu kişiyi îmanî noktada nasıl değerlendiririz?
Yaklaşık on beş yıldır esnaflık yapıyorum. Yaptığım tüm satışlarda pazarlık söz konusu oluyor. Bir ürünü bir müşteriye pahaliya sattığım gibi aynı ürünü başka bir müşteriye ucuza sattığım zamanlar da oluyor. Bazen aradaki fark bir hayli fazla olabiliyor. Burada kul hakkı söz konusu olur mu?
Ticarette pazarlık yapmak sünnettir. Bununla ilgili bir kaynak mevcut mudur?
Bankalarla yapılan sağlık sigortası, emeklilik sigortası, kaza sigortası... caiz midir?
Ticari işlerimizde komisyon ve faize bulaşmadan kredi kartı veya pos cihazı kullanmanın sakıncası var mıdır?
Kocam takılarımı araba almak için bozdurmak istiyor. Ben razı değilim fakat aramızın bozulmaması için istemeye istemeye kabul etmek zorunda kalacağım. O parayla yaptığımız yatırımın daha sonra bize bir zararı olur mu?
Gelirinin büyük bir kısmını veya tamamını ümmet düşmanlarına harcayan firmalar çeşitli yollarla bizlere duyuruluyor. Bizim bu firmaları ve ürünlerini boykot etmemiz gerekir mi?
Faizli sistemle çalışan bir banka müşterilerine faizsiz kredi veriyor. Bu işlemde faiz olmadığı halde dosya parası alıyor olabilirler. Bu şekilde kredi almak caiz olur mu?
Çeyrek altının 2004 tarihli olanını 2007 diye satmak caiz midir?
Hurda olarak getirilen eski bilezikleri altın sodasına batırıp yeni bilezik olarak satmak caiz midir?
Almanya'da bulunan akrabalarım domuz yetiştirip hristiyan halka pazarlamayı düşünüyorlar. Onlar hristiyanlara satılacağı için caizdir diye biliyorlarmış. Bu ürünleri müslümanların da alma ihtimali var tabii ki. Dinen hüküm nedir?
Kurbanlık satın alan bir kimse kurbanlığın söylendiği gibi semiz olmadığını görünce aldanmış sayılır mı? İade edebilir mi?
Taksitli alışverişte vade farkı vermek faiz olur mu?
Finans kurumlarının vermiş olduğu taşıt ve konut kredilerinin caiz olup olmadığı konusunda bir açıklama yapabilir misiniz?
Tarlamı icara verdim. Yeterli ürün çıksa da çıkmasa da kirasını alsam haram olur mu?
İstanbul'da özellikle dolmuşcuların devamlı bozuk paraya ihtiyaçları oluyor. Bu boşluğu gören insanlar da dolmuşçulara örneğin; 95 lira bozuk para veriyor ve karşılığında 100 lira bütün para alıyor. Bu bir bakıma sektör haline gelmiş, buradaki fiyat farkı caiz olur mu?
Herhangi bir alışverişte kredi kartı kullanılırsa vade farkı konulmuyor. Ancak senet yapılırsa vade farkı ilave ediliyor. Hangisi daha hayırlıdır?
Bana peşin para lazım olduğunda kredi kartına taksitle altın alıyorum ve aldığım altını hemen bozduruyorum. Bu alışverişten biraz da zarar ediyorum. Bu şekilde yaptığım alışveriş caiz midir?
Satış yaptığım mallara koyabileceğim kâr oranı ne olmalıdır?
Kredi kartı kullanmak caiz mi?
Nema parası helal mi?
Bahse girmek doğru mudur?
Vadeli satışta fiyat farkı dinimize göre caiz midir? Bu sürede yapılan satışın faiz olduğu gibi farkın da faiz olacağını iddia edenler bulunmaktadır. Bu hususu açıklar mısınız?
Aynı cinsten ve aynı miktarda buğdayı bir sene sonra iade etmek suretiyle almak faize girer mi?
Finans kurumlarına (katılım bankalarına) para yatırabilir miyiz?

Borsaya para yatırıp oradan para kazanmanın hükmü nedir?
Borç verirken faize düşmemek için ne yapmalıyız? Ayrıca faiz alanın durumu nedir?
İş yeri satın alırken hava parası diye yüksek meblağlarda para istiyorlar. Bunu vermek caiz midir?
Bir mal üzerinde yasa ile tekel oluşturmak caiz midir? Ülkemizde marka ve patent ile mevzuat çerçevesinde talep edilmesi halinde bir malı ilk üreten ilk keşfedene beş yıldan yirmi beş yıla kadar temel hakkı tanınmaktadır. Bu hak satılabilir, devredilebilir, kiralanabilir niteliktedir. İslam hukukunda benzeri bir uygulama var mıdır? Tescil edilmiş bir marka veya bir patentin haklarını korumak için yüklü tazminat davaları açılabilir. Bu şekilde tazminat almak caiz midir?
Marka hakkında ne diyebiliriz?
Özel sigorta şirketlerine para yatırmak kaydıyla emekli olmak caiz midir?
Kasko ve sigorta araçlarda olur mu?
Memurlara verilen maaş promosyonlarının hükmü nedir?
Gecikme faizinin hükmü nedir?
Paranın değer kaybını/Enflasyon farkını almak caiz midir?
Paranın değer kaybı/Enflasyon farkı neye kıyasla hesaplanır?
Alacakların erken tahsil edilmesi halinde borçtan indirim caiz midir?
Faiz borcunu ödemek için başka bir faizli para alınabilir mi?
Leasing caiz midir?
Haram bir kredi ile alınan ev başkasına satılsa yeni müşteri bundan etkilenir mi?
İşyerlerini bankaya satmak veya kiraya vermek caiz midir?
Faiz konusunda zaruret ne olabilir?
Satılık malın satışı konusunda geçen “ma’dûm” ne demektir?
Fıkhî açıdan kabz ne anlama gelmektedir?
Köpek alım satımı dinimizde caiz midir?
Altınların ayet yazılı olanlarını sattığımızda ayeti mi satmış oluruz?
Günümüzde gıdalarda helal, haram birbirine karıştırıldığından hangi ürünün helal, hangi ürünün haram olduğunu ayırt edemiyoruz. Burada sorumluluk alıcıda mı, satıcıda mıdır? Yoksa onun satılmasına müsaade eden yetkili mercilerde midir?
Ben öğrenciyim. Yaz tatillerinde çalışarak kendime harçlık kazanıyorum. Bu yaz Antalya'da bir iş ihtimalim var. Yabancı dilimi geliştirmek açısından bana yardımcı olacak bir iş. Her türlü giyim eşyasını satmam gerekecek. Bu şekilde çalışmam uygun mudur?

Ticaret ile uğraşan Müslümanlar son zamanlarda ortaya çıkan birçok ticari problemi merak etmektedirler. Zamanın ve Teknolojinin hızla gelişmesi ile birlikte ticaret ile uğraşanlar, İslami anlamda olaylara nasıl bakacaklarını, dini programlara soru sorarak öğrenmeye çalışmaktadırlar. Günümüzde ekonomi olarak para ile olan münasebetler çeşitlenmiştir. Önceden nakit para akışı olan ticaret mekanizmasına yeni aktörler gelmiştir. Örneğin kredi kartları, cepten ya da bilgisayardan yapılan işlemler, bankaların maaş için verdiği promosyonlar gibi daha birçok olayın, dini anlamdaki hükümleri hep merak konusu olmuştur. Bu bağlamda bu bölümde toplamda 52 soru bulunmaktadır.

2.8. Çeşitli Dini Meseleler İle İlgili Sorular

Bu bölümde kategorize edilmeyen, örneğin; Hz. Mevlana'nın türbesini ziyaret etmenin yarım hac olup olmadığı ile ilgili çeşitli dini genel sorular ile özellikle son zamanlarda yaşanan trafik kazaları ve kul hakkı konusunda sıkça soru gelmiştir. Kaza ve kader konusu ile ilgili sorulardan, alın yazısı gerçek midir gibi birçok soru mevcuttur. Ayrıca gıda ile ilgili deniz ürünlerinden hangisinin yenip yenmeyeceği, tavuk etinin günümüzdeki kesim şekillerinden dolayı yenmesinin caiz olup olmadığı, kola gibi gazlı içeceklerin helal olup olmadığı ile ilgili sorular mevcuttur. Toplumun ilmihal kitaplarından okumasını arzu ettiğimiz birçok konuyu oturduğu yerden programda bulunan hocaya sorması da ayrıca incelenmesi gereken bir konudur.

Televizyon karşısında gördüğü hoca ile telefon yada bilgisayar yardımı ile istediği soruyu izleyicinin sorması da günümüz teknolojinin faydaları açısından oldukça önem arz etmektedir. Elindeki telefon aracılığı ile soru soran izleyici her türlü konuda sorularını hiç çekinmeden rahatça sorabilmektedir. Hatta muhatabı ile yüz yüze geldiğinde soramayacağı çekindiği ilginç soruları bile rahatça sormaktadır. Örneğin, Bir bayan doğum kontrolü için bir cihaz taktırmıştır. Ama o cihaz takılıyken vefat ederse cennet kokusunu alamaz diyorlar. Böyle bir durumda cesetten o cihazı çıkartmak gerekir mi? gibi sorular izleyici tarafından bizzat sorulmuştur. Bu bölümde 166 adet birbirinden farklı soru mevcuttur. Bu sorular toplumun bir anlamda fıkhi olarak nerede olduğunu, düşünce ve ruh yapısını bizlere vermektedir. Bu bölümdeki soruları; Kuranı Kerim İle İlgili Gelen Sorular, Kul Hakkı Ve Şüpheli Şeylerle İlgili Sorular, Çeşitli Dini Meseleler İle İlgili Genel Sorular olmak üzere üç kategoriye böldük.

2.8.1. Kuranı Kerim İle İlgili Gelen Sorular

Bu bölümde gelen sorular izleyicilerimizin kuranı kerimle ilgili merak ettiği sorulardan oluşmaktadır. Gelen soruların çoğunluğunu kuranı kerimin gerek arapçasından yani tilaveti ile ilgili, gerekse türkçe okunması ile ilgili olduğu görülmektedir.

Tablo 18: Kuranı Kerim İle İlgili Gelen Sorular

Kur'an okumayı kendi kendime öğrendim ama hatalarım var. Ben yine de okuyorum. Bu şekilde devam edeyim mi?
Dağıtılan hatimden bana verilen cüzü okumadım. Onlar cüzler okundu denilerek hatim duası yapmışlar. Sonradan okunmayan cüzün okunması gerekir mi? Ayrıca okunmayan ve

unutulan cüzleri ne yapmalıyız?
Ben Kur'an-ı Kerim'i çok hızlı okuyamadığım için yengem Kur'an-ı Kerim okurken ben de takip ettim ve böylece bir hatmi bitirdik. İkimiz de hatim bitirmiş sayılır mıyız?
Kur'an-ı Kerim'de bazı surelerin başında yer alan hurufu mukattaa'nın manasını bilmek mümkün mü? Bazı hocalarımız buna şifre diyor, Kitab-ı Mübin'de yani apaçık Kur'an-ı Kerim'de böyle bir şey olabilir mi?
Kur'an-ı Kerim'de bazı surelerde huriler hakkında bilgiler veriliyor, cinlerin de erkek ve kadını olduğu gibi hurilerin de erkeği ve kadını var mıdır?
Radyodan Kur'an-ı Kerim'i takip ederek hatmetmiş olur muyuz?
Bulduğumuz odada üst rafta Kur'an-ı Kerim var. Biz o oda da yatıyoruz. Sakıncası var mı?
Kur'an'ı Kerim'i televizyondan takip ederek hatim indirmeye çalışıyorum. Bu şekilde okurken abdestsiz olmanın bir sakıncası olur mu?
Uzanmış vaziyette ayet-i kerime okumak uygun mudur?
Cebimde sürekli küçük bir Kur'an-ı Kerim meali taşıyorum. Halka açık bir yerde tuvalete girmem gerektiğinde cebimde Kur'an-ı Kerim de bulunuyor. Bu vaziyette tuvalete girmemin bir mahzuru var mıdır?
Hatim CD'lerini yere koyarsak Kur'an-ı Kerim'e karşı saygısızlık sayılır mı?
İntihar ederek kendini öldürmüş bir yakınımıza hatim okuyabilir miyiz?
Bazı Kur'an-ı Kerim'lerde sayfa sayısı ve surelerin sayfa numaraları tutmuyor. Bu bir hata mıdır yoksa bu şekilde yapılmasının mantıklı bir açıklaması var mı?
Bazı toplantılarda farklı farklı kişilere cüzler dağıtılıyor. En sonunda hoca hatim duasını yapıyor. Bu doğru mudur? Hatim sayılır mı?
Ayetlerin bestelenerek müzikli bir şekilde yayınlanması caiz midir?
Hanımlar kendi aralarında halka açık sunumlarda sadece bayanları davet ederek Kuran ziyafeti veriyorlar. Bunun bir mahzuru olur mu?
Bazı ilim adamları tarafından musikinin insan hayatı üzerinde olumlu etkilerinin olduğu hatta Kur'an-ı Kerim ve İncil'in bundan dolayı makamlı okunduğu söylenmektedir. Ne dersiniz?
Arkadaşım Kur'an'a el basarak yemin etti ve sigarayı bırakacağını söyledi. Fakat zamanla tiryakilik baskın geldi ve tekrar sigaraya başladı. Arkadaşımın mesuliyeti nedir?
Kur'an'a el basarak yemin edilebilir mi?
Ceketimizin cebindeki Kuran-ı Kerim'lerle tuvalete girebilir miyiz?
Sabah namazı sonrası Kur'an okuyorum. Fatır suresi 11.ci ayet çok kafama takıldı. Ömür verilmesi ve ömür kısaltılması bahsinde sizce ne anlatılmak isteniyor?

Tablomuzda gelen sorular baktığımızda izleyicilerin Kuran-ı Kerimle ilgili sorularını görebilmekteyiz. Tabloya baktığımızda şunları söyleyebiliriz: toplumun özellikle din eğitimine ihtiyacı vardır. Bir Müslüman'ın günümüzde hala bu tarz soruları sorması din eğimi eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Onun için ilahiyat fakülteleri ve diyanet teşkilatı verdikleri eğitimleri daha da arttırmalı, toplumun her an içinde olmalı ve eğitim alanını genişletmelidir. Özellikle gençlerle ilgili ehil insanların din eğimi verme konusunda daha ciddi projeler imza atması yerinde olacaktır. Bu alanda toplam 21 soru bulunmaktadır.

2.8.2.Kul Hakkı Ve Şüpheli Şeylerle İlgili Sorular

Kul hakları insanların canları, bedenleri, ırz ve namusları, manevi şahsiyetleri, makam ve mevkileri, dinî inanç ve yaşayışları gibi konulardaki kişilik haklarıyla mallarına ve aile fertlerine ilişkin haklarından oluşmakta ve bunlara yönelik olarak yapılan kötülükler, verilen zararlar kul haklarına tecavüz sayılmaktadır. Belli bir kişiye verilen zararlar yanında zimmet, irtikâp, karaborsacılık, fitne, idarî baskı ve zulüm gibi ammenin maddî ve mânevî haklarına ve menfaatlerine, huzur, güvenlik ve refahına zarar verme sonucunu doğuran her türlü faaliyet de çeşitli âyet ve hadislerle diğer İslâmî kaynaklarda kul hakkına tecavüz sayılıp yasaklanmıştır.

Kur'an'daki hak, adalet, kıst, zulüm gibi kavramlar hadislerde de sıkça geçmektedir. Kul haklarını ihlâl mahiyetindeki tutum ve davranışları hem toplu olarak hem tek tek veya grup halinde zikrederek yanlışlığını, kötülüğünü, dünya ve âhirette doğuracağı zararları anlatan pek çok hadis vardır. Bunlardan kul hakları açısından ilke mahiyetinde olan bazı hadislerle göre müslüman müslümanın kardeşidir; ona yalan söylemez, ihanet etmez, kötülük yapmaz, onu aşağılamaz, kötülük edebilecek birinin eline bırakmaz²²⁸. Hiç kimse kendisi için beğenip istediğini din kardeşi, komşusu için de istemedikçe, komşusu onun kötülüğünden emin olmadıkça olgun bir mümin olamaz.²²⁹ Müslümanların kanları, malları, namusları ve şerefleri kendi aralarında kutsal Mekke kadar, hac ayları ve günleri kadar saygındır, dokunulmazdır.²³⁰ Müslüman, elinden ve dilinden başka müslümanların zarar görmediği kimsedir.²³¹

Kul haklarını ihlâl eden kimseyi “müflis” olarak niteleyen Hz. Peygamber bunu şöyle açıklamıştır: Bu kişi âhirette namaz, oruç, zekât gibi ibadetlerini yerine getirmiş olarak Allah'ın huzuruna gelir. Bununla beraber öyle günahlarla gelir ki kimilerine sövüp saymış, kiminin kanını akıtmış, kiminin malını yemiş, kimine iftira etmiştir. Bu durum karşısında onun ibadetlerinden elde ettiği sevaplardan alınıp hak sahiplerine dağıtılır. Eğer ibadetleri ve iyilikleri bu hakları ödemeye yetmezse hak sahiplerinin günahlarından alınıp hak yiyenin

²²⁸ Buhârî, “Mezâlim”, 3

²²⁹ Buhârî, “İmân”, 7; “Edeb”, 29

²³⁰ Buhârî, “Hac”, 132

²³¹ Buhârî, “İmân”, 4-5

günahlarına eklenir. Böylece sevapları elinden gitmiş, günahları ise daha da artmış, dolayısıyla müflis durumuna düşmüş olan bu kişi cehenneme atılır.²³²

Tablo 19: Kul Hakkı Ve Şüpheli Şeylerle İlgili Sorular

Bir trafik kazasında haklı taraf muhtaç durumda ise kan parası alması caiz midir?
Trafik kazaları veya iş kazalarında diyet hesabı nasıl yapılmalı ve taraflara nasıl yüklenmelidir?
Şahitlikte nisab ve şartlar her zaman ve durum için aynen geçerli midir?
Yüksek hız yaparak trafik kurallarını çiğneyerek kazalara sebebiyet vermek suretiyle ölen veya başkasını öldüren kişi, intihar etmiş veya başkasını kasten öldürmüş gibidir, diyorlar. Bu doğru mudur?
“Öldürmeyen Allah öldürmüyor” cümlesini kullanmak imanımıza zarar verir mi?
Dini bilgi yarışmalarında insanlara soru sorup ödül veriliyor. Bu ödülü almak caiz midir?
Yaptığım bir hayırdan dolayı, hayır yaptığım kurum yetkilisi bana plaket vermek istediklerini söylediler. Plaketi kabul edersem riyaya girmiş olur muyum?
On kişilik bir arkadaş grubumuz var ve birbirimize ziyaretlerde bulunuyoruz. Gittiğimiz yerlerde de 20'şer liralık para veriyoruz. Caiz midir? Kimin gönüllü kimin gönülsüz olduğunu bilemiyoruz. Bunu yapmak uygun mudur?
Bir akrabamız alkollü araç kullanırken kaza yaptı ve hayatını kaybetti. Onun ahiretteki hayatı hakkında net bir şey söyleyebilir miyiz?
Kirada bir iş yerimiz var. İlk başta spor kulübü diye kiralandılar. Sonradan anladık ki içerde kumar oynanıyor ve içki içiliyor. Çıkarmak istedik, çıkaramadık. Buranın kira parası haram olur mu?
Yaptığım alışverişlerde et ve et ürünlerinin besmele ile kesilip kesilmediğini bilemediğim için alırken tereddüt ediyorum. Bunun mesuliyeti benim üzerimde olur mu?
Şans oyunları veya yarışmalar ile kazanılan para helal midir?
Elli üç senelik bir tarlam vardı. Yirmi dekarı hazineye ait. Komisyoncu bu hazineye ait olan yeri başkasına tapulamış, bu şahıs dört senedir gelmiyor. Bu süre içerisinde bu bölümü ben kendim ektilim. Mahsulü aldım ve kazancı kullandım. Dört sene sonra gelince toprağı geri verdim. Bu olay haram mı, helal mi?
Arkadaşlarımız arasında futbol turnuvası düzenliyoruz. Yenilen grup kazanan gruba tatlı ısmarlıyor. Bu kumara girer mi?
Bazıları, ilaç bulunmayınca veya fayda etmeyince haram olan bir şeyle de tedavinin caiz olduğunu söylüyor. Mesela bira içinin böbrek taşı düşürdüğü söyleniyor. Hasta olan biri iyileşmek için bunları kullanabilir mi?
Ben bir sivil toplum kuruluşunda görevliyim. Bizim bazen yoğun çalıştığımız zamanlar olduğu gibi boş vaktimizin olduğu zamanlar da oluyor. Boş kaldığım vakitte kitap okumayı tercih ediyorum. Zamanımı bu şekilde değerlendirdiğimde acaba aldığım paranın hakkını veremiyorum mu diye düşünüyorum. Sizce bu kaygı şeytanın bir vesvesesi mi yoksa gerçekten bir vebal mi?
İçki içmese de içki firmasının şoförlüğünü yapmak, nakliyesini yapmak günah mıdır?
Belediyede tamirhanede çalışıyorum. Yere atılan yağlı, pis üstlük ve üstübüleri toplayıp eve götürüyor ve yakıyorum. Sakıncası var mıdır?
İhtiyacı olan kişiye mahsus olarak toplanan elbise vs. şeylerin fazlasını başkasına verebilir miyiz?

²³² Müslim, “Birr”, 59

Bir kimsenin gıyabında kötü bir şekilde konuşmanın kötü olduğunu biliyoruz. Aynı şekilde bir kimsenin gıyabında iyi konuşmak da günah mıdır? Bununla ilgili hadisler var mıdır?
Başkasının tanımadığı bir kişi hakkında konuşması gıybet olur mu?
Bir konuda doğru olduğunu zannederek yanlış bir cevap verdiyse ve daha sonraları bunun yanlış olduğunu öğrendiyse yanlış cevap verdiğimiz kişileri tekrar uyarmamız gerekir mi? Hepsine ulaşma imkânımız yoksa ne yapabiliriz?
Camiden artan çimento veya kumu başka yere vermek doğru mudur?
Büyük marketlerin alışveriş sonunda kurayla verdikleri hediye kuponları şans oyunu sayılır mı?
Aklımızdan geçirip fiiliyata geçirmediğimiz olumlu ya da olumsuz düşüncelerin hükmü nedir?
Mezarlıktaki ağaçların meyvelerini yemek caiz midir?
Piyangonun dinen hükmü nedir?
Birine lakap takmak veya lakabıyla çağırmak günah mıdır?
Gayr-i Müslim komşular tatlı veya pasta gibi şeyleri yapıp bize getiriyorlar. Bunları yemek caiz midir?
Aynı site sakinleri olarak ortak kalorifer, otomatik lamba ve asansör parası veriyoruz. Birinci kattakiler ile son kattakiler arasında kullanım farkı oluyor. Kul hakkı olmasından endişe ediyoruz. Bu durumda ne yapabiliriz?
Doğum gününü kutlamak caiz midir? Caiz ise ne şekilde kutlamak gerekir?
İçki içen birinden kan almamız caiz midir?
Fakir çocuklar için bir hayırseverden kumaş alınıp terzide diktirilip dağıtıldı. Terzide kalan parça kumaşlardan küçük çocuklar için etek yapılıp satıldı ve parası yine fakir çocuklara verildi. Bunda bir sakınca var mıdır? Yoksa yalnız kumaş olarak mı verilmeliydi?
İşyerimde kablosuz şifresiz internet ağlarını görebiliyorum. Karşı tarafın limitine zarar vermeden habersiz kullanmanın bir sakıncası var mıdır?
Kapıya gelen dilenciye aile reisimizin gönlü razı olmadan sure okutarak para veriyoruz. Aile reisimizin buna karşı çıkması uygun mu, yoksa değil mi?
Kardeşim trafik kazası yaptı. Ve bir kişi maalesef öldü. Bu durumda kendini mes'ul sayıyor ve ben katilim. Hata iki tarafta da var. Acaba durumu ne olur?
Cami altına iş merkezi açılır mı?

Günümüzün en önemli problemlerinden biri olan trafik kazaları dini programlara soru olarak gelmektedir. Örnek olarak: Bir trafik kazasında haklı taraf muhtaç durumda ise kan parası alması caiz midir? Bu konu genelde ölümlü trafik kazaları ile ilgili oluşan meselelerle alakalı olduğu müşahede edilmiştir. İzleyicilerin vicdanen rahatsız olduğu danışman hocanın verdiği fetva ile rahatladığı tespit edilmiştir. Trafik kazaları veya iş kazalarında diyet hesabı nasıl yapılmalı ve taraflara nasıl yüklenmelidir? Yüksek hız yaparak trafik kurallarını çiğneyerek kazalara sebebiyet vermek suretiyle ölen veya başkasını öldüren kişi, intihar etmiş veya başkasını kasten öldürmüş gibidir, diyorlar. Bu doğru mudur? .Bir akrabamız alkollü araç kullanırken kaza yaptı ve hayatını kaybetti. Onun ahiretteki hayatı hakkında net bir şey söyleyebilir miyiz?Kardeşim trafik kazası yaptı. Ve bir kişi maalesef öldü. Bu durumda

kendini mes'ul sayıyor ve ben katilim. Hata iki tarafta da var. Acaba durumu ne olur? Bu sorular özellikle günümüzde sorulmaktadır.

Trafiğin daha da yoğunlaştığı, araçların sayısını arttığı, kazaların çoğaldığı günümüzde devletin verdiği kanunların dışında insanların bu konuları mutlaka İslami anlamda sorması bu konunun önemli ve duygusal bir boyutu da olduğunu göstermektedir. Çünkü insanlar devletin verdiği cezalar harici ahretteki hesabını da düşünmektedir. Buda vicdanen kişileri rahatsız etmektedir ki sorularını dini programlar yöneltmektedir. Bu sorularla birlikte toplumun bu tarz durumlara duygusal anlamda nasıl tepki verdiğini görebilmekteyiz. Bu alanda toplam 37 soru bulunmaktadır.

2.8.3. Çeşitli Dini Meseleler İle İlgili farklı Sorular

Bu alanda çeşitli dini meseleler ile ilgili genel sorular el aldık. İzleyicilerin farklı çeşitlilikte sordukları soruları burada topladık. Çok ilginç sorularla karşılaştığımızı da belirtmek isteriz. Örneğin: Hz. Mevlana'yı ziyaret etmek yarım hac sayılır, türbeyi ziyaret eden yarım hacı olur, deniliyor. Bu doğru mu? Sorusu bize çok ilginç geldi. Konya bölgesinde çok bilinmese de farklı illerdeki izleyicilerden aldığımız sorularda, eskiden hac döneminde hacıların Konya'dan geçerken mutlaka Mevlana'yı ziyaret ettikleri bilgisine ulaştık. Bu ziyareti ise dini bir görev telakki ederek yaptıkları ve ziyaret ederseniz yarım hacı olursunuz dediklerini belirtiler. Gerçekten bu olayın toplumun duygusal refleksleri bakımından incelenmesi gerektiğini düşünmekteyiz.

Tablo 20: Çeşitli Dini Meseleler İle İlgili farklı Sorular

Hız. Mevlana'yı ziyaret etmek yarım hac sayılır, türbeyi ziyaret eden yarım hacı olur, deniliyor. Bu doğru mu?
Ahtapot yemek caiz midir? Bir ayette deniz ürünleri yenilebilir anlamında bir ifade işitmişim. Bu tür deniz ürünlerini yemek helaldir, anlamı çıkar mı?
Cennette erkeklere huriler verileceğinden bahsediliyor. Hanımı ile cennette olan birisi için bir karışıklık olmaz mı?
Çocuğu sünnet ettirmenin en uygun yaşı kaçtır?
Sakal kesmek caiz midir? Zaruretten sakal kesmenin hükmü nedir?
Halk arasında iki bayram arası düğün olmaz diye söz var. Bu sözün aslı nedir?

Bir komşumuz meditasyonun, İslam'ı daha iyi anlamının yöntemlerinden biri olabileceğini iddia ediyor. Bu konuda sizin fikriniz nedir?
Tuvalet kâğıdı kullanmanın hükmü nedir?
Üzerinde Allah lafzı ve benzeri yazılar bulunan evrak, gazete, takvim vs.yi nasıl imha edebiliriz?
Tanıdıklarımıza düğün yemeği vermek istiyoruz. Bu israf olur mu?
Hocalarımızdan farklı cevaplar farklı görüşler duyuyoruz. Bu, Dinimizi yeni öğrenen insanlar için çelişki oluşturabilir mi? Bunu Diyanet İşleri Başkanlığı denetliyor mu?
Amcam babamın malını yirmi beş seneden sonra kendi isteğine göre dağıttı. Bu mal paylaşımı helal olur mu? Dayılarım da annemin hissesini kendi istedikleri gibi verdiler. Annemin rızası yok. Bu mal dağıtımı helal olur mu?
Saçları boyamak caiz midir?
Siz bir soruyu cevaplarken Peygamber Efendimizin yaptığı her şey sünnet olacak diye bir kaide yok demiştiniz. Bu konuyu biraz daha açabilir misiniz?
Denizde tesettürlü bir şekilde bayan ve erkek aralarında 20-30 metre mesafeyle aynı suya girmelerinde bir sakınca olur mu?
Domuzun necis olduğunu biliyoruz. Yaban domuzu da aynı sınıfta mıdır?
Günümüzde tavuk eti yemek caiz midir? Kuru yolum ve makineli kesimler uygun mudur?
Saç ektirmek veya saç çıkması için bazı ilaçları kullanmak caiz midir?
Dinimizde kan haram olduğuna göre dalak da haram mıdır?
Kutlu Doğum Haftasını kutlamanın bid'at olduğunu söyleyenler var. Ashabın, Efendimizin Doğum gününü andığını duymadım. Bu etkinliklerle sizce sınırı aşmış olur muyuz?
Cin, insana musallat olduğu zaman kurtulmanın yolu nedir?
Şeytan ölüye de müdahale edebilir mi? Edebilirse haram-helal noktasında bir etkisi olur mu?
Parmak kütletmek şeytani tespih etmektir deniyor. Bu doğru mudur?
Sadece meal üzerine sohbet düzenlenmesi sakıncalı olabilir mi?
Hasta olan hayvanlar öldürülebilir mi?
Yiyip içtiğimiz kaplardan kedilere yemek veriyoruz. Onları yıkayıp tekrar kullanabilir miyiz?
Rüyasında Peygamber Efendimizi gören bir kişi bu rüyasını çevresindeki insanlara söylese sakınca var mıdır?
Yıldız falının dinen durumu nedir?
Günümüzde köleliliğin geçerliliği devam etmekte midir?
Musalla mezarlığının bir köşesinde hristiyanlara ait olduğunu sandığım üzerinde haç işaretlerinin olduğu birkaç mezar gördüm. Müslüman mezarlığına gayrimüslim defnedilebilir mi?
Ezgi türü şeyleri dinlemenin hükmü nedir? Şarkı dinlemek günah mıdır? Bu hususlar erkekler için de geçerli midir?
Dua etmek için en uygun zaman dilimi hangisidir?
Organ nakli caiz midir?
Ev dar veya misafir fazla olduğu için kadın erkek aynı odada misafir edilebilir mi?
Evde kedi beslemenin uygun olduğunu biliyorum. Fakat kediler dışarıda pislik içerisinde dolaşıp tekrar eve gelebiliyorlar. Bunun için bir tedbir almamız gerekir mi?
Domuzdan yapılan eşyalar kullanılabilir mi? Mesela domuzun kılından yapılan bir boya fırçası kullanılabilir mi?
Banyoda çıplak yıkanmanın dinen bir mahzuru var mıdır?
Erkekler göğüs ve bacaklarında çıkan kıllarını tıraş edebilirler mi?
Köse olan bir kişi sakalının çıkması için bazı tedavi yöntemleri uygularsa bu Allah'ın

kendisine vermiş olduğu fiziki özelliği değiştirmeye çalıştığı için ona karşı bir isyan içinde bulunmuş sayılır mı?
Saç uzatmak istiyorum. Dinen yanlış bir şey yapmak istemiyorum. Dinimizde uzun saçın hükmü nedir?
Bir yemekten ya da ikramdan sonra “Geçmişlerinin canına değsin“ veya “Geçmişlerinin ruhuna değsin” deniliyor. Bu şekilde bir ifade doğru mudur?
Nazar boncuğu ve muska kullanmanın sakıncası var mıdır?

Tablomuzda bulunan soruların çok çeşitli meselelerle ilgili olduğu ve neredeyse her türden soru geldiğini gözlemlemekteyiz. Gıdalar ile ilgili sorulardan, kılık kıyafetin nasıl olması gerektiğine kadar çok farklı sorular mevcut. İzleyiciler saçından, sakalından, nasıl denize girilmesi gerektiğine kadar her türlü meseleyi rahatlıkla sormuştur. Bu alan izleyicilerin rahat alanı olup her türden soruyu içinden geldiği gibi sormuştur. Hatta dini programlardan ya da vaazlardan aldıkları bilgileri sorgulayan izleyicilerimiz mevcuttur. Mesela: Hocalarımızdan farklı cevaplar farklı görüşler duyuyoruz. Bu, Dinimizi yeni öğrenen insanlar için çelişki oluşturabilir mi? Bunu Diyanet İşleri Başkanlığı denetliyor mu? bu tarz sorular izleyicinin eleştirel düşüme yapabildiğini, dini anlamda her anlatılanı tamamen kabul etmediğini ve sorgulayabildiğini bizlere gösterir.

Bu gelen soruların psikolojik ve duygusal tahlilini yaparsak eğer şöyle diyebiliriz: insanlar-izleyiciler hayatın içindeki yaşadıkları her türlü hallerini İslami-dini fetvasını talep etmekte olduğunu görebiliriz. Buradan aldıkları bilgileri önce duygulara çevirmekte daha sonra duygularını davranışa dönüştürmektedirler. Bu bağlamda gelen soruları toplumu tanımak adına bireysel ve toplumsal anlamda analiz etmek çok önemli hale gelmektedir. Bu alanda toplam 42 soru mevcuttur.

Tablo 21: Çeşitli Dini Meseleler İle İlgili Sorular

ÇEŞİTLİ DİNİ MESELELER İLE İLGİLİ SORULAR	Gelen Soru Adeti
Kuranı Kerim İle İlgili Gelen Sorular	21
Kul Hakkı Ve Şüpheli Şeylerle İlgili Sorular	37
Çeşitli Dini Meseleler İle İlgili Genel Sorular	42
Toplam	100

Tablodan görüldüğü gibi en çok soru çeşitli dini meselelerle ilgili alandan gelmiştir. Bu alan biraz geniş bir alandır. İzleyiciler gündelik yaşamlarında, karşısına gelen dini meselelerle ilgili sorularını rahatlıkla ve içtenlikle İslam ve hayat programına yönelttikleri gözlemlenmiştir. En fazla soru gelen ikinci alanımız kul hakları ve şüpheli durumlar ile ilgili sorulardır. Yine toplumda kul hakları ile ilgili sorunların fazla olduğunu buradan anlayabiliriz. Kul hakkı ile ilgili problemleri daha ayrıntılı incelemek yerinde olacaktır. Aslında bu konu kendi başına bir araştırma konusudur. Çünkü kul hakkı meselesi aynı zamanda duygusal boyutta incelenmesi gereken de bir konudur. Toplumun huzuru için kul hakkı konusunu çok titiz bir şekilde toplumda işlemek gerekir kanaatindeyiz.

2.9.Tasavvuf İle İlgili Sorular

Klasik tasniflere göre İslami ilimlerden bir tanesi de tasavvuftur. Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelam gibi ilimlerin doğuşu Hz. Peygamber devrinde olmuştur. Tasavvuf ilminin gelişmesi, sufilerin yetişmesi ve sufilerin tekke, zaviye, dergâh gibi müesseseyi kurması ve bu mesajı diğer insanlara ulaştırması daha sonraki yüzyıllarda olmuştur. O zaman bu ilmin Hz. Peygamber'le başlamasını nasıl anlamak gerekir? On dört asırlık bir macerası olan tasavvufun "hangi öğeleri ilk yüzyılda mevcuttu" sorusuna daha sıhhatli cevap verebilmek için "tasavvuf nedir" sorusuna cevap aramak gerekecektir. Daha sonraki yıllarda tasavvuf adını alan yaşama ve düşünme biçiminin özü, çekirdeği Hz. Peygamber devrinde mevcuttu. Fakat bunun sufilerin elinde geliştirilip, usul ve metoduyla, kurum ve kuruluşlarıyla bağımsız bir ilim ve hayat tarzı haline gelişi daha sonraki yüzyıllarda gerçekleşmiştir. Bu durum diğer İslami ilimler için de geçerlidir.

Tasavvufi hayatın doğuşunda temel sebep dinlerin yapısı ve insanın ruhi ihtiyaçları olmakla birlikte iki hareket bu gelişmeyi hızlandırmıştır. Bunlardan biri, İslam dünyasında ortaya çıkan lüks, sefahat ve israf, diğeri ise dini meseleleri yalnız akılcılıkla izah ederek, onun manevi boyutunu göz ardı eden bilginlerin tutumu. Sufiler zahitçe davranışları ile birinci gruba, mistik yorumlarıyla da ikinci gruba muhalif bir tavır sergilemişlerdir. Bir başka ifade ile tasavvuf bu tavır ve tutumlara reaksiyon göstererek yol almıştır. İnsanların tasavvuf ve tarikatlara girişi de çoğu zaman bir bunalım, sıkıntı, ümitsizlik ve kargaşa ile izah edilmiştir. Olaya kişi planında bakıldığı zaman bunlara delil bulmak mümkünse de, bütün hareketi benzer sebeplere bağlamak doğru değildir. Esas sebep Mevlana'nın "suyu arayan adam" benzetmesindedir: Susuzlar bu dünyada her zaman suyu arar Su da yana yakıla susuzu

arar sorar.²³³

İslam ve hayat programına gelen bu sorular insanların tasavvufu, nefis terbiyesiyle ve diğer konularla ilgili merak ettikleri sorulara yanıt aramak içindir. Özellikle insanoğlunun başına sıkıntıya sokan nefsin terbiye edilmesi çok önemli bir konudur. Mutasavvıflara göre nefis, insanoğlunun putudur ve “Nefsanî arzularını tanrı edinen kimseyi görmedin mi?”²³⁴ ayetinde bu duruma işaret edilir. Dolayısıyla Hakk’a ermek için nefis putunun kırılması gerekir. Nitekim “Kim Rabbinin divanında durup hesap vermekten korkmuş ve nefsinin kötü heveslerinden arındırılmışsa, kuşkusuz onun varacağı yer cennettir.”²³⁵ Ayetinde bu hususa dikkat çekilmektedir. Çünkü nefis kendini beğenir, kendine hayrandır, bencildir, şımarıktır, kibirlidir. Tabiatında vahşilik, hayvanlık, şeytanlık ve tanrılık iddiası vardır. Bütün bunlara rağmen nefsi ıslah edip disiplin altına almak ve ondan faydalanmak mümkündür.

Tablo 22: Tasavvuf İle İlgili Sorular

Mezhep ve tarikat bid’at midir? Çok hadis bilmek, icthad etmeyi gerektirir mi?
Tasavvuf ve mezhebe düşmanlığın arka planı acaba İslam’ı tahrif etmek midir?
Nafile ibadet hayatının önemi nedir?
Veli kimdir, avam ve havas var mıdır, basiret nedir?
Zikir nedir? Tek başına ‘Allah’ lafzı zikir olur mu?
Toplu zikir var mıdır? Peygamber Efendimiz zamanında toplu zikir yapılmış mıdır?
Belli sayıda zikir yapmak/vird var mıdır?
Keramet nedir?
Komşumuz bir tarikata bağlı. Zaman zaman bana gavs’tan bahsediyor. Benim bu konularda bilgim yok. Her tarikatın mürşidi gavs mıdır?
Bazı insanlar bağlı oldukları şeyhlerinin kerametlerini anlatıyorlar. Yine başka bir tanıdığım kerametın Allah’tan da olabileceğini, şeytandan da olabileceğini söylüyor. Gerçekten keramette şeytanın payı olabilir mi?
“Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır” deniyor. Bu doğru mudur?
Hızır (a.s.) diye birisi var mıdır? Bize kapına geleni Hızır bil derler. Hızır as. varsa nasıl bilinir?
Gayb bildirilir mi?
Rabıta nedir, caiz midir?
İnsanlardan şefaah istenir mi?
birtakım insanlar meditasyon yaparak rahatladıklarını söylüyorlar sizce doğrumu?
tevessül nedir? Bazıları şahısla, amelle, mekânla ve zamanla tevessül yapılabilir diyor. Ne dersiniz?
Hakkı için veya yüzü suyu hürmetine diye dua etmek ne derece doğrudur?
Türbelerle tevessül yapılır mı?
Alimlerimizin tasavvufi hayatları nasıldı? Örnek verebilir misiniz?

²³³ Kara, Mustafa, Tasavvuf Ve Tarikatlar, İstanbul,1992 s.5

²³⁴ Câsiye, 45/23.

²³⁵ Nâziât, 79/40-41.

Tasavvuf, zaman zaman farklılaşan bir Rab, varlık, kâinat ve insan anlayışı içinde Müslümanların gönül terbiyesini üstlenen, onların din, ahlak ve estetik dünyalarını zenginleştiren, iyi bir insan, iyi bir mümin olmalarına yardımcı olan unsurları öne çıkaran bir disiplindir. Bu özellikleri sebebiyle din, sanat hayatımız ve tasavvuf arasında sıkı bir ilişki olduğu gibi tarikatla da kültür tarihimiz de iç içedir.

Bundan dolayı gerek yurt içinden gerekse yurt dışından Kontv izleyicileri, bu konuları merak ederek gerçek anlamda tasavvuf ve tarikatları incelemek ve kafalarına takılan sorulara cevap bulmak için İslam ve hayat programına gerek telefon, gerekse internet vasıtası ile tablodaki soruları sormuşlardır. Bu konuda çok soru olmasına rağmen benzer sorular birleştirilmiş ve sadeleştirilmiştir.

Tablo 23: Programa Gelen Tüm Soruların sayısal verileri

PROGRAMA GELEN TÜM SORULARIN SAYISAL VERİLERİ	Gelen Soru Adeti
İbadetle İlgili Gelen Sorular	355
İman Ve İslam İnancı İle İlgili Gelen Sorular	39
Evlenme, Boşanma Ve Miras İle İlgili Gelen Sorular	69
Ticari Muameleler İle İlgili Gelen Sorular	53
Çeşitli Dini Meseleler İle İlgili Sorular	100
Tasavvuf İle İlgili Sorular	20
Toplam	636

BULGULAR VE YORUMLAR

Tablomuzdan görüldüğü üzere programa gelen genel soru sayısı toplamda 636 adettir. Yani incelediğimiz soruların tamamı bu kadardır. İbadetle İlgili Gelen Sorular 355 adettir. Çalışmamızda en fazla soru gelen alan ibadetlerle ilgili olmuştur. İbadetlerle ilgili gelen soruların içinde ise dağılım şu şekildedir: Namaz İle İlgili Gelen Sorular 164 adet, Ramazan Ve Oruç İle İlgili Gelen Sorular 24 adet, Abdest Ve Gusül Abdesti İlgili Gelen Sorular 46 adet, Zekât İle İlgili Gelen Sorular 33 adet, Kurban İle İlgili Gelen Sorular 25 adet, Cenaze İle İlgili Gelen Sorular 20 adet, Umre Ve Hac İle İlgili Sorular 11 adet, Bayanlarla İlgili Gelen

Sorular 32 adettir. Burada en dikkat çeken alan namazla ilgili gelen sorulardır. Çünkü en fazla soru bu alandan gelmiştir. Bunun nedeni toplumun namaz ibadeti ile yakından ilgili ve alakalı olmasına bağlıdır. Namaz ibadeti günde beş vakit olmak üzere her anımızda, hayatın tam içinde bir ibadettir. O yüzden bu kadar soru gelmesi normaldir. Diğer ibadetlere gelince namaza bağlı olarak abdest ile ilgili sorular ikinci en fazla soru gelen alan olmuştur. Gelen diğer sorular yılın belli dönemlerinde(ramazan, oruç, kurban gibi) ya da belki hayatımızda bir kere yapabileceğimiz (hac gibi) ibadetlerle ilgilidir. İbadetlerle ilgili olarak bu sorulardan elde ettiğimiz verilere göre bireyin ve toplumun duygusal olarak nerede durduğunu gözlemleyebiliriz. Toplumun her tabakasına ait her yaşta insanın, medyadan bilgi alması ya da duygusal olarak kendisine yeni bir davranış oluşturması doğal bir gerçektir. Bununla birlikte alınan bu davranış ya da tavır dini içerikli bilgiyi de kapsamaktadır. Ortaya çıkan sakınca dini bilgi ve değerlerin doğruluk derecesidir. Eğer duyguların sonucu olan davranışlar gerçek bilginin ürünü ise topluma faydalı olacaktır.

İslam ve hayat programına gelen İman ve İslam inanç esasları ile ilgili izleyicilerden gelen sorular 39 adettir. Ben sizin rabbiniz değil miyim? Ayetine göre insan yaratılıştan Allah'ı tanıma ve ona kulluk etme istidadı, yani din duygusu verilmiş ve Allah ile kulları arasındaki ilk iletişim gerçekleşmiştir. Bu iletişim, tek yönlü değil, Allah'ın hitabına kulların da cevap vererek geri bildirimde buldukları iki yönlü bir iletişimdir. Ayrıca başta peygamberlerin, aldıkları vahyi tebliğ faaliyetleri olmak üzere, dinî yayma, yaşatma amacıyla yapılan her türlü eğitim-öğretim, irşad ve dini tebliğler insanlar arasında gerçekleşen dinî iletişim örnekleridir. Eğer insan bu iletişime cevap verirse Allaha iman etmiş olur. Onun için tüm peygamberler dini tebliğ yaparken önceliği iman esaslarına vermişlerdir.

Evlenme, Boşanma Ve Miras İle İlgili Gelen Sorularla ilgili toplam 69 soru gelmiştir. İzleyiciler yaptıkları evlilikleri, düğünleri, nikâhları nişanları ve buna benzer konuları İslami anlayışa göre nasıl yapmaları gerektiğini sormaktadırlar. İslam ve hayat programına gelen sorular ile bu konu geniş olarak ele alınmıştır. Ayrıca son zamanlarda mevcut medeni kanun ile birlikte boşanmalar artırmıştır İslam ve hayat programının izleyicilerine baktığımızda özellikle son zamanlarda boşanma ile ilgili soruların arttığı gözlemlenmiştir. Boşanmaya bağlı olarak nafaka ile ilgili soruların da daha fazla sorulmaya başladığı dikkatlerden kaçmamıştır. Bu konuların yanı sıra mehir ve miras konuları ile ilgili de sorular gelmiştir.

Ticari Muameleler İle İlgili Gelen Sorular 53 adettir. Ticaret ve ekonomi konuları ile ilgili gelen sorular, son zamanlarda ülkemizde ve yurt dışında yaşayan Müslümanlar tarafından sıkça sorulmaktadır. Özellikle ticaretteki faiz, sigorta, kredi kartı işlemleri v.s. meseleleri en başta sorulan sorulardan olmuştur. Bu sorular günümüzde her Müslüman'ın

sorabileceği türden sorular olup, toplumun ticari muameleler hakkında İslami anlamda nerede olduğunu bizlere gösterecektir. Ticaret ile uğraşan Müslümanlar son zamanlarda ortaya çıkan birçok ticari problemi merak etmektedirler. Zamanın ve Teknolojinin hızla gelişmesi ile birlikte ticaret ile uğraşanlar, İslami anlamda olaylara nasıl bakacaklarını, dini programlara soru sorarak öğrenmeye çalışmaktadırlar. Günümüzde ekonomi olarak para ile olan münasebetler çeşitlenmiştir. Önceden nakit para akışı olan ticaret mekanizmasına yeni aktörler gelmiştir. Örneğin kredi kartları, cepten ya da bilgisayardan yapılan işlemler, bankaların maaş için verdiği promosyonlar gibi daha birçok olayın, dini anlamdaki hükümleri hep merak konusu olmuştur.

Çeşitli Dini Meseleler İle İlgili Sorular 100 adettir. Toplumun ilmihal kitaplarından okumasını arzu ettiğimiz birçok konuyu oturduğu yerden programda bulunan hocaya sorması da ayrıca incelenmesi gereken bir konudur. Televizyon karşısında gördüğü hoca ile telefon yada bilgisayar yardımı ile istediği soruyu izleyicinin sorması da günümüz teknolojinin faydaları açısından oldukça önem arz etmektedir. Elindeki telefon aracılığı ile soru soran izleyici her türlü konuda sorularını hiç çekinmeden rahatça sorabilmektedir. Hatta muhatabı ile yüz yüze geldiğinde soramayacağı çekindiği ilginç soruları bile rahatça sormaktadır. Örneğin, Bir bayan doğum kontrolü için bir cihaz taktırmıştır. Ama o cihaz takılıyken vefat ederse cennet kokusunu alamaz diyorlar. Böyle bir durumda cesetten o cihazı çıkartmak gerekir mi? gibi sorular izleyici tarafından bizzat sorulmuştur. Bu sorular toplumun bir anlamda fihhi olarak nerede olduğunu, düşünce ve ruh yapısını bizlere vermektedir.

Tasavvuf İle İlgili Sorular 20 adettir. Klasik tasniflere göre İslami ilimlerden bir tanesi de tasavvuftur. Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelam gibi ilimlerin doğuşu Hz. Peygamber devrinde olmuştur. Tasavvuf ilminin gelişmesi, sufilerin yetişmesi ve sufilerin tekke, zaviye, dergâh gibi müesseseyi kurması ve bu mesajı diğer insanlara ulaştırması daha sonraki yüzyıllarda olmuştur. O zaman bu ilmin Hz. Peygamber'le başlamasını nasıl anlamak gerekir? On dört asırlık bir macerası olan tasavvufun "hangi öğeleri ilk yüzyılda mevcuttu" sorusuna daha sıhhatli cevap verebilmek için "tasavvuf nedir" sorusuna cevap aramak gerekecektir. O yüzden izleyicilerimizden Tasavvufu daha iyi anlamak ne olduğunu daha iyi kavramak için farklı sorular gelmiştir.

Genel anlamda baktığımızda önceleri daha kısıtlı ortamlarda yapılan dini içerikli bilgi ve ahlaki değerleri yayma imkânı artık sınırları olmayan bir ortam olan medya vasıtasıyla daha geniş kitlelere ulaştırılmaktadır. Her şeye rağmen 'Medya ve Din Etkileşimi' olumlu yönde düşünüldüğünde dine dair mesajların toplumun her tabakasına hızlı ve etkili bir

biçimde nüfuz etme imkânı sağlamaktadır. Buradaki tek sorun dini bilginin doğruluğu meselesidir. Dini bilgiyi bir reyting aracı olarak kullanmak gayesinde olmayan, alanında yetkin kişilerce hazırlanmış programların toplumda doğru bir dini kimlik oluşturma çabasına yönelik programlar hazırlaması gerekmektedir. Yayınlanan bu programlarla din ve dine ait değerler daha fazla görünür ve erişilebilir bir hale gelmektedir. Medyanın bir işlevi de izleyici kitlesini bilgilendirmektir. Maalesef ki medyada yayınlanan programlarda yapılan dini bilgi eksikliği ve hatta yanlış dini mesajlara maruz kalan izleyici kitlesi eksik ya da yanlış şekilde bilgilendirilmektedir.

Karşılaştığımız problemleri çözme ya da bir sonuca ulaştırma eğilimi içerisinde olduğumuzda doğru bilgiye nereden ulaşmamız gerektiği sorusu kafamızı sık sık kurcalamaktadır. Bu problem eğer din ya da dini yaşantı ile ilişkilendiriliyorsa daha önemli bir iç muhasebeyle sorunun çözüme kavuşmasını isteriz. İşte burada karşımıza dini bilgi edinme yolları karşımıza çıkıyor. Teknolojik gelişme bilgi edinme yollarımızda da değişikliklere sebep olmuştur. Dini bilgi edinme yolları arasında özellikle Televizyon kanallarında uzman kişilerce yapılan programlarda verilen fetvalar aklımıza geliyor.

Özellikle medya programları yoluyla aktarılan dini bilginin sıhhati ve doğruluğunu denetleyecek dini bir kurum ve otoritenin olmayışı ve medya formatının etkisi yüzünden dinin ve dini yayınların içeriğini tartışılır kılmaktadır. Bu durum aynı zamanda toplumsal bir sorun olma niteliğini de taşımakla birlikte, bazı dini tartışmalarının yarattığı toplumsal daralma nedeniyle, bilimsel çevrelerde medya ve din sorunu maalesef henüz yeterince dikkat çekici görülmemekte ve çok yönlü olarak ele alınıp incelenmemektedir. Umarız bu tarz çalışmalar, incelemeler çoğalır ve bu problemi hep beraber çözeriz. Bu minvalde din eğitimcilerine, diyanet işleri başkanlığına, kendisini toplumun eğitimine adanmış insanlara çok görev düşmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Din duygusunu eğitmek için öncelikle, insanda bulunan duyguları ve bu duyguların nasıl yönlendirilmesi-eğitilmesi gerektiğini öğrenmek gerekir. İlk olarak bireyde ve toplumda din duygusunu ele alarak toplumun duygularını genel anlamda araştırdık. Bu çalışmamızdan şunu gördük ki din eğitimcileri, bireyin ve toplumun duygularını tespit eder ve doğru yönlendirirse toplumu eğitmede ciddi mesafeler kat ederler. Aynı zamanda bu çalışmamızın konusu olan “İslam ve Hayat” programına gelen soruların muhteva incelemesi yapılarak, toplumdan hangi tür sorular geldiği incelenmiştir. Gelen bu sorulara bakıldığında toplumda hangi dini bilgilerin eksik olduğu, hangi alanlarda soruların yoğunlaştığı, hangi konulardan daha az soru geldiği gözlemlenebilmektedir. Bu çalışmamızda şu sonuçlara ulaşılmıştır:

-Dini duygular, bir yönüyle toplulukların sosyo-kültürel sistemleri içerisinde önemli bir yerde bulunurken bir yönüyle de insanın varoluşuna ilişkin hayati anlamlar barındırmaktadır. Bu itibarla din duygusu ve bu duygunun eğitilmesi meselesi, insan ve toplum hayatının vazgeçilmez bir ögesi olarak her dönem canlılığını muhafaza etmektedir. Dolayısıyla Eğitim meselesine bireysel bazda bütüncül bir bakış açısı geliştirilmelidir. Din eğitimini de genel eğitimin bir parçası olarak kabul etmek, pedagojik bir ilke olarak benimsemek gerekmektedir.

-Duyguların eğitilmesi insan için gereklidir. Duyguları eğitilmeyen insanların toplumda ne denli sıkıntı oluşturduğunu özellikle günümüzde müşahade etmekteyiz. Duygu eğitimi özellikle ebeveynin ve din eğitimcilerinin görevi olmalıdır. Öncelikle manevi anlamda verilecek bir duygu eğitimi insanlığın kurtuluşu için elzendir. Bu eğitim okullarda örgün olarak verilirken, toplumda da yaygın olarak özellikle medya aracılığı ile de ruh sağlığı sağlam bir toplum oluşması için mutlaka yetkili kişiler tarafından verilmelidir.

- Günümüzde, her alanda olduğu gibi dini bilgileri aktarma konusunda, başta televizyon kanalları olmak üzere, topluma yön verme imkânı sağlayan çok çeşitli ve etkili kitle iletişim araçlarına sahip bulunmaktayız. Bu iletişim kanallarını din eğitimcileri çok iyi bir şekilde kullanmalıdır.

-Gelen soruların bazılarını incelediğimizde gördük ki bazen insanların utanıp sormadığı özel fihhi soruları televizyon programlarında sosyal medya ya da telefon aracılığı ile rahatça

sorabilmektedir. Bu durum bize gösteriyor ki izleyiciler kitle iletişim araçlarını rahatlıkla bu gibi meselelerde kullanabilmektedir.

- Doğru ve sağlıklı bilgiye ulaşmanın zor olduğu günümüzde İslam ve hayat tarzı dini programların, yetkili kurumlar-kişiler tarafından daha fazla kitlelere ulaştırılması gerekir.

-Sonuç olarak televizyonda yayınlanan dini programlara gelen sorular bizlere toplumun genel anlamda ahlaki yapısını, dini yapısını ve ihtiyaçlarını, dini anlamda bilgi olarak nerde olduğunu bizlere göstermektedir. Özellikle günümüzde kitle iletişim araçlarından olan televizyonda yayınlanan dini programlar, insanları hem zihinsel hem de duygusal anlamda çok etkilemektedir. Çünkü duygu, insan davranışlarını yönlendirmede önemli bir merkezdir. Duygusal yetersizlikler dini yönden de sapmalara sapıtmalara sebebiyet verebilmektedir. Bu yüzden duyguların ve özellikle din duygusunun bakımının yapılması gereklidir. “Bakarsan bağ olur bakmazsan dağ olur” atasözü bu konuda pedagojik bir değere sahiptir. Bakımı yapılmayan duyguların bireyi saptırması kuvvetle muhtemeldir. Dolayısıyla bireyde potansiyel olarak var olan din duygusunun da eğitime ihtiyacı vardır.

- Bu yüzden yetkililere önerimiz toplumun doğru ve güvenilir bilgiyi alması, toplumun ruh sağlığının korunması, gelecek nesillerimizin dini anlamda sağlam zemine oturtmaları için bu tarz programların yayınlamasında ve hazırlamasında mutlak ehli olan ilahiyat ve diyanet yetkililerinin olması gereklidir.

-Bu çalışmada elde edilen sorularla, bireyde ve toplumda, çocuklar, gençler, kadınlar ve yetişkinler bazında dini anlama, anlamlandırma, algılama ve doğru yorumlama konusunda din eğitimcilerine önemli mesajlar vermektedir. Bu çalışma ile okullardaki Din Kültürü öğretmenlerine, müftülere, vaizlere, İmam Hatiplere, Kur'an Kursu öğreticilerine, din eğitimi uzmanlarına, fetva makamında olanlara, Aile İrşat ve Dini Rehberlik bürolarında çalışanlara, manevi destek birimlerine v.b. din eğitimi faaliyeti yapanlara, TV programlarındaki konuşmacılara din hizmeti açısından strateji belirlemede önemli ipuçları vereceğine inanıyoruz.

KAYNAKÇA

- ADASAL, Rasim, Medikal Psikoloji, Minnetoğlu Yayınları, İstanbul, 1977
- ARSLANTÜRK, Zeki, Din Sosyolojisi- Din Sosyolojisinin Nedirliği, Çamlıca Yayınları, 1. Baskı, İstanbul,2014,
- AYDIN, Cüneyd, “Televizyondaki Dini Programlara Yönelik Tutumlar İle Dindarlık Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi”, 1. Uluslararası Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Yeni Ufuklar Kongresi Bildiriler Kitabı, İstanbul, 2018
- AYHAN, Halis, Eğitim Bilimine Giriş, Şule Yayınları, İstanbul, 1985
- BALTACI, Cahid, İslam Medeniyeti Tarihi, M.Ü. İ.F.V.Y, İstanbul,2010
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı, Din Ve Hayat(Osmanlıcadan Çeviren ve Sadeleştiren, Prof.Dr Abdullah Özbek) Esra Yayınları, Konya,1996
- BARDAKOĞLU ,Ali,Kurban Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 26. Cilt, İstanbul, 2002
- BİLECİK, Sümeyra, Anne Baba Tutumlarının Bireylerin Din Algısına Etkisi, Değerler Eğitimi Dergisi, Cilt 15, No. 33, Haziran, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2017
- BİLGİN, Beyza, İslam ve Çocuk, Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları, Ankara, 1991
- BİLGİN, Beyza, Selçuk, Mualla, Din öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri, Gün Yayınları Ankara. 1995
- BİLGİN, Vejdi, “Popüler Kültür ve Din: Dindarlığın Değişen Yüzü”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi Cilt: 12, Sayı:1, Bursa, 2003
- BOZKURT, Ferdi, Sözlüklerdeki Temel Duygu Kavramlarının Yeniden Tanımlanması: Bir Yöntem Önerisi, Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi Cilt:21, Sayı:1, Ankara,2014,
- CERTEL, Hüseyin, Din Psikolojisi, andaç yayınları, İstanbul 2003
- ÇEÇEN, Rezan, Duygular İnsan Yaşamında Neden Vazgeçilmez Ve Önemlidir? Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 9,Adana, 2002
- ÇELEBİ, Kevser Medya Ve Din İlişkisi Bağlamında, Tv Programlarında Sorulan Dini Sorular Ekseninde Kadın Problemleri, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul, 2018,
- DURMUŞOĞLU SALTALI, Neslihan, Duygu Eğitiminin Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Duygusal Becerilerine Etkisi (Selçuk Üniversitesi yayınlanmamış doktora tezi)2010

- EGEMEN, Bedii Ziya, Din Psikolojisi, Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Yay. Ankara,1952
- ENÇ, Mithat, Ruh Sağlığı Bilgisi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1964
- ERKAL, Mehmet, Zekât Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,44.Cilt, İstanbul, 2013
- ERKUT, Abdülkadir, “Kuran’da Hamiyyet ve Sekînet Kavramları” Marife dergisi, Yıl: 14, Sayı: 1, Bahar, Konya, 2014
- ERİKSON, Erik, H. İnsanın Sekiz Çağı, (çev. T.Bedirhan Üstün-Vedat Şar), Birey Ve Toplum Yayınları, Ankara, 1984
- FERSAHOĞLU, Yaşar, Din Eğitim ve Öğretiminde Duygu Eğitimi, Marifet Yayınları, İstanbul,1998
- FURAT, Ayşe Zişan, “Yaygın Din Eğitiminde Kitle İletişim Araçlarının Yeri: Televizyon Örneği”, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Sayı: 19, İstanbul,2009
- FURAT, Ayşe Zişan, Yetişkinlerin Yaygın Din Eğitiminde Televizyonun Yeri Ve Fonksiyonları (İstanbul Örneği) - Sır Dizileri Ve Dini Programlar – Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008
- GÖVSA, İbrahim Alaettin, Çocukta Duygusal Gelişim, Hayat Yayınları, İstanbul,1998
- GÖLCÜK, Şerafeddin, Kuran ve İnsan, Esra Yayınları, Konya, 1996
- GÜNAY, Ünver, Dinî Yaşantının Kuvvet Derecesine Göre Yapılmış Bir Dindar Tipolojisi, (Erzurum ve Çevre Köylerinde Dinî Hayat) Dergâh Yayınları, İstanbul,1999
- HEPER, Doğan, “TV'lerde din savaşları,” Milliyet, 10 Ocak 2001
- HÖKELEKLİ, Hayati, Din Psikolojisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2001
- KALLEK, Cengiz ,Ticaret Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 41. Cilt, İstanbul, 2012
- KARA, Mustafa, Tasavvuf ve Tarikatlar, İletişim Yayınları, İstanbul,1992
- KARA, Taylan, Görsel Medyanın Aile Bireyleri Üzerindeki Etkileri Üzerine Bir Araştırma, TÜİK Uzmanlık Tezi, Manisa, 2011
- KARACA, Faruk, Dinî Gelişim Teorileri, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul, 2007
- KARAMAN, Hayreddin - ÇAĞRICI Mustafa, Kur'an Yolu Türkçe Meal Ve Tefsir . Cilt 2. Cilt Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara,2007

KILAVUZ, M. Âkif, GÜRSES İbrahim, ” Erikson’un Psiko-Sosyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklararası Din Eğitimi ve İletişiminin Önemi”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Cilt: 20, Sayı: 2,BURSA, 2011

KUTUP, Muhammed, İnsan Psikolojisi Üzerine Etütler, (Çev. Prof.Dr. Bekir Karlığa),İşaret Yayınları, İstanbul, 1992

LEHR, Ursula, Yaşlanmanın Psikolojisi, Bilimsel ve Teknik Yayınları Çeviri Vakfı Yayınları, (çev. Neylan Eryar) İstanbul, 1994

MERİÇ, Nevin, Fetva Sorularında Değişen Kadın Yaşamı, Elest Yayınları, İstanbul, 2004

NAZIROĞLU, Bayramali, “Din Eğitiminin Gerekliliği Açısından Dini Medya Okuryazarlığı”, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Cilt 15, Sayı 2, Samsun, 2014

OKUMUŞLAR, Muhiddin, Fıtrattan Dine Din Fıtrat Eğitim İlişkisi, Yediveren Yayınları, Konya,2002

ÖCAL, Mustafa, Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar, Diyanet Vakfı, Ankara, 1991

ÖZBAYDAR, Sabri, Psikoloji Ders Kitabı, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul,1970

ÖZBEK, Abdullah, “Din Eğitiminin Problemleri”, Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, Sayı 6, İstanbul,1999

PEKER, Hüseyin, Din Psikolojisi, Aksiseda Matbaası, Samsun, 2000

RTÜK, Televizyon İzleme Eğilimleri Araştırması, Ankara,2012

SELÇUK, Mualla, Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 1990

ŞENER, Abdülkadir, Abdest Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1. Cilt, İstanbul,1988

ŞENTÜRK, Habil, Din Psikolojisine Giriş, İz Yayıncılık, İstanbul 2010

TANRIVERDİ, Ahmet Turgut, Televizyonlarda Yayınlanan Dini Programların Üniversite Öğrencilerinin Dini Tutum Ve Davranışları İle İlişkisi: Adana Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2016

TARHAN, Nevzat, Duyguların Psikolojisi ve Duygusal Zekâ, Timaş Yayınları, İstanbul, 2018

TARHAN, Nevzat, Güzel İnsan Modeli(Ailede, Toplumda, Siyasette Değerler Psikolojisi),Timaş Yayınları, İstanbul 2011

TOPUZ, İlhan, Dinî Değerlerin Karar Alma Süreçlerindeki Etkisi, Marife Dergisi, Yıl:13, Sayı:3, Aralık Sayısı, Konya,2013

TURAN, İbrahim, “Televizyondaki Dini İçerikli Programların Yetişkinler Üzerindeki Etkileri, O.M.Ü. İ.F. Dergisi Cilt 23, Sayı 23, Ocak, Samsun, 2007

ÜLKEN, Hilmi ziya, Eğitim Felsefesi, önsöz. 2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1967

YAVUZ, Kerim, Çocuğun Dünyası ve Gelişme, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul 1992

YENEN, İbrahim, Televizyonlarda Yayınlanan Dini Programların İzler Kitlenin Dini Tutum Ve Davranışları Üzerine Etkileri,- Konya Örneği – Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2005

YILDIRIM, Besim, İletişim Araştırmalarında Yöntemler, Literatürk-Acedemia Yayınları, Konya,2015

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	--

Öz Geçmiş

İsmi Fatih KÜT olan kişi 19 Ekim 1977 yılında Konya merkezde dünyaya geldi. İlkokulu Selçuklu hazım uluşahin ilkokulunda 1989 yılında bitirdi. Ortaokulu Karatay karma ortaokulunda 1992 yılında tamamladı. Liseyi meram endüstri meslek lisesi motor bölümünde 1996 yılında bitirdi. 1997 yılında Bursa Uludağ üniversitesi ilahiyat fakültesini kazandı. Hazırlık sınıfı ve birinci sınıfı orada tamamladı. 1999 yılında yatay geçişle şimdiki adı Necmettin Erbakan üniversitesi olan Konya Selçuk üniversitesi ilahiyat fakültesine geldi. 2002 yılında aynı fakültenen mezun oldu. 2005 yılında Konya'da yayın yapan Kontv televizyonunda, Necmettin Erbakan üniversitesi fıkıh anabilim dalı öğretim üyesi, Prof. Dr. Orhan ÇEKER'le birlikte İslam ve Hayat isimli programa başladı. 2018 yılının ağustos ayına kadar programda sunuculuk yaptı. Ayrıca aynı televizyonda bulunan mirajans isimli ajansta pazarlama ve personel müdürlüğü yaptı. Halen aynı ajansta çalışmakla beraber, Yeni Konya gazetesinde yazarlık yapan Fatih KÜT evli ve 2 çocuk babasıdır.